iktatószám: 1576/2020

A Józsefvárosi Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény és Általános Iskola

Helyi Pedagógiai Programjának sajátos nevelési igényű tanulók nevelésének-oktatásának intézményi programja

Józsefvárosi Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény és Általános Iskola 1084 Budapest, Tolnai Lajos utca 11-15. Telefon: 313-4464

Jenei Andrea
intézményvezető

Budapest, 2020. szeptember 01.

1084 Budapest, Tolnai Lajos u. 11-15.
Tel.: +36-1-313-4464, Fax: +36-1-210-4829
e-mail: titkarsag@jegymiai.hu, www.jegymiai.hu
Szervezeti egység kódja: BP 3001, OM-azonosító: 038413

Tartalom

1. Kiemelt figyelmet igénylő tanulók ... 4
2. Általános elvek ... 5
2.1. A sajátos nevelési igényű tanulók habilitációs, rehabilitációs célú ellátása ... 5
2.2. Habilitációs, rehabilitációs tevékenységünk közös céljai és feladatai ... 5
2.3. Habilitációs, rehabilitációs tevékenységünket meghatározó tényezők ... 6
2.4. A habilitációs, rehabilitációs ellátás közös elvei ... 6
2.5. Intézményünk gyógypedagógusainak kompetenciája ... 7
2.5.1. A sajátos nevelési igényű tanulók integrált nevelésében, oktatásában, fejlesztésében részt vevő – a tanuló fogyatékosságának típusához igazodó szakképzettséggel rendelkező – gyógypedagógus ... 7
2.5.2. Az integrált nevelésben-oktatásban részt vállaló utazó gyógypedagógusi hálózat ... 7
2.6. Szükséges pedagógiai feltételek biztosítása a sajátos nevelési igényű tanulók számára ... 8
3. Az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulók iskolai nevelésének-oktatásának irányelvei ... 8
3.1. Gyakori tünetek a kommunikáció területén ... 9
3.2. Gyakori tünetek a szociális interakciók területén ... 9
3.3. Gyakori tünetek a rugalmas viselkedés és gondolkodás területén ... 10
3.4. A triászon kívüli járulékos tünetek ... 10
3.5. Mit látunk a hétköznapokban? ... 10
3.6. A halmozottan sérült autizmus spektrum zavarral küzdő tanuló ... 11
3.7. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók pedagógiai szempontú jellemzése ... 11
3.7.1. Izolált típus ... 11
3.7.2. Passzív típus ... 11
3.7.3. Aktív, bizarr típus ... 12
3.7.4. Merev, formális típus ... 12
3.7.5. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók – a tanítás, illetve a hagyományos tanítási módszerek és tervezés módosítása szempontjából – kiemelkedő jelentőségű tulajdonságai ... 12
3.8. Az autizmussal élő tanulók fogadására alkalmas oktatási környezet jellemzői intézményünkben ... 13
3.9. Az autizmussal élő gyermekek, tanulók nevelésében-oktatásában alkalmazott taneszközök kiválasztásának és elkészítésnek alapvető szempontjai ... 14
3.10. Az autizmussal küzdő tanulók nevelés-oktatásának feltételrendszere intézményünkben ... 14
3.10.1. A fizikai környezet ... 14
3.10.2. Személyi feltételek ... 15
3.10.3. Fejlesztőeszközök, felszerelések listája ... 15
3.11. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók speciális fejlesztésének elvei, céljai, feladatai és módszerei ... 16
3.11.1. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók fejlesztésének általános céljai, feladatai ... 16
3.11.2. Módszertani alapok ... 17
3.11.3. Speciális módszerek az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók fejlesztésében ... 18
3.11.4. A speciális fejlesztés szervezési feltételei ... 18
3.12. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók fejlesztésének pedagógiai szakaszai ... 19
3.12.1. Első szakasz ... 19
3.12.2. Második szakasz ... 20
3.12.3. Harmadik szakasz ... 21
3.12.4. A Nat és a kerettantervek alkalmazása ... 22
3.13. A pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció ... 29
3.14. Erősségek, tehetséggondozás ... 29
3.15. Értékelés, célok, tanulási eredmények ... 29
3.16. Állapotmegismerés – szakértői vélemény ... 30
4. Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésének elvei ... 31
4.1. Az enyhe értelmi fogyatékos tanuló ... 31
4.2. Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók nevelési, oktatási szempontú jellemzői ... 32
4.3. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai ... 33
4.3.1. Alapfokú nevelés – oktatás szakasza ... 33
4.4. Nat alkalmazása ... 34
4.4.1. Fejlesztési területek – nevelési célok ... 34
4.4.2. Kulcskompetenciák ... 35
4.4.3. Tanulási területek ... 37
4.4.3.1. Magyar nyelv és irodalom ... 37
4.4.3.2. Matematika ... 38
4.4.3.3. Történelem és állampolgári ismeretek: történelem, állampolgári ismeretek ... 38
4.4.3.4. Erkölcs és etika ... 39
4.4.3.5. Természettudomány és földrajz: környezetismeret, természettudomány, biológia, kémia, fizika és földrajz 40

4.4.3.6. Idegen nyelvek ... 41
4.4.3.7. Művészetek: ének-zene, vizuális kultúra, dráma és színház ... 41
4.4.3.8. Technológia: technika és tervezés, digitális kultúra ... 42
4.4.3.9. Testnevelés ... 43
4.4.4. Differenciálás – egyéni tanulási utak – erősségek – fejlesztendő területek ... 44
4.4.5. Értékelés (tanulási eredmény) ... 44
4.4.6. Állapotmegismerés, szakértői vélemény ... 45
4.4.7. A pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció ... 45
4.4.8. A halmozottan sérült enyhe értelmi fogyatékos tanulók oktatása ... 46
5. A beszédfogyatékos tanulók iskolai fejlesztésének elvei ... 47
5.1. A beszédfogyatékos tanuló ... 47
5.1.1. Beszédzavarok: ... 47
5.1.2. Auditív feldolgozási zavarok ... 47
5.1.3. Nyelvi zavarok ... 47
5.2. A beszédfogyatékos tanulók iskolai fejlesztése ... 48
5.3. A beszédfogyatékos (beszéd- és nyelvi fejlődési vagy szerzett zavarral küzdő) tanulók nevelésének-oktatásának alapelvei 48
5.3.1. Intézményi, szervezeti formák ... 48
5.3.2. Befogadó attitűd, együttműködési feltételek ... 49
5.3.3. A logopédus és a befogadó pedagógusok szerepe ... 49
5.3.4. A nevelési-oktatási folyamat: ... 49
5.3.5. Kommunikációs-nyelvi akadálymentesítés: ... 49
5.4. Nevelési-oktatási szakaszok és kiemelt pedagógiai feladatok ... 49
5.4.1. Az alapfokú képzés első szakaszának (1-4.osztály) feladatai: ... 50
5.4.2. Az alapfokú képzés második szakaszának (5-8. osztály) feladatai: ... 50
5.4.3. A középfokú képzés szakaszának (9-12. osztály) feladatai: ... 50
5.5. A Nat alkalmazása a beszéd-/nyelvi zavarral küzdő tanulók nevelése-oktatása során ... 50
5.5.1. Tanulási és nevelési célok: ... 50
5.6. A Nat alkalmazása a beszéd-/nyelvi zavarral küzdő tanulók nevelése-oktatása során ... 51
5.6.1. Kiemelt kompetenciaterületek ... 51
5.6.2. Az egyes tanulási területekre vonatkozó ajánlások ... 53
5.7. Differenciálás - egyéni utak - erősségek -fejlesztési területek ... 54
5.8. Értékelés (tanulási eredmény) ... 54
5.9. Állapotmegismerés, szakértői vélemény ... 55
5.10. Az egészségügyi és pedagógiai célú habilitáció, rehabilitáció ... 55
6. Pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulók iskolai fejlesztésének elvei ... 56
6.1. A pszichés fejlődési zavarral küzdő tanuló ... 56
6.2. Pszichés fejlődési – súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási – zavarral küzdő tanulók iskolai fejlesztése ... 56
6.2.1. A fejlesztés alapelvei ... 56
6.2.2. A fejlesztés kiemelt céljai, feladatai specifikus tanulási, figyelem- és magatartásszabályozási zavar esetén ... 57
6.3. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai ... 62
6.3.1. A Nat alkalmazása ... 62
6.3.2. A Nat alkalmazása a helyi tanterv készítésénél ... 62
6.4. Egészségügyi és pedagógiai célú habilitáció, rehabilitáció ... 63

III.

A sajátos nevelési igényű tanulók iskolai nevelése és oktatása, a fogyatékosság típusához és fokához igazodó fejlesztő programok

A kiemelt figyelem és különleges bánásmód igénye a szokásos tartalmi és eljárásbeli differenciálástól eltérő, nagyobb mértékű differenciálást, speciális eljárások alkalmazását, illetve kiegészítő fejlesztő, korrekciós, habilitációs, rehabilitációs, valamint terápiás célú pedagógiai eljárások alkalmazását teszi szükségessé. Intézményünk is ezt az irányvonalat követi a gyógypedagógiai nevelés-oktatás és során és a sajátos nevelési igényű gyermekek/tanulók együttnevelésében is.

1. Kiemelt figyelmet igénylő tanulók[1]

Különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló

- sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló,
- beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek, tanuló,
- kiemelten tehetséges gyermek, tanuló,

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény szerint **hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermek, tanuló.**

Sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló: az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi (látási, hallási), értelmi vagy beszédfogyatékos, több fogyatékosság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd.

Iskolánk szakember ellátottsága és tárgyi feltételei révén az alábbi sajátos nevelési igényű tanulók nevelés-oktatását tudja felvállalni:

- Értelmi fogyatékos tanulók
    - enyhe értelmi fogyatékos tanulók
- Beszédfogyatékos tanulók
- Érzékszervi fogyatékos tanulók
- Autizmus spektrumzavarral küzdő tanulók
- Egyéb pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulók:
    - tanulási, figyelem- és magatartás-szabályozási zavarral küzdő tanulók,
    - az aktivitás szabályozás és a figyelem zavaraival küzdők:
    - ADHD figyelemhiányos/hiperaktivitás zavar), mely
    - figyelemhiánnyal és/vagy túlmozgással (hiperaktivitás) és impulzivitással jellemezhető
    - magatartásszabályozási zavar is az egyéb pszichés fejlődési zavarral küzdők, mely alatt impulzuskontroll-zavart (személyre és/vagy tárgyakra, tulajdonra irányuló agresszív, destruktív szóbeli és viselkedéses kitörések) és diszruptív (irritált, vitatkozó, bomlasztó), diszszociális (normasértő, agresszív, megbotránkoztató) viselkedészavarokat értünk.
- Iskolánkban integráltan fogadjuk az autizmus spektrum zavarral küzdő ép értelmű és enyhe fokban értelmi fogyatékos tanulókat. Az osztályban gyógypedagógusok foglalkoznak a gyerekekkel, speciális körülmények és eszközök bevonásával, sérülésspecifikus program alkalmazásával.

A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény (a továbbiakban: köznevelési törvény), a Nat és az Irányelv rájuk vonatkozó előírásait, a A Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének

[1] alapja A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény (a továbbiakban: köznevelési törvény), a Nat és az Irányelv rájuk vonatkozó előírásai, a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelvei

irányelve és A sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelvei[2] (továbbiakban: Irányelv) kiadásáról figyelembe vételével készítettük el a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók iskolai nevelése és oktatása, a fogyatékosság típusához és fokához igazodó fejlesztő programunkat

2. Általános elvek

A Nemzeti alaptanterv (a továbbiakban: Nat) a sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának is alapdokumentuma, az abban meghatározott fejlesztési területek – nevelési célok, kulcskompetenciák, illetve a tanulási területeken megfogalmazott célok, feladatok – a sajátos nevelési igényű tanulókra is érvényesek. Intézményünk a program elkészítése során az alábbi jogszabályokat és szempontokat vette figyelembe:

- a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény (a továbbiakban: köznevelési törvény), a Nat és az Irányelv rájuk vonatkozó előírásait,
- a nevelés és oktatás helyi célkitűzéseit és lehetőségeit,
- a szülők elvárásait és
- az általuk nevelt-oktatott tanulók sajátosságait.

Az Irányelv egyaránt vonatkozik a sajátos nevelési igényű tanulóknak a többi tanulóval részben vagy egészben együtt (integráltan), azonos iskolai osztályban történő, illetve az e célra létrehozott gyógypedagógiai nevelési-oktatási intézményben, konduktív pedagógiai intézményben, iskolai osztályban a sajátos nevelési igényű tanulók számára külön szervezett (gyógypedagógiai nevelésben, oktatásban részt vevő nevelési-oktatási intézményekben) nevelésére-oktatására.

2.1. A sajátos nevelési igényű tanulók habilitációs, rehabilitációs célú ellátása

A tanulók között fennálló – egyéni adottságokból és igényekből adódó – különbségeket iskolánk a pedagógiai program és helyi tanterv kialakításakor figyelembe vette.

Figyelembe vesszük a tanulók életkori sajátosságainak fogyatékosság, sajátos nevelési igény által okozott részleges vagy teljes körű módosulását, egyenetlenségeit:

- az iskolai tanuláshoz szükséges képességek kialakulásának sajátos útját,
- fejlődésének eltérő ütemét,
- esetleg részleges vagy teljes kiesését, egyenetlenségét,
- lassúbb ütemű és az átlagtól eltérő szintű fejleszthetőségét.

Intézményünkben az egész nevelési-oktatási rendszert átfogó, hosszú távú habilitációs, rehabilitációs célokat és feladatokat határozunk meg, melyeket az intézmény dokumentumai tartalmaznak.

A habilitációs, rehabilitációs tevékenység olyan szakmaközi együttműködésben kialakított és szervezett nyitott tanítási-tanulási folyamatban valósul meg, mely az egyes tanulók vagy tanulócsoportok igényeitől függő eljárások, időkeret, eszközök, módszerek, terápiák alkalmazását tehetik szükségessé. Ennek személyi és tárgyi feltételeit intézményünk sérülésspecifikusan biztosítani tudja.

Intézményünk gyógypedagógiai team-je (melynek tagjai gyógypedagógus, terapeuták, gyógypedagógiai asszisztensek, iskolapszichológus, pszichiáter) havi rendszerességgel konzultál a sajátos nevelési igényű tanulók gyógypedagógiai fejlesztéséről, a tanulók fejlődéséről.

2.2. Habilitációs, rehabilitációs tevékenységünk közös céljai és feladatai

A cél, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók esetében a tartalmi szabályozás és a gyermeki sajátosságok ugyanúgy összhangba kerüljenek, mint más gyermekeknél. A fejlesztés a számukra megfelelő tartalmak közvetítése során valósul meg, segíti a minél teljesebb önállóság elérését és a társadalomba való mind teljesebb beilleszkedést;

- az iskola fejlesztési követelményei a fejlődés lehetséges üteméhez igazodnak;

[2] https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/iranyelvek_alapprogramok

- a tanulást megalapozó pszichikus funkciók, képességek, készségek kialakítása, fejlesztése kiemelt szerepet kap a teljes alapfokú oktatás szintjén, de különösen az általános iskola alsó tagozatán;
- a rehabilitációs célú fejlesztő terápiák programjai intézményünk pedagógiai programjainak tartalmi elemeinek részei;
- célunk, hogy a tanulóinkat a nevelés-oktatás, fejlesztés ne terhelje túl.

Ennek érvényesítése érdekében:
- a tartalmak kijelölésekor egyes területeket módosítottunk, elhagytunk vagy egyszerűsítettünk, illetve új területeket vontunk be,
- a sérült képességek, készségek, kompetenciák habilitációs, rehabilitációs, célú korrekciójának területeit meghatároztuk, törekszünk a különféle funkciók egyensúlyának kialakítására, a szükséges speciális eszközök elfogadtatására és használatuk megtanítására,
- a nevelés-oktatás és fejlesztés szokásosnál nagyobb mértékű időbeli kiterjesztésére vonatkozó javaslatokat tettünk,
- az értelmi, érzékszervi, vagy beszédfogyatékosságból, több fogyatékosság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékosságból, autizmus spektrum zavarból vagy egyéb pszichés fejlődési zavarból fakadó hiányzó vagy sérült funkciók kompenzálása vagy helyreállítása, a meglévő ép funkciók bevonásával történik,
- az egyes területeken kimagasló teljesítményt nyújtó tanulók tehetségének kibontakoztatása folyamatosan zajlik.

2.3. Habilitációs, rehabilitációs tevékenységünket meghatározó tényezők

A sajátos nevelési igény a szokásos tartalmi és eljárásbeli differenciálástól eltérő, nagyobb mértékű differenciálást, speciális eljárások alkalmazását, illetve kiegészítő fejlesztő, korrekciós, habilitációs, rehabilitációs, valamint terápiás célú pedagógiai eljárások alkalmazását teheti szükségessé.

- A fogyatékosság, az autizmus spektrum zavar vagy egyéb pszichés fejlődési zavar típusa, súlyossága.
- A fogyatékosság, az autizmus spektrum zavar vagy egyéb pszichés fejlődési zavar kialakulásának, felismerésének, diagnosztizálásának ideje.
- A sajátos nevelési igényű tanuló
    - életkora, pszichés és egészségi állapota, rehabilitációs műtétei,
    - képességei, kialakult készségei, kognitív funkciói, meglévő ismeretei.
    - érzelmi szükségletei, állapota, attitűdje,
    - korai fejlesztésben és gondozásban való részvétele, a korai időszak fejlődésmenete.
- A társadalmi integráció kívánalmai: az egyéni tanulási utak megtervezése és biztosítása, továbbtanulás, pályaválasztás, a lehető legönállóbb életvitelre történő felkészítés.

2.4. A habilitációs, rehabilitációs ellátás közös elvei

A sajátos nevelési igényű tanulók nevelésében-oktatásában – az általános elveken túl – átfogó, hosszú távú habilitációs, rehabilitációs célok és feladatok határozzák meg, melyeket intézményünk dokumentumai tartalmaznak.

- A habilitációs, rehabilitációs tevékenység olyan szakmaközi együttműködésben kialakított és szervezett nyitott tanulási-tanítási folyamatban valósul meg, mely az egyes tanulók vagy tanulócsoportok igényeitől függő eljárások, időkeret, eszközök, módszerek, terápiák alkalmazását teheti szükségessé.
- A sajátos nevelési igényű, ugyanakkor kiemelt tehetségű tanulók ellátása esetén a habilitációs, rehabilitációs tevékenység mellett megjelennek programunkban a tehetséggondozás feladatai is.

2.5. *Intézményünk gyógypedagógusainak kompetenciája*

A sajátos nevelési igény típusának megfelelő szakirányú végzettséggel rendelkező gyógypedagógus kompetenciája:

- a programok, programcsomagok összeállítása,
- a habilitációs, rehabilitációs egyéni és kiscsoportos fejlesztés, osztálytermen belüli megsegítés,
- közreműködés a tanítási órákba beépülő habilitációs, rehabilitációs fejlesztő tevékenység tervezésében, vezetésében, az ezt követően a konzultációban,
- közreműködés az integrált nevelés, oktatás keretein belül a tanítási órákba beépülő habilitációs, rehabilitációs fejlesztő tevékenység tervezésében, kivitelezésében, ezt követően a konzultációban, az osztálytermi környezet adaptációjában;
- a tanuló fejlődésének nyomon követése, értékelése, illetve az ebben való közreműködés a befogadó pedagógusokkal együtt.

2.5.1. *A sajátos nevelési igényű tanulók integrált nevelésében, oktatásában, fejlesztésében részt vevő – a tanuló fogyatékosságának típusához igazodó szakképzettséggel rendelkező – gyógypedagógus*

- segíti a pedagógiai diagnózis értelmezését;
- javaslatot tesz a fogyatékosság, az egyéb pszichés fejlődési zavar, az autizmus spektrum zavar típusához, a tanuló egyéni igényeihez szükséges környezet kialakítására (a tanuló elhelyezése az osztályteremben, szükséges megvilágítás, hely- és helyzetváltoztatást segítő bútorok, eszközök alkalmazása stb.);
- segítséget nyújt a tanuláshoz, művelődéshez szükséges speciális segédeszközök kiválasztásában, ismerteti a speciális eszközök használatát, tájékoztat a beszerzési lehetőségekről;
- javaslatot tesz gyógypedagógiai specifikus módszerek, módszerkombinációk alkalmazására;
- figyelemmel kíséri a tanulók haladását, részt vesz a részeredmények értékelésében, javaslatot tesz az egyéni fejlesztési szükséglethez igazodó módszerváltásokra;
- együttműködik a befogadó pedagógusokkal, figyelembe veszi a tanulóval foglalkozó pedagógus tapasztalatait, észrevételeit, javaslatait;
- támogatást nyújt a befogadó pedagógus számára a differenciáláshoz a tantervi követelmények szintjén, a következőknek megfelelően: nincs érdemi változtatás a tantervben, elvárt tudásban, hanem több idő, személyi támogatás (befogadó pedagógustól, gyógypedagógustól, asszisztenstől), eszközhasználat, differenciált tananyag-feldolgozás révén jut el a gyermek a tantervi célig;
- terápiás fejlesztő tevékenységet végez a tanulóval való közvetlen foglalkozásokon – egyéni fejlesztési terv alapján a habilitációs, rehabilitációs fejlesztést szolgáló órakeretben –, ennek során támaszkodik a tanuló meglévő képességeire, az ép funkciókra;
- alkalmazza a sajátos nevelési igényű tanuló osztálytermen belüli megsegítésének lehetőségeit a befogadó intézményben;
- segíti a befogadó pedagógust a szűrésben, az egyéni értékelésben, a gyermek önmagához mért fejlődésének megítélésében;
- segíti a helyi feltételek és a gyermek egyéni szükségleteinek összehangolását.

2.5.2. *Az integrált nevelésben-oktatásban részt vállaló utazó gyógypedagógusi hálózat*

- Az utazó gyógypedagógusi hálózat az integrált nevelés létező jó gyakorlatait átadja tapasztalatcsere, tudásháló (képzések, online platform stb.) révén.
- A befogadó intézményekben megvalósuló (integrált) nevelés, oktatás keretében multidiszciplináris teamek (pl. befogadó pedagógus, gyógypedagógus, szülő, az érintett tanuló stb.), illetve jó gyakorlat e-bank, iskolai „forrásközpont" működtetése történik – a pedagógusok által kidolgozott egyes differenciált tananyagok, feladatlapok stb. felhasználásával, melyeket az iskola minden pedagógusa használhat, illetve minden pedagógus gyarapítja az anyagokat.

- A nyitott tanulási-tanítási folyamatban megvalósuló tevékenység, amely lehetővé teszi az egyes gyermek vagy csoport igényeitől függő pedagógiai – esetenként egészségügyi – eljárások, eszközök, módszerek, terápiák, a tanulást-tanítást segítő speciális eszközök alkalmazását.
- A gyógypedagógus együttműködésével az együttnevelést segítő pedagógus egyéni fejlesztési tervet készít ennek alapján egyéni haladási ütemet biztosít, differenciált nevelés, oktatás céljából individuális módszereket, technikákat alkalmaz.

2.6. Szükséges pedagógiai feltételek biztosítása a sajátos nevelési igényű tanulók számára

A nevelés-oktatás, fejlesztés kötelezően biztosítandó pedagógiai feltételeit a köznevelési törvény foglalja össze. A köznevelési törvény a sajátos nevelési igényű tanulókhoz igazodva az általánosan kötelező feltételeket több területen módosítja, illetve kiegészíti olyan többletszolgáltatásokkal, amelyeket ki kell alakítani és hozzáférhetővé kell tenni a sajátos nevelési igényű tanulók számára, mint például:

- speciális tanterv, tankönyvek, tanulási segédletek, differenciált, egyénre szabott tananyagok;
- speciális gyógyászati, valamint tanulást, életvitelt segítő technikai eszközök;
- az egyéni szükségletekhez igazodó környezet, speciális bútorok; fejlesztő helyiségek;
- rugalmas szervezeti keretek kialakítása a sajátos nevelési igényű gyermekek egyéni foglalkoztatásának, illetve osztálytermi foglalkoztatásának megvalósulásához;
- a tanulók sajátos nevelési igénye típusához igazodó szakképzettséggel rendelkező, az integrált fejlesztésben lehetőleg tapasztalt gyógypedagógus, terapeuta (módszertani intézmény, utazótanári szolgálat).

3. Az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulók iskolai nevelésének-oktatásának irányelvei[3]

Az autizmus spektrumzavarok (a szövegben az autizmus kifejezés mindig a teljes spektrumra utal) az idegrendszer igen korai, nagy valószínűséggel veleszületett ártalmának, illetve a genetikai, egyéb biológiai és környezeti tényezők együttes hatásának következményei. Az iskoláskor eléréséig – vagy tovább – kezeletlenül maradt fejlődési zavar és szélsőséges viselkedésformák fejlesztő célú ellátása a gyermek növekedésével egyre nehezebbé válhat, bár a nevelhetőség, taníthatóság időszaka belenyúlik a felnőttkorba, így sosem túl késő elkezdeni a fejlesztést.
Az autizmus spektrumzavarok lényege a társas viselkedés, a kommunikációs és a rugalmas viselkedésszervezés minőségi károsodása, amely jellegzetes viselkedési tünetekben nyilvánul meg. Az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulóra legjellemzőbb a kölcsönösséget igénylő társas viselkedési készségek területén tapasztalható gondolkodási képesség sajátos hiányossága, a beszéd szintjéhez képest károsodott kölcsönös kommunikáció, a rugalmas viselkedésszervezés és -kivitelezés képességének minőségi sérülése, valamint az egyenetlen képességprofil.
Autizmus spektrumzavar minden értelmi szinten előfordul, jelen lehet átlagos (vagy átlag feletti) intelligencia mellett éppúgy, mint intellektuális képességzavarral (értelmi fogyatékossággal) együtt járva. A fejlődési zavar átlagos vagy átlag feletti intelligencia esetében is jelentősen befolyásolja, áthatja a gyermeki fejlődést, megváltoztatja a megismerés folyamatát és a társas viselkedés fejlődését, ezért sérülésspecifikus fejlesztésre minden érintett gyermeknek joga és szüksége van.

[3] Felhasznált források:
1. A FSZK autizmus ajánlás című ajánlása
2. A sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelvei

3.1. Gyakori tünetek a kommunikáció területén

Autizmusban a beszédfejlődés gyakran megkésik, súlyos esetekben nem alakul ki beszélt nyelv. A központi probléma azonban nem a nyelv hiánya, vagy megkésett fejlődése, hanem a funkcionális, kölcsönös kommunikáció sérülése. Az alapvető problémák közé tartozhat a nyelvhasználat színvonalától függetlenül, hogy hiányozhat a kommunikáció és a beszéd hasznának, hatalmának megértése, vagyis hiányozhat annak megértése, hogy mások érzéseit, gondolatait, tetteit kommunikáció útján befolyásolni lehet.

Bár a beszélt nyelv nagyon fontos, de akár tudnak beszélni, akár nem, az autizmussal élő embereknek problémáik lehetnek a megértéssel és a megfelelő beszédhasználattal, valamint a kommunikáció egyéb tényezőinek megértésével és alkalmazásával is. A beszédmegértés gyakran szó szerinti, ami számtalan félreértés forrása. Az autizmussal élők kevésbé tudják az arckifejezéseket "olvasni", értelmezni, mint a tipikusan fejlődő emberek, és előfordul az is, hogy nem tudják megfejteni azt a többletjelentést, amelyet például a hangerő, hangsúly, a beszéd dallama hordozhat. Sokszor nem is alkalmazzák rugalmasan ezeket az eszközöket. Problémát jelenthet az is, hogy megértsék a testtarás, gesztusok és a tekintet által kifejezett üzenetek jelentését. Amellett, hogy a beszéd valóban nagyon fontos, nyilvánvaló, hogy önmagában nem elég a kölcsönös megértéshez. Lényeges az is, hogy miközben a beszédkészség kialakításán fáradozunk, ne felejtsük el, hogy a gyermeknek addig is meg kell értetnie magát, míg nem beszél, nem képes kifejezni gondolatait, szándékait konvencionális nyelvi eszközökkel. A kommunikáció lehetséges eszköze a beszéden kívül még nagyon sok minden lehet: ide tartoznak azok a viselkedések is, amelyekkel a gyermek válaszol az őt ért hatásokra anélkül, hogy azokat eleinte tudatosan használná a környezet befolyásolására (pl. a dührohamok). Ezek a viselkedések a környezetében lévő személyek által válnak jelentés telivé. A gyermek összefüggést fedez fel saját, esetleg szélsőséges viselkedése és annak környezetére gyakorolt hatása között, ezáltal más, elfogadhatóbb megoldás híján kommunikációs eszközként rögzülnek. Ezek a viselkedések a gyermeknek és a családnak is nagyon kimerítőek, kívülállók számára esetleg nem is érthetőek, ezért fontos más utakat kialakítani.

A kommunikáció eszközei a beszéden kívül lehetnek tárgyak, képek, gesztusok, jelek is. A jól beszélő gyermekek, felnőttek sem képesek a beszédet minden esetben a kommunikációs funkciók széles skáláján használni, tehát pl. kérni, elutasítani, tájékoztatást nyújtani, információkat szerezni, köszönni, véleményt mondani, szólni, ha fáj valami. Egyesek szó szerint, vagy módosítva ismétlik a környezetükben hallottakat (echolálnak), és ezeknek az ismétléseknek a valódi célját, jelentését nem mindig könnyű megfejteni. Az autizmussal élő személy által használt beszédteljesítményre alapozva (mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt), a nyelvi eszközök funkcionális, kölcsönös nyelvi kommunikációban történő eredményes használatának fejlesztése a legfontosabb cél.

3.2. Gyakori tünetek a szociális interakciók területén

Azt a mítoszt, mely szerint az autizmussal élő emberek szándékosan elzárkóznának másoktól, régen megcáfolták. Ma már tudjuk, hogy az együttműködés hiánya vagy sikertelensége legtöbbször nem szándékos esetükben, hanem annak következménye, hogy a szociális megértés és a szociális környezet észlelése sérült az autizmusban. Természetesen éppen úgy, mint minden más területen, a szociális készségeket tekintve is nagyon változatos képet látunk e fejlődési zavarban: gyakran tapasztalunk nehézséget többek között a kortárscsoporthoz való alkalmazkodásban, az íratlan szociális szabályok felismerésében és követésében, az élmények megosztásában, az érzelmek kifejezésében és mások érzelmeinek megértésében. A szociális sérülés tünetei az autizmus spektrumán nagyon sokfélék, és az egyes gyermek fejlődésével együtt is változnak.

Lorna Wing a szociális viselkedés alapján négy csoportot különített el:

- izolált (szociális magányosság jellemzi)
- passzív (a spontán szociális közeledés korlátozott, de elfogad kezdeményezést)
- aktív, bizarr (sokat kezdeményez, de gyakran szociálisan nem elfogadható módon)
- merev, pedáns, formális (nagyon szabálytartó, nincsenek árnyalatok)

3.3. *Gyakori tünetek a rugalmas viselkedés és gondolkodás területén*

A rugalmas, kreatív képzeleti működés hiányának vagy zavarának következménye a korlátozott, ismétlődő jellegű viselkedésrepertoár, és a merev, rugalmatlan gondolkodás. Ennek lehetséges tünetei rendkívül sokfélék lehetnek és a gyermekkel együtt változhatnak.
A merev, rugalmatlan viselkedés többek között megnyilvánulhat a különböző szenzoros ingerek állandó keresésében: ilyen lehet a homok vagy apró gyöngyök szórása, tárgyak ütögetése, fényes felületek nézegetése.
Gyakran megfigyelhető a változásokkal szembeni merev ellenállás, bizonyos, nem funkcionális rutinokhoz vagy szokatlan tárgyakhoz való ragaszkodás.
Az autizmussal élő gyermekek érdeklődhetnek szokatlan dolgok iránt, mint például a vonatok áramszedői, az emberek fogainak formája, máskor esetleg egészen szokványos dolgok kötik le őket, mint például a térképek, számok, betűk, különböző gyűjthet dolgok.
A fenti három fejlődési terület minőségi sérülése (a károsodás triásza[4]) minden olyan esetben jelen van, amikor az autizmus spektrumába tartozó diagnózist kap a gyermek.

3.4. *A triászon kívüli járulékos tünetek*

Az autizmussal gyakran együtt járhatnak a mozgás és testtartás furcsaságai, szokatlan szenzoros reakciók (túlzott érzékenység vagy ingerkereső viselkedés), étkezési, szobatisztasági és alvással kapcsolatos problémák.
Az autizmushoz bármely más fogyatékos állapot (leggyakrabban értelmi sérülés), vagy betegség is társulhat (pl. epilepszia).

3.5. *Mit látunk a hétköznapokban?*

Jó képességű gyermekek esetében például az alábbi típusos problémák fordulhatnak elő (a lista nem teljes, az autizmus tünetei mindig nagyon egyediek):

- A gyermek ragaszkodik az érdeklődési körébe tartozó témához, s csak annak mentén kezdeményez beszélgetést.
- Problémát jelenthet számára a megszokott rutinok megváltozása.
- Nem tudja, hogyan kell kortársakkal barátkozni.
- Nehézséget jelent kölcsönösséget igényő kapcsolatokban részt vennie (pl. nem irányított beszélgetésben)
- Kevéssé érti más személyek metakommunikációs jelzéseit, saját metakommunikációja szegényes.
- Beszéde pedáns stílusú, nem képes a kortárs szlenget elsajátítani, mindenkivel azonos stílusban kommunikál.
- Szociálisan naiv, a közléseket szó szerint értelmezi.
- Hajlamos a magányra, elkülönülésre.
- Nehézségei vannak a nagyobb csoportban való tanulással.
- Nehézséget jelenthet elvont tartalmak megértése.
- Kevéssé rendelkezik problémamegoldó stratégiákkal.
- A gyermek szókincse lehet nagyon gazdag, de a használt kifejezések egy részét valójában nem érti.
- Viselkedését alacsony frusztrációs tolerancia jellemzi.
- Érzelmi labilitás, fokozott sérülékenység tapasztalható.
- Kevéssé utánoz spontán viselkedésmintákat.
- Szűk körű érdeklődés jellemzi.
- Finommotorosan ügyetlen, mely az írás elsajátításában és használatában nehézségeket okoz.
- Problémák merülnek fel különféle tananyagok elsajátításával kapcsolatosan.

[4] A DSM-5 már autisztikus diádról van szó, hiszen a szociális és kommunikációs készségek nem választhatók le egymásról mereven, viszont a BNO-10 még autisztikus triászról ír. (Forrás: Az autizmus spektrum zavarok diagnosztikája handout; Dr. Stefanik Krisztina)

- Különösen a szociális megértést kívánó tartalmak lehetnek nehezek.
- Szervezési nehézségek jelennek meg.

A fejlődési zavar jellegzetes, gyakori tünetei súlyosan érintett, az autizmus mellett esetleg értelmi sérüléssel is küzdő gyermekek esetében (a lista nem teljes, az autizmus tünetei mindig nagyon egyediek):

- A gyermek szenzorosan túlérzékeny, vagy ingerkereső.
- A gyermek nem beszél, vagy beszéde elsősorban echoláliából, a hallottak azonnali, vagy késleltetett megismétléséből áll.
- Problémát jelent számára a megszokott rutinok megváltozása.
- Kevéssé érti más személyek beszédét és metakommunikációs jelzéseit, saját metakommunikációja szegényes.
- Hajlamos a magányra, elkülönülésre, vagy igen passzív.
- Nehézségei vannak a csoportban való tanulással.
- Kevéssé rendelkezik problémamegoldó stratégiákkal a különböző élethelyzetekben.
- Viselkedését alacsony frusztrációs tolerancia jellemzi.
- Nem tanul utánzás útján.
- Szűk körű érdeklődés, és repetitív, sztereotip (állandóan ismétlődő) viselkedés jellemzik.
- Figyelmi és emlékezeti problémái vannak, a tanultakat új helyzetekre kevéssé általánosítja.

3.6. A halmozottan sérült autizmus spektrum zavarral küzdő tanuló

Az autizmus spektrumzavarok gyakran társulnak egyéb problémákkal, amelyek az ellátási szükségletet, taníthatóságot és a gyermek jövőjére vonatkozó előjelzéseket jelentősen befolyásolják. Gyakori társuló állapotok:

- intellektuális képességzavar (értelmi fogyatékosság) mint a leggyakoribb társuló fejlődési zavar;
- beszéd-, érzékszervi, mozgás- vagy egyéb fogyatékosság;
- ADHD (figyelemhiányos/hiperaktivitás zavar);
- epilepszia;
- alvási és étkezési nehézségek, zavarok;
- egyes pszichiátriai zavarok (pl. szorongás, depresszió);
- viselkedésproblémák (pl. agresszió, önbántalmazás, súlyos passzivitás).

A fejlesztésnél szem előtt kell tartani, hogy a tanítás lehetséges módszertanát illetően a tanuló autizmusa az elsődlegesen meghatározó tényező. Általában a szükségletek egyéni kombinációjához kell hangolni a járulékos zavar speciális szempontjait és az autizmus specifikus pedagógiai módszereket.

3.7. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók pedagógiai szempontú jellemzése

Gyakorlati célból a társas viselkedési készségek, szociális viselkedés szerint az autisztikus spektrumon elhelyezhető sokféle személyiségű és viselkedésű tanulók négy típusba sorolhatóak.

3.7.1. Izolált típus

Társas kapcsolatokat nem kezdeményező, a kezdeményezést, társas helyzeteket kerüli, elutasítja, nem érti. Általában értelmi fogyatékos, gyakoriak a szenzoros ingerfeldolgozás zavarai is. A legrosszabb prognózisú, legnehezebben tanítható alcsoport.

3.7.2. Passzív típus

Szociálisan nem kezdeményező, a közeledést passzívan elfogadja, gyakran jól irányítható. A legjobban tanítható, legjobb prognózisú a későbbi beilleszkedés lehetősége szempontjából is. Passzivitása, együttműködési készsége miatt nehéz észrevenni, amikor már nem követi a tananyagot, csak jelen van, illetve rugalmatlanul, formálisan „tanul".

3.7.3. Aktív, bizarr típus

Szociálisan aktív. Viselkedése gyakran a helyzethez nem illő, szokatlan módon, esetleg sokat kezdeményező. Kapcsolatteremtése egyoldalú, a partner személyiségét, szándékát nem veszi tekintetbe, saját érdeklődési körbe tartozó témákra, kérdésekre szorítkozik.

3.7.4. Merev, formális típus

Főként a serdülő- és felnőttkorban, a legjobb értelmű és beszédszintű személyekben alakulhat ki a jellegzetes viselkedés, amelynek hátterében erős kompenzációs igyekezet áll. A gyermekek fejlődésük során többször is típust válthatnak.

3.7.5. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók – a tanítás, illetve a hagyományos tanítási módszerek és tervezés módosítása szempontjából – kiemelkedő jelentőségű tulajdonságai

Az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulók – a tanítás, illetve a tanítási módszerek és tervezés módosítása szempontjából – kiemelkedő jelentőségű tulajdonságai:

- A másik személy szándékának, érzéseinek, gondolatainak, szempontjainak (pl. az információátadás szándékának) meg nem értése, az önmagára vonatkoztatás hiánya;
- A szociális megerősítés jutalomértékének hiánya, vagy az ezzel kapcsolatos öröm későbbi, csak direkt tanítás útján való kialakulása, illetve a belső motiváltság gyengesége vagy hiánya. Sokszor nagyon kevés vagy szokatlan dolog okoz számukra örömöt;
- A beszéd korlátozott megértése, még az életkornak megfelelő beszédprodukció mellett is, amit nehezítenek a beszéd érzelmi, társas aspektusaival kapcsolatos megértési nehézségek, mint pl. a hanghordozás;
- A beszéd vagy más kommunikációs eszköz spontán, funkcionális, rugalmas alkalmazásának eltérései, elmaradása;
- Egyenetlen képességprofil, pl. a szigetszerű ismeretek, képességek (pl. kiváló mechanikus emlékezet, matematikai vagy zenei képesség), jelentős elmaradás az önellátásban, szakadékszerű különbség a mechanikus és a személyes memória között;
- Hiányzó vagy korlátozott belátás, pl. a gyermek saját tudásával, az ismeret forrásával, módjával, a szubjektív jelentőséggel kapcsolatban;
- A változásokkal, újdonsággal kapcsolatos ellenállás, szorongás;
- A társas környezetben, felnőttekhez és gyermekekhez való szokatlan kapcsolódás, mely megnyilvánulhat a teljes visszahúzódástól, passzivitástól az erőteljes, túlzó ragaszkodásig, aktív, de bizarr kezdeményezésekig, vagy megnyilvánulhat az egysíkú, formális kapcsolatteremtésben.

Típusos erősségek, amelyekre építeni lehet

- Az egyénre szabott vizuális információ általában jól értelmezhető.
- Tanult rutinokhoz, szabályokhoz való alkalmazkodás.
- Jó mechanikus memória.
- Megfelelő környezetben, a gyermek érdeklődésének megfelelő témákban kiemelkedő koncentráció, kitartás, precizitás.
- Egyes, nem szociális tartalmú tantárgyi területeken – pl. szó szerinti tanulás, nem szöveges számtan, földrajz, zene – jó vagy akár kiemelkedő teljesítmény.

Típusos nehézségek és kognitív problémák, amelyekkel számolni kell a tanítás során

- Túlérzékenységre és/vagy fokozott ingerkeresésre utaló viselkedések (hallás, látás, szaglás, tapintás, ízlelés terén, vagy bármely érzékszervi modalitásban).
- A figyelem felkeltésével, irányíthatóságával, fenntarthatóságával és váltásával kapcsolatos gyakori nehézségek.
- Az utánzási képesség hiányosságai.

- Ingerfeldolgozási, vizuomotoros koordinációs problémák.
- Tér-idő értelmezés gyengesége, esetleg hiánya.
- Analízis (sorrendiség)-szintézis műveleteinek problémája.
- Ok-okozati összefüggések felismerésének problémája.
- A lényegkiemelés, problémamegoldó gondolkodás deficitje.
- Az általánosítás, a tanultak új helyzetben való alkalmazásának sérülése.
- Felidézési problémák (pl. speciális szociális tartalmaknál és személyes élményeknél).
- Ismert tananyagban váratlan nehézség felmerülése szociális elem bevezetésével vagy új körülmények közötti alkalmazás során.
- A feladat céljának nem értése, a reális jövőre irányultság hiánya.
- A szimbolikus gondolkodás (pl. játék) fogyatékossága.
- Humor, irónia, metafora, képes beszéd félreértése, nem értése.
- A valóság téves értelmezése, felfogása.
- Realitás és fantázia összetévesztése.
- A szóbeli kérések, közlések félreértése, különösen a többértelmű, elvont kifejezések, többrészes utasítások esetén.
- Szó szerinti értelmezés.
- Képességek, ismeretek önálló, változatos alkalmazásának nehézsége.
- Gyermekközösségben áldozattá, illetve bűnbakká válás, egyes esetekben szociálisan a helyzetnek nem megfelelő viszonyulás a kortársakhoz.
- Szabadidőben passzivitás, kudarcokból eredő viselkedésproblémák megjelenése.
- Félelmek, fóbiák, szorongás.

3.8. Az autizmussal élő tanulók fogadására alkalmas oktatási környezet jellemzői intézményünkben

Az alábbi oktatási környezetet biztosítjuk intézményünkben az autizmussal élő tanulók nevelés-oktatása, fejlesztése során:

- egyéni felmérésen alapuló, jól előkészített és ütemezett fejlesztési terv és fejlesztés;
- egyénre szabott vizuális (látható) segítségek és strukturált, kiszámítható környezet, melynek egyik alapja az események időbeliségének látható, az egyes gyermekek, tanulók számára jól érthető megjelenítése (különböző szintű napirendek, vizuális órák, vagy egyéb időjelzők);
- a szakemberek, segítők kommunikációja a gyermek megértéséhez adaptált;
- a kifejező kommunikáció biztosítása a beszéd mellett/helyett alternatív csatornákon is;
- gyermekenként, egyénre szabottan a zavaró szenzoros és egyéb környezeti ingerekkel szembeni védelem (pl. csendes, ingerszegény pihenőhely, fülvédők, megfelelő, nem zavaró fényforrás stb.);
- gyermekenként, egyénre szabottan biztosítandó az ingerkereső viselkedésekből fakadó és az egyéb okokra visszavezethet problémás viselkedések miatti balesetek megelőzése, a fizikai biztonság garantálása (szükség lehet pl. az üvegfelületek törés-biztos kialakítására);
- szükség esetén csoportbontással törekszünk a csoport homogenitására, ahol az egyéni fejlődési eltérések az általános értelmi, önállósági, beszédképességi szint, illetve a viselkedésproblémák jellege szerint szükséges;
- szoros együttműködés a családdal és a gyermekkel foglakozó szakemberekkel
- a befogadó gyermekközösség felkészítése és érzékenyítése a beilleszkedés elősegítése céljából.

A fenti feltételek mellett is szükséges az integráció fokozatos megkezdése, a szociális, kommunikációs és kognitív deficitek figyelembevétele, az egyénre szabott mérés, tervezés, fejlesztés, a tananyag szűrése (egyes tantárgyakból, tananyagrészekből felmentés), továbbá a fogyatékosságot kompenzálandó alternatív eszközök, módszerek igénybevétele egyéni szükségletek szerint (pl. kézírás helyett gép használata, szóbeli felelet helyett írásbeli beszámoló vagy fordítva).

3.9. Az autizmussal élő gyermekek, tanulók nevelésében-oktatásában alkalmazott taneszközök kiválasztásának és elkészítésnek alapvető szempontjai

Az autizmussal élő gyermekek, tanulók számára egyénre szabottan választjuk ki a fejlesztő eszközöket, tankönyveket és a taneszközöket. Mivel az egyes tanulók képességstruktúrája jellegzetesen egyenetlen, amennyiben szükséges, további egyedi módosításokat alkalmazunk.
Általános szempontjaink:

- A könyvek, munkafüzetek, egyéb segédletek konkrét tartalmúak, jól variálhatóak, áttekinthetőek, lehetőség szerint minél több valósághű fotót, képet tartalmaznak.
- Az alkalmazott eszközök biztonságosak és tartósak.
- A biztonsági szempontok a következők lehetnek: az eszköz könnyen pótolható, vagy nagyon tartós, az intenzív igénybevételre alkalmas.
- A feladatokhoz kapcsolódó írott vagy képes instrukciók rövidek, konkrét jelentésűek, a gyermek megértéséhez pontosan illeszkedőek.
- Az alkalmazott feladatlapok, taneszközök nem tartalmaznak felesleges, a megoldáshoz szükségtelen képet, ábrát, szöveget.
- A feladat vagy eszköz világosan strukturált és egyértelmű vizuális támpontokat tartalmaz használatának módjáról.
- Az önálló feladatokat a már megtanított egyéni képességekre alapozva választják ki, és ennek alapján állítják össze pedagógusaink. A kiválasztott feladatok alkalmasak az önellenőrzésre és illeszkednek a gyermek egyéni munkarendjéhez, munkaszervezéséhez.
- A feladathelyzetet a strukturált oktatás elveinek megfelelően szervezük.
- Egyedi taneszközöket is készítünk a pedagógus felmérési, megfigyelései alapján, figyelembe véve a tanuló tanulási stílusát, az ingerek feldolgozásának egyéni sajátosságait, finommotoros képességeit, szem-kéz koordinációját, figyelmének, emlékezetének, változások iránti toleranciáját, problémamegoldó gondolkodásának jellemzőit, az adott tantárggyal, tananyaggal, feladattal kapcsolatos motivációját, előzetes tudását, a feladatok megértéséhez és elvégzéséhez szükséges instrukciók szimbólumszintjét, komplexitását, a tanultak hosszú távú hasznosságát, funkcionalitását.

3.10. Az autizmussal küzdő tanulók nevelés-oktatásának feltételrendszere intézményünkben

3.10.1. A fizikai környezet

- pihenőhelyet, vagy kuckót biztosítunk;
- a tantermek strukturált berendezésére törekszünk;
- az osztályteremben a tanulóknak saját, állandó asztaluk van;
- a fix napirendek rögzítésére szolgáló, központi helyen lévő napirendi fal;
- egyéni fejlesztő helyiség, mely nem zsúfolt, szenzorosan ingerszegény, és könnyen átrendezhető az egyes gyermekek szükségletei szerint (tanulói asztal, min. 2 szék, zárható szekrény, eltakarható, nagy tükör, egy magas polc a kommunikáció tanításhoz, szőnyeg);
- öltözők (fiú/lány) az önállósághoz szükséges egyéni vizuális segítségekkel, melyek lehetnek mobilak is;
- a tanteremben az önálló és csoportos feladatvégzés helye: gyermekenként tanulóasztal, szék, polc, lámpa az önálló feladatvégzéshez, körbeülhető asztal megfelelő számú székkel, egyéni vizuális segítségek;
- szabadidős tér (nyitott polcok és zárt szekrény, egyszínű szőnyeg, asztal, székek, vizuális segítségek, az önállóságot segítő vizuálisan szervezett szabadidős feladatok, a választékot megjelenítő kommunikációs táblák);
- a mozgásfejlesztés helyszíne;
- vizesblokk;
- étkező;

- helyiség a szülővel/gondozóval történő megbeszélésekhez;
- csoportos fejlesztés helye: körbeülhető asztal megfelelő számú székkel;
- a mozgásfejlesztés helyszíne egyéni vizuális segítségekkel és különféle, a tanulók életkorához, mozgásállapotához és érdeklődéséhez illeszkedő szenzomotoros fejleszt eszközökkel;
- étkező (amennyiben a csoport egy intézmény egységeként működik, lehetővé kell tenni, hogy az autizmussal élő tanulók szükség esetén külön étkezhessenek);
- zeneszoba (ritmus és ütős hangszerekkel);
- sportudvar;
- tankonyha;
- kézműves műhely.

3.10.2. Személyi feltételek

Autizmusban is képzett gyógypedagógust és egy autizmusban jártas gyógypedagógiai asszisztenst alkalmazunk. Feladatuk az intézményi közösségek informálása és folyamatos támogatása, a kortárs segítők felkészítése és a kortársakkal való együttműködésben rejlő egyéb lehetőségek kiaknázása, a habilitációs, rehabilitációs fejlesztés biztosítása, a családdal való folyamatos kapcsolattartás megszervezése, kooperációban a gyermek pedagógusaival.

Az autizmussal élő gyermekekkel foglalkozó befogadó pedagógusok képzettek az autizmus spektrumzavar területén. A teljes tantestület és más munkatársak is rendelkeznek alapismeretekkel az autizmussal kapcsolatban.

A pedagógusok számára rendszeres konzultáció lehetősége biztosított: autizmusban képzett gyermekpszichiáterrel és/vagy pszichológussal, autizmus-szakértő gyógypedagógussal, kiegészítő terápiák szakembereivel, logopédussal.

A gyermekkel való kommunikáció során figyelembe vesszük az autizmus specifikus sajátságokat és ezekhez alkalmazkodunk:

- Az autizmussal élő tanulók gyakran szó szerint értik a beszédet, ezért igyekszünk, hogy pontosan és konkrétan fogalmazzuk meg közlendőinket.
- Kerüljük a kétértelmű, szarkasztikus, ironikus megfogalmazásokat.
- A szokásosnál több időt hagyunk a hallottak feldolgozására, mert az autizmus esetében a verbális információ feldolgozása gyakran lassabb a szokásosnál.
- Fontos, hogy az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulók előzetes tájékoztatást kapnak, ha változás következik be az órák sorrendjében, helyszínében, a tanár személyében, a tanulókkal szemben támasztott követelményekben, mert ez jelentősen csökkentheti a változások okozta stresszt, és elősegíti az alkalmazkodást és elfogadást.
- Természetesnek tekintjük a gyermekek közötti eltéréseket viselkedésben, teljesítményben, és ezt a többi gyermek felé is közvetítjük, kiemelve az autizmussal élő tanulók erősségeit, pozitív tulajdonságait.
- Az autizmussal élő tanulók szociális naivitásuk, szokatlan társas viselkedésük miatt fokozottan kitettek az iskolai bántalmazásnak. A bántalmazás megelőzésére különösen nagy figyelmet fordítunk.

3.10.3. Fejlesztőeszközök, felszerelések listája

- vizuális környezeti támpontok készlete egyénre szabottan (általában képes, vagy írott szimbólumszinten)
- adaptált tanulási feladatok egyénre szabott készlet
- a szociális és kommunikációs készségek fejlesztéséhez fotós/rajzos képsorozatok (érzelmi állapotokat kifejező sorozatok, ok-okozati összefüggéseket ábrázoló sorozatok, különböző sorrendeket, algoritmusokat megjelenítő sorozatok, társas helyzeteket ábrázoló sorozatok stb.)
- Boardmaker szoftver (a képes szint vizuális segítségek és kommunikációs eszközök készítéséhez)
- speciális számlapú vizuális órák
- Különböző Montessori-típusú eszközök, játékok életkornak és fejlődési szintnek megfelelően

- Formaegyeztető játékok (alsó tagozatban)
- Puzzle játékok
- Építő játékok (pl.: DUPLO, LEGO, Jáva)
- társasjátékok
- hangszerek
- CD lejátszó és hanganyagok
- interaktív tábla
- tanulók számára hozzáférhető számítógép(ek), csoportonként legalább 1 db
- különböző fejlesztőjáték-és oktató szoftverek
- színes nyomtató
- cd és DVD lejátszó zenei anyagokkal és filmekkel (a gyermekek életkorának és érdeklődésének megfelelően)
- kamera és televízió
- fényképezőgép
- kölcsönözhető szakirodalom és fejlesztő eszközök a szülők számára

A pedagógusok munkájához szükséges alapfelszerelések: digitális fényképezőgép, számítógép, színes nyomtató, laminálló, laminálló fólia, tépőzár, különböző színű kartonok, a strukturált feladatok kialakításához dobozok, irodaszerek (pl. olló, ragasztó, tűzőgép)

- Tér-időszervezés: gyermekenként egyénre szabott napirend, strukturált, vizualizált, önálló feladatok készlete (melyek tartalmilag és szervezettségükben a gyermek fejlődésével változnak), az önállóságot segítő vizuális algoritmusok, egyéb vizuális segítségek (pl. választótáblák, zsetongyűjtők, viselkedési szabályok). Különböző, az idő múlását vizuálisan, vagy hangjelzéssel konkrét idő tartam mérő eszközök (pl. tojásfőző óra, homokóra)
- Kommunikáció fejlesztés: alternatív és augmentatív kommunikációs rendszerek készítésére alkalmas eszközök, személyes szótárak, anyagok készlete egyénre szabottan (tárgyas, fotós, rajzos és írott szimbólumszinteken is)
- Szociális készségek és szabadidő: magányos játékhoz szükséges, életkornak és fejládési szintnek megfelel játékkészletek (pl. konstrukciós játékok, kirakók, puzzlek, logikai játékok, könyvek, újságok) társasjátékok, babzsákok, érzelmi állapotokat és különböző társas - helyzeteket ábrázoló képsorozatok, én-könyv és napló gyermekenként kültéri és beltéri mozgásos játékok (pl. trambulin, hinta, különböző méretű labdák, roller)

Tantárgyakhoz kapcsolódó egyedi taneszközök, tananyagok

- A motiváció megalapozását segítőeszközök: különböző szenzoros játékok, az egyes gyermekek speciális érdeklődésének megfelelő játékok, anyagok, eszközök
- kölcsönözhető szakirodalom a szülők számára

3.11. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók speciális fejlesztésének elvei, céljai, feladatai és módszerei

3.11.1. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók fejlesztésének általános céljai, feladatai

- A legáltalánosabb távlati cél az egyéni képességek, fejlettség szintjén elérhető legjobb felnőttkori szociális adaptáció és önállóság feltételeinek megteremtése: ennek alapja a szociális, kommunikációs és gondolkodási készségek hiányának speciális módszerekkel történő kompenzálása és a meglévő készségek fejlesztése.
- A hiányzó készségeket pótló, helyettesítő kompenzációs-habilitációs kezelése a fejlődési elmaradás, a másodlagos (pl. viselkedés-) problémák leküzdése érdekében. A fogyatékos készségek kompenzálása különös jelentőségű a tanulási, szociális és munkahelyzetekbe való beilleszkedés és viselkedés elsajátításához.
- Az iskolai és a mindennapi gyakorlati életre felkészítő tananyag speciális módszerek segítségével történő elsajátítása.

- A jellegzetes gondolkodási nehézségek, rugalmatlanság miatt – a továbblépés előtt – külön kiemelt fejlesztési feladat az elsajátított ismeretek alkalmazásának, általánosításának tanítása, az ismeretek folyamatos használata a fenntartás biztosítására, valamint a változatos, probléma-megoldási módszerek tanítása.
- A tananyag kiválasztásának legfontosabb szempontja a tanított képesség egész életen át megfelelő alkalmazhatósága. A tanuló túlterheltségének elkerülése érdekében a felesleges információkat szűrni kell, mert a tipikusan fejlődő gyermek által spontán, ösztönösen elsajátított nagy mennyiségű információ és készség az autizmus spektrum zavarral küzdő gyermek számára nehéz tananyagot jelent.

A fejlesztési célokat a fenti szempontok alapján fontossági sorrendben kell értelmezni, és e szerint kell az egyéni fejlesztési tervekbe iktatni.

A tanulók fejlesztési céljai hierarchikus rendben helyezkednek el abból a szempontból, hogy mennyire szükségesek a gyermek szociális alkalmazkodása és önszabályozása kialakításához (az egyéni fejlettségének szintjén). A típusos egyenetlen fejlődés azt jelenti, hogy a hiányzó vagy elmaradó készségek spontánfejlődésére nem építhetünk: minden egyes hiányzó részfunkció, illetve korábbi fejlődési szakaszból hiányzó alapozó funkció fejlesztését be kell illesztenünk ebbe a hierarchiába. Pl. a veszélyeztető viselkedések kezelése, más, elfogadható viselkedések kialakításával, viselkedésterápiával a célok hierarchikus rendjében így alakul:

- az ön- (esetleg köz-) veszélyes viselkedések kezelése,
- a családi életet akadályozó viselkedések kezelése,
- a taníthatóság és a csoportba való beilleszkedés kialakítása,
- az iskolán kívüli környezethez való adaptív viselkedés kialakítása.

3.11.2. Módszertani alapok

- Autizmusspecifikus nevelés-oktatás alapja a tanuló egyéni szükségleteinek megértése, figyelembevétele.
- Egyénre szabott vizuális környezeti támpontok alkalmazása (pl. napirendek, folyamat-ábrák, viselkedési szabályok stb.)
- Strukturált tanítás: A strukturált környezet alkalmazása bejósolhatóbbá, kiszámíthatóbbá, érthetőbbé és ezzel érzelmileg biztonságosabbá teszi a világot. A struktúra elősegíti az autizmussal élő gyermekek, felnőttek autonómiáját és önállóságát, csökkenti függőségüket más személyektől. Lehetővé teszi a tevékenység-repertoár bővülését, a rugalmasabb alkalmazkodást, csökkenti a változásokkal szembeni ellenállást és szorongást.
- Kognitív-viselkedéses megközelítés: A viselkedéses nézőpont elsősorban a tanulás-elméleten alapszik, mely szerint a zavart, hiányos vagy problematikus viselkedés kialakulása és fennmaradása a személy és környezete közötti kölcsönhatás következménye. A viselkedés funkcionális analízise, mely viselkedést a pontosan leírja, majd megkísérli a viselkedés részletes elemzését, az okok feltárását, a megfelelő tanítási stratégia alapja.
- A kognitív-viselkedéses megközelítésen alapuló módszerek adaptív gondolkodási és viselkedési stratégiákat tanítanak.
- Alternatív és augmentatív kommunikációs eszközök egyénre szabott alkalmazása: a meglévő kommunikációs repertoár kiegészül, bővül azokkal az alternatív kommunikációs eszközökkel, melyek leginkább illeszkednek a gyermek megértéséhez, spontán kezdeményezéseihez. A teljes kommunikációs folyamat lelassul, láthatóvá és a gyermek kommunikációs jelzései (pl. gesztusok, tárgyak, képek, írott nyelv) bárki számára érthetővé válik. Fontos, hogy amennyiben a gyermek jól ért és preferál valamely kommunikációs módot, a számára szóló üzeneteket is közvetítsük ezen a csatornán, tehát az élő nyelvet egészítsük ki/helyettesítsük gesztusokkal, tárgyakkal, képekkel, írott nyelvvel.
- Autizmus-specifikus módszerek, eszközök egyénre szabott alkalmazása a szociális készségek fejlesztésében (pl.: babzsák, Szociális történetek, Én-könyv, Napló, érzelmek felismerésének, utánzás tanítása)

- Együttműködés: Szoros kapcsolatokra van szükség az autizmussal élő gyermek életútja során mindazok között, akik valamilyen szempontból részesei annak. Ez teszi lehetővé a terápiás program töretlenségét, a fejlesztés folyamatosságát. Az autizmussal élő gyermekek, szüleik és a szakemberek partnerek a terápiás folyamatban. A szülők és családtagok nélkülözhetetlen információkkal szolgálnak az autista tanuló egyedi fejlődéséről, motivációjáról, kommunikációs és tanulási stílusáról, ezért a sikeres szakmai munka elképzelhetetlen a család bevonása nélkül. A szakembereknek tudatában kell lenniük, hogy a családtagok tartós stresszt élhetnek át, ezért különösen fontos irányukban az empatikus, támogató attitűd. A szoros együttműködés a felső tagozatban és a középiskola évei alatt is szükséges, többek között azért, mert az autista tanulók gyakran kevéssé osztják meg környezetükkel élményeiket, tapasztalataikat, problémáikat. A szülők, családtagok számára kiemelkedően fontos, hogy folyamatosan információkat kapjanak a tanuló fejlődéséről, teljesítményéről. Kívánatos, hogy a szakemberek kiemeljék a pozitív eredményeket az esetleg eltérő viselkedések és teljesítmények mellett, és segítsenek a reális jövőkép kialakításában. Az összehangolt nevelési célok, a következetes elvárások, a tanuló viselkedésének és teljesítményének közös értékelése nagymértékben hozzájárul a felnőttkorra való sikeres felkészüléshez.

3.11.3. Speciális módszerek az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók fejlesztésében

- A nevelés, fejlesztés tervezése a mért szociális alkalmazkodás, fejlettségi kor, illetve a mért intelligencia szintje és a kommunikációs színvonal alapján történik, az egyenetlen képességprofil, valamint tanulási képességek miatt egyénhez igazodó módon, a fejlődés erre alkalmas eszközzel (pl. fejlődési kérdőív) való folyamatos követésével.
- Protetikus környezet és eszköztár kialakítása (strukturált környezet biztosítása az időbeli és téri tájékozódás segítéséhez, vizuális információhordozók és augmentatív kommunikációt segítő eszközrendszer kialakítása).
- Speciális, egyéni motivációs és jutalmazási rendszer kialakítása.
- Vizuálisan segített kommunikációs rendszer, a speciális környezeten belül és személyek között: beleértve a gyermek felé irányuló minden kommunikációt.
- A szociális sérüléssel összefüggő tanítási nehézség miatt keresni kell az információ átadására a gyermek megértési szintjének megfelelő és szociális vonatkozásoktól leginkább független módszereket és médiumokat (pl. írott utasítás, folyamatábra, számítógépes oktatás stb.). Ugyanakkor a tanítási helyzetek szociális vonatkozásainak elfogadása, illetve megértése fontos tanítási cél (pl. a csoportos, illetve „frontális" tanítási helyzetben való tanulás).
- A fejlesztésben, tanításban és a viselkedésproblémák kezelésében alapvető a kognitív-viselkedésterápia módszereinek alkalmazása.

3.11.4. A speciális fejlesztés szervezési feltételei

A fejlesztés formái

- Speciális csoportban: egyéni és kiscsoportos formában.
- Befogadó iskolában integráltan, az integráció különböző szintjeinek, formáinak alkalmazásával.

Speciális csoportsajátosságok

- A szükséges pedagógus létszám függ a csoportlétszámtól, a csoporttagok közti hasonló szükségletektől, az egyéni fejlesztési szükséglettől és a viselkedésproblémák súlyosságától, gyakoriságától. A szükséges egyéni fejlesztés csak megfelelő létszámú és képzettségű szakember jelenlétében biztosítható. A szakszerű integráció, illetve a súlyosan érintett tanulók minőségi ellátása csak a szükséges szakemberlétszám biztosításával valósítható meg.
- Törekedni kell a csoport homogenitására. Az egyéni fejlődési eltérések az általános értelmi, önállósági, beszédképességi szint, illetve a viselkedésproblémák jellege szerint további csoportbontást tehetnek szükségessé.

3.12. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók fejlesztésének pedagógiai szakaszai

A tanulók iskolai fejlesztését a szociális-kommunikációs készségek fejlesztése és a rugalmasabb viselkedésrepertoár kialakítása határozza meg. Iskoláskorban is folytatni kell a korai fejlesztésben és óvodai nevelés során alkalmazott fejlesztő eljárásokat, illetve szükség lehet az iskoláskor előtti képességfejlődés területeinek fejlesztésére. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai általában módosításokkal egyeznek meg a Nat-ban és a kerettantervekben rögzített pedagógiai szakaszokkal és tartalmakkal. A módosításokat a helyi tantervekben és egyéni fejlesztési tervekben kell meghatározni a gyermekek egyéni szükségleteinek, fejleszthetőségének megfelelően. Az alsó szakasz (1–4. évfolyam) elvégzéséhez általában hosszabb időkeretre van szükség.

A jó értelmi és nyelvi képességekkel rendelkező tanulók esetében előfordulhat, hogy az egyes műveltségi területeken meghatározott tartalmak jelentős részét a Nat-ban és a kerettantervekben meghatározott életkorban képesek elsajátítani. Ezekben az esetekben egyéni fejlesztési terv alapján a szociális-kommunikációs és speciális kognitív készségek párhuzamos fejlesztése szükséges.

Az alábbi szakaszolás az autizmus spektrum zavarral küzdő gyermekek speciális fejlesztésének általános vázlata. Tartalmazza azokat a többlettartalmakat, amelyeket az egyéni fejlesztési tervekbe szükséges beépíteni. A fejlesztést minden gyermek esetében az első szakaszban kell kezdeni. Az egymásra épülő szakaszok időtartama előre nem határozható meg. A fejlesztés üteme és a tanuló továbblépési lehetősége függ a fejlődés mért eredményeitől, azaz: a gyermek képességeitől és a szakszerű képzés intenzitásától.

3.12.1. Első szakasz

Korai diagnózis esetén egybeeshet a korai fejlesztés és az óvodai nevelés időszakával, de gyakran belenyúlik az alsó tagozat időszakába.

Óvoda-iskola átmenet

Az átmenetek az autizmus spektrumzavarral küzdő gyermekek, tanulók számára különösen nehezek, számukra a változások, újdonságok megértése, elfogadása jelentős stresszt jelent. Az óvodából az iskolába való átmenet gondos előkészítést és a folyamatban részt vevő valamennyi szereplő szoros együttműködését kívánja meg. A folyamat tervezését-szervezését az autizmus spektrum pedagógiájában képzett gyógypedagógus végzi. A szülők bevonása és aktív részvétele nagyban elősegíti a zökkenőmentes átmenetet. Az óvodai és iskolai élet közötti eltéréseket, a várható újdonságokat, a napi rutin megváltozását a szülők is segítenek megérteni és elfogadni.

Hasznos egyénre szabott vizuális segítséget készíteni, mely tartalmazza azoknak a személyeknek, tevékenységeknek, elvárásoknak, tárgyaknak a listáját (fotókkal, rajzokkal illusztrálva), melyek nem változnak a tanulók életében, és azokat a személyeket, körülményeket, elvárásokat, melyek újak lesznek. A szülőknek fontos szerepük van a fogadó intézmény pontos informálásában a gyermek egyéni szükségleteiről.

Fontos, hogy az *óvoda* részletes tájékoztatást nyújtson az iskola számára a gyermekről a következő területeken:

a) stressz megelőzésének és kezelésének stratégiái;
b) szenzoros ingerekre adott reakció;
c) szociális készségek, felnőttekkel és kortársakkal való együttműködés;
d) érdeklődés és motiváció, tanulási stílus (beleértve az egyénre szabott jutalmazási rendszert);
e) kommunikációértés és -használat (beleértve a használt AAK eszközt, ha van ilyen, és a használat módját);
f) önkiszolgálás, önállóság (beleértve a szervezést-kivitelezést segítő vizuális stratégiákat, ha a gyermek használja azokat).

Az *iskolának* meg kell ismernie a gyermek egyéni szükségleteit, és fel kell készülnie a gyermek fogadására.

Alsó tagozat: 1-4. évfolyam

Autizmus spektrumán jellemzően sérült a természetes Kíváncsiság és tanulás iránti vágy, ezért a célok és feladatok eléréséhez egyéni motivációs rendszer kialakítása szükséges. Egyes tanulóknál az

automatizált alapkészségek eléréséhez tágabb időkeret biztosítása szükséges, pl. a sikeresen befejezett 1. évfolyam ismétlése.
Fő célja a habilitáció. A gyermek formális és informális felmérésének tapasztalataira alapozva, egyénre szabott hosszú, közép- és rövid távú tervre épül.
Célja a gyermek/tanuló elemi beilleszkedési készségeinek, adaptív viselkedésének kialakítása. Ennek érdekében:

- a szociális/kommunikációs alapkészségek célzott fejlesztése,
- az autizmusból és a társuló fogyatékosságokból eredő fejlődési elmaradások lehetséges célirányos kompenzálása,
- az ismétlődő, sztereotip, helyzetnek nem megfelelő viselkedés kialakulásának megelőzése, illetve rendezése,
- fogyatékosság-specifikus vizuális információhordozókkal segített ún. protetikus, segédeszközökkel felszerelt augmentatív környezet, eszközök használatának elsajátítása, adaptív viselkedési formák, szokások kialakítása.

Fejlesztési területek:

a) Kommunikáció/szociális viselkedés
- Beszéd előtti, csecsemőkori kommunikáció elemeinek tanítása.
- Szociális kapcsolatteremtés elemeinek tanítása (pozitív megerősítéssel).
- Beszéd vagy – beszéd kialakulásának hiányában – augmentatív és alternatív eszközzel történő kommunikáció használatának tanítása.
- Tanítási helyzetben szükséges elemi szociális viselkedés kialakítása.
- Augmentatív és alternatív kommunikációs eszközök (nem kizárva pl. az írott nyelvet) használatának tanítása napi rutinokban, a gyermek életének valamennyi színterén.

b) Fejlődési funkcióelmaradások, önkiszolgálás
- Alapvető készségek kialakítása (étkezés, szobatisztaság, tisztálkodás, öltözködés).

c) Kognitív fejlesztés
- Elemi ismeretek, fogalmak.
- Elemi logikai műveletek és összefüggések tanítása.
- Szociális kognitív készségek fejlesztése.
- Egyszerű aktivitásformák kialakítása strukturált keretek között (pl. játék-, használati és taneszközök célszerű használata).
- Általánosítás képességének fejlesztése.
- Az elsajátított képességek önálló használatának tanítása.
- Az elsajátított képességek más összefüggésben való használata.
- Képességek alkalmazása más, elsősorban otthoni környezetben stb.

d) Viselkedésproblémák kezelése
- Viselkedésproblémák megelőzése.
- Alternatív viselkedések kialakítása.
- Meglévő viselkedésproblémák kezelése.

3.12.2. Második szakasz

Egybeeshet az alapfokú nevelés időszakával, de gyakran belenyúlik a középfokú nevelés-oktatás szakaszába.

Átmenet: alsó és felső tagozat

Az alsó tagozatból a felső tagozatba való átmenet típusos nehézségekkel jár az autizmussal élő tanulók számára. Egyszerre több területen is megelőzni, kezelni szükséges a változások okozta stresszt: új tanárok kommunikációs stílusához és elvárásaihoz kell alkalmazkodni, új tantárgyak lépnek be, növekszik az önállósággal, szervezési készségekkel kapcsolatos követelmény.
Felső tagozaton a tantárgyi tartalom elvontabb, egyre több, nehezebb, kevésbé lehetséges a tevékenységbe ágyazott, közvetlen tapasztalaton alapuló tanulás.

Az autizmus spektrumán jellegzetesen gyengébb értő olvasás, a kommunikációs és nyelvi nehézségek és a grafomotoros gyengeség valamennyi belépő tantárgynál nehézséget okozhat.
A változások okozta stressz kezelésének nehézsége mellett megjelenhet a másság felismerése, megélése, a kortársakhoz való kapcsolódás nehézségének fokozódása.
Az átmenet támogatásának stratégiái:

a) Az új tanárok felkészítése a tanuló fogadására.
b) Kortárssegítő program működtetése.
c) A tanuló felkészítése a változásokra a család bevonásával.
d) Saját tanulási ütem és stílus jóváhagyása.
e) Számítógép használatának engedélyezése kézírás helyett.
f) Hosszabb időkeret biztosítása a feladatok megoldására.
g) A tanulási feladatok strukturálása, pl. egyszerre egy probléma prezentálása.

A képességeket meghaladó feladatok kerülése, sikerélmény biztosítása.

Felső tagozat: 5-8. évfolyam

Célja az elsajátított ismeretek bővítése és a változatos aktivitásokban való minél önállóbb részvétel iskolai, otthoni és egyéb iskolán kívüli környezetben.
Fejlesztési területek:
Az előző szakasz területei bővülnek az alábbiakkal:

- képességek szinten tartása az önállóság fejlesztésével,
- a szociális-kommunikációs kompetencia fejlesztése, spontán, funkcionális kommunikáció kiterjesztése,
- kognitív fejlesztés, különös tekintettel a problémamegoldó gondolkodásra
- ismeretek bővítése
- önellátás körének bővítése,
- házimunka,
- munkára nevelés megalapozása.

3.12.3. Harmadik szakasz

Egybeeshet az alapfokú nevelés időszakával vagy a középfokú nevelés-oktatás szakaszával.
Átmenet: alap- és középfokú nevelés-oktatás
A középiskolába lépés jelentős stressz forrása lehet, mivel nagymértékben változik a mindennapi rutin, a szokásrend, az iskolába járás útvonala, az épület, a fizikai környezet. Új tantárgyak lépnek be, magasabb szintű elvárások jelennek meg az önállóság területén. Változnak a tanárok és a kortársak is. Ebben az életkori szakaszban megnő a kortársakkal való együttműködés, a kortárscsoporthoz való tartozás jelentősége, ami a nehézségek markáns területe az autizmusban érintett tanulók számára.
Az átmenet támogatásának általános sémája:

a) Információgyűjtés, -felmérés.
b) Az átmenetben részt vevő team létrehozása (autizmussal élő fiatal, szülők, ellátó szakemberek, a fogadó hely közösségei).
c) A befogadó hely bevonása.
d) A környezet adaptálásának megtervezése.
e) A kulcsfontosságú, tanítandó készségek, viselkedések tanulása, általánosítása.
f) Az átmenet folyamatának megtervezése és kivitelezése.
g) Utánkövetés.

Az átmenet támogatásának stratégiái a következők:

a) Időben, legalább 1-2 évvel az intézményváltás előtt érdemes elkezdeni a tervezést, a továbbtanulási lehetőségek lehető legteljesebb feltárásával.
b) A tervezés valamennyi partner bevonásával történjen, beleértve az autizmussal élő tanulót!
c) Fontos a fogadó intézmény lehető legkorábbi bevonása, az intézményi közösségek felkészítése.

d) A tervezés során a meglévő készségekre, erősségekre, preferenciákra érdemes építenünk, fontos elszakadni a deficitorientált szemlélettől.

Középfokú nevelés

Cél a felnőtt korban egyénileg elérhető legmagasabb szintű adaptáció, önállóság és munkavégző képesség elérésének megalapozása. A speciális érdeklődési kör megfelelő támogatással a későbbi munkavállalás alapja lehet, ezért át kell gondolni, hogy az milyen szakmákhoz kapcsolódhat. A pályaválasztás szempontjából alapvető, hogy a tanuló tisztában legyen erősségeivel és nehézségeivel, vagyis a reálishoz közelítő énképpel, önismerettel rendelkezzen.

Fejlesztési területek:

Az előző szakasz területei bővülnek az alábbiakkal:

- képességek szinten tartása,
- tantárgyi ismeretek a Nat-ban és a kerettantervekben meghatározott tartalmak adaptálásával, az egyén képességeinek megfelelően,
- önszervezés, önállóság, táguló szociális integráció,
- munkára nevelés, pályaorientáció.

3.12.4. A Nat és a kerettantervek alkalmazása

Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók csoportja rendkívül változatos, de a központi sérülés azonos jellege miatt meghatározhatók közös szükségletek és egységes módszertani javaslatok.

Esetükben számolni kell azzal, hogy a Nat kulcskompetenciáihoz rendelt tudások elsajátításához hosszabb időtartamot szükséges biztosítani, a szociális megértést kívánó attitűdök, képességek fejlődését pedig kognitív stratégiákkal kell támogatni.

A Nat fejlesztési területei, nevelési céljai, műveltségi területei esetükben is alkalmazhatóak a sérülés típusának megfelelő adaptációval. A Nat szakaszaihoz rendelt célok elérésére szükség esetén hosszabb időtartamot kell biztosítani, egyes, az alábbiakban részletezett tartalmak hangsúlyosabban jelennek meg. A többlettartalmakat, mint az önismeretet, társas viselkedést, a spontán, funkcionális kommunikációt, egészségnevelést és munkakészségeket speciális rehabilitációs tantárgyként javasolt tanítani. A kerettantervek adaptálása szempontjából az autizmus súlyosságát, az intelligenciát és a nyelvi képességeket egyaránt figyelembe kell venni. Mivel autizmus spektrum zavar az értelmi képességek bármely szintjén jelen lehet, a befogadó iskolák kerettantervét, valamint az enyhe értelmi fogyatékos tanulók számára és a középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók számára készült kerettantervet egyaránt adaptálni szükséges autizmusra. Az adaptáció szükségessége a tanulási célokkal kapcsolatos elvárásokra is vonatkozik. Az autizmussal, valamint az autizmussal és intellektuális képességzavarral is diagnosztizált tanulóktól nem várható el az autizmusban nem érintett kortársakkal azonos teljesítmény. A tananyagot mennyiségi és minőségi szempontból módosítani és redukálni kell a tanulók speciális szükségletei szerint. Az egyes műveltségi területekre vonatkozó sajátos eltéréseket a helyi tantervben és az egyéni fejlesztési tervekben kell rögzíteni. A tananyag elsajátításához speciális módszerek és eszközök használata szükséges. A tanulókat egyéni szükségleteiknek megfelelően mentesíteni kell a tananyagrészek vagy tantárgyak minősítése és értékelése alól.

A Nat fejlesztési területei-nevelési célok

Nemzeti azonosságtudat, hazafias nevelés

Kiemelkedően fontos a közvetlen társadalmi és természeti környezet ismerete, az azokkal való harmonikus kapcsolat.

Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók elsősorban saját, közvetlen élményeiken keresztül, esetleg speciális érdeklődési körüknek megfelelően ismerhetik meg nemzeti kultúránk értékeit. Ezen a területen rendkívül nagy egyéni különbségekre számíthatunk.

Állampolgárságra, demokráciára nevelés

Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók nevelésének-oktatásának alapvető célja, hogy olyan gondolkodási, szociális-kommunikációs készségeket alakítsunk ki, melyek lehetővé teszik az egyén részvételét szűkebb és tágabb társas környezetében. A részvétel módja és mértéke nagy egyéni eltéréseket mutat: a tanulók többsége jelentős
támogatást igényel abban, hogy jogait gyakorolja, társadalmilag elfogadott viselkedésmódokat tanúsítson, alkalmazkodjon a társadalom írott és íratlan szabályaihoz.

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztése
Hangsúlyos szerepet kap a saját személyiség, a külső és belső tulajdonságok megismertetése, a saját viselkedés kontrolljának, a kooperációnak, szociális normáknak direkt tanítása, mivel azok intuitív megértésére, spontán elsajátítására korlátozottan számíthatunk. A sikerélményeket biztosító, a gyermek érdeklődését és motivációját fenntartó oktatási környezet kialakítása kulcsszerepet játszik a reális önértékelés és pozitív énkép kialakításában

Testi és lelki egészségre nevelés
Elsődleges az érzelmi biztonság megteremtése, a pozitív, reális énkép és önértékelés támogatása, a fejlődési zavarral gyakran együtt járó szorongás megelőzése, oldása.
A helyes étkezési, alvási, önápolási szokások, a rendszeres mozgás iránti igény kialakítása szintén prioritást kap az egyéni fejlesztési tervben.
A megfelelő szexuális viselkedés kialakításában a családok számára hatékony segítséget kell nyújtania az iskolának, mivel a szociális megértés sérülése e területet speciálisan nehézzé teszi.
A viselkedésproblémák megelőzése és hatékony kezelése hozzájárul a testi-lelki egészség megőrzéséhez és kiküszöbölheti a gyógyszeres kezelést.

A családi életre nevelés
A család szerepe az autizmus spektrum zavarral küzdő tanuló esetében is kiemelkedő jelentőségű. Az iskola alapvető feladata, hogy segítse az érintett családokat az autizmus-specifikus célok kitűzésében és megfelelő nevelési stratégiák alkalmazásában, mivel a hagyományos módszerek többsége nem válik be az érintett gyermekek esetében.
A nevelési-oktatási intézmény és a család szoros együttműködésével érhetők el és terjeszthetők ki az egyéni fejlesztési tervben megfogalmazott célok, különös tekintettel a szociális-kommunikációs készségek általánosítására, valamint a rugalmasabb viselkedés és gondolkodás fejlesztésére.

Felelősségvállalás másokért, önkéntesség
Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók esetében is cél lehet az önkéntes feladatvállalás egyéni mérlegelést követően, ha annak értékét, saját szerepüket és kompetenciájukat az önkéntes tevékenység során megértik. Az önkéntes feladatokban való részvétel segítheti együttműködési és problémamegoldó képességeik fejlődését, elősegítheti pozitív énképük alakulását, önbecsülésük növekedését. Fontos azonban figyelembe venni szociális naivitásukat, sebezhetőségüket, ezért a család és a pedagógusok egyénre szabott támogatásával, kísérésével vonhatók be önkéntes feladatokba.

Fenntarthatóság, környezettudatosság
A környezet célzott megfigyelése, felfedezése a pedagógus aktív közreműködése nélkül elképzelhetetlen. A fejlesztés e területen is a közvetlen, mindennapi élettel kapcsolatos tapasztalatokon alapul. Elsődleges a helyes szokásrend kialakítása.

Pályaorientáció
Az egyén által elérhető legnagyobb fokú önállóság támogatása kiemelkedően fontos. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók esetében az önállóság megalapozása már a fejlesztés kezdetétől jelen van, mivel számos alapfeltétele hiányozhat, többek között a rugalmasság, az együttműködés és a bizonytalanság tolerálásának és kezelésének képessége. Az elérhető felnőttkori önállóság nagy

egyéni eltéréseket mutat. A pályaorientáció során a munkaképességek mellett a szociális-kommunikációs fejlettséget és a munkaviselkedés színvonalát is figyelembe kell venni. Fontos, hogy a pályaorientáció során építsünk a tanuló speciális érdeklődési körére, erősségeire.

Gazdasági és pénzügyi nevelés
E területen az érintett tanulók esetében a pénz értékével és a takarékossággal kapcsolatos alapvető ismeretek megszerzése kulcsfontosságú. Előnyös, ha ezek az ismeretek valódi élethelyzetekben, cselekvésbe ágyazottan jelennek meg. Az alapvető gazdasági összefüggések megértése, illetve azok kamatoztatásának lehetősége a mindennapi életében nagy egyéni eltéréseket mutat.

Médiatudatosságra nevelés
A médiatudatosságra nevelés kiemelt jelentőségű az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók nevelésében.
Az érintett tanulók különösen veszélyeztetettek lehetnek a különböző médiumok által közvetített tartalmak meg nem értése, félreértése tekintetében és fokozott a függőségek kialakulásának veszélye is. Ugyanakkor a különböző médiumok lehetővé teszik az élő nyelvtől és szociális közvetítéstől független tanulást és kapcsolatteremtést, valamint olyan multimédiás tananyagok kialakítását, mely lelassítja és hozzáférhetővé teszi a szociális interakciókat, nagyban hozzájárulva a fejlődési zavar következményeinek enyhítéséhez.

A tanulás tanítása
Az autizmus számos speciális kognitív nehézséggel és a kommunikáció sérülésével jár együtt. A tanulási folyamatban az élő nyelv és a szociális közvetítés megnehezíti, míg a vizuális információhordozók alkalmazása segíti a világ megismerését. Az állandósághoz való ragaszkodás oldása, valamint az egyén motivációs lehetőségeinek ismerete és kiaknázása kulcsfontosságú a tanulás szempontjából.

A kulcskompetenciák fejlesztése

Alapkompetenciák
Az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulók esetében az alapkompetenciák fejlesztésekor is igen nagy egyéni eltérésekkel kell számolni, nem csupán a tipikus kortársakhoz képest, hanem a célcsoporton belül is. Az alapkompetenciák megszerzése és megszilárdulása jellemzően tágabb időkeretben valósul meg, mint a tipikus kortársak esetében. Az alapkompetenciák fejlesztése is az egyéni felmérésen alapuló egyéni fejlesztési terv szerint történik. A beszéd, olvasás, írás, szövegalkotás, mennyiségekkel, számokkal, idővel kapcsolatos ismeretek elsajátítása gyakran mechanikus, ezért feltétlenül szükséges a megszerzett ismereteket valós élethelyzetekben alkalmazni. Az írott és beszélt nyelv funkcionális használatának elsajátítása kulcsfontosságú, annak spontán fejlődése nem elvárható. A szociális kommunikáció és a rugalmas gondolkodás minőségi sérülése akadályozza a nyelv és beszéd rugalmas, funkcionális használatát, az absztrakt szimbólumok rugalmas kezelését. A pozitív attitűd kialakításához sikerélményt nyújtó, egyénre szabott tanulási helyzetek kialakítása szükséges.

A tanulás kompetenciái
Az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulók esetében minden esetben egyénileg azonosítjuk a hatékony és önálló tanuláshoz szükséges feltételek meglétét, majd a felmérés alapján egyéni fejlesztési célokat tűzünk ki. A szükséges feltételek közül a sérülés természete miatt általában számolni kell a gyenge vagy sérült motivációval, az énkép, önismeret hiányával, töredékességével. A tanulás tanítása során alapvető fontosságú arra alapozni, hogy a tanuló mely ismeretek, tudások, képességek birtokában van, illetve milyen kialakulóban lévő készségekre építhetünk. Az önállóság elősegítésének egyik fontos módszertani eszköze az élő nyelv és a szociális közvetítés helyettesítése, kiegészítése egyénre szabott vizuális környezeti támpontokkal. Az informatikai eszközök egyénre

szabott alkalmazása ugyancsak elősegíti a fejlődést. A Nat által meghatározott ismeretek e területen is az egyéni képességektől függően sajátíthatók el. A munkavállaláshoz szükséges képességek fejlesztése prioritást kap az érintett tanulók iskolai nevelése-oktatása során. Az autizmussal élő tanulók között lehetnek olyan, az autizmus mellett értelmi fogyatékossággal is küzdő gyermekek, akik nem vagy kortársaiknál jóval később sajátítják el az írást, olvasást, számolást, ill. az IKT-eszközök használatát. Az értelmi és nyelvi képességektől függetlenül hiányozhatnak a hatékony és önálló tanulás egyes feltételei: a tartós, irányítható figyelem, a motiváció, a tanulás céljának, jelentőségének megértése. Hiányozhatnak a csoportos helyzetben való tanulás kognitív és viselkedéses feltételei, ezért szükség lehet az új ismeretek egyéni helyzetben való tanítására. A tanulás iránti pozitív attitűd gyakran csak a saját érdeklődési kör esetében jelenik meg, egyébként számolnunk kell az újdonságokkal szembeni ellenállásra.

A kommunikációs kompetenciák (anyanyelvi és idegen nyelvi)

A fejlesztés fő célterülete a kommunikáció, mint a kapcsolatteremtés és fenntartás, valamint az információcsere eszköze. Az alapvető probléma nem a beszéd hiánya vagy fejlődési zavara, hanem a kommunikációs szándék, illetve a kommunikációs funkciók megértésének sérülése. Minden autisztikus gyermeknél – függetlenül verbális képességeik színvonalától – elsődleges cél az egyén képességszintjének megfelelő kommunikatív kompetencia megteremtése. A cél eléréséhez szükség lehet alternatív kommunikációs eszközrendszerek alkalmazására.

Az autizmus spektrumzavarral küzdő gyermekek esetében a kommunikációs képességek fejlődése és a nyelvelsajátítás folyamata minőségileg eltér a tipikusan fejlődő kortársakétól. A fejlődési zavar kihat a szókincs, jelentés, nyelvtan és nyelvi funkciók elsajátítására, rugalmas alkalmazására. Hiányozhatnak vagy sérülhetnek azok a képességek, melyek lehetővé teszik a helyzetnek megfelelő személyközi kommunikációt és a nyelvi úton történő ismeretszerzést. Különösen nehezített az élő nyelv és szociális közvetítés útján való tanulás. A kommunikációs képességek sérülése és a kompenzáció lehetősége egyénenként mérendő fel, a fejlődési zavar spektrum jellege, az egyéni képességek és tünetek nagyfokú változatossága miatt.

A digitális kompetenciák

Az IKT-eszközök lehetőséget nyújtanak az élő nyelv és a szociális közvetítés helyettesítésére, a kölcsönös kommunikáció segítésére, az önálló ismeretszerzésre. A későbbi munkavállalás szempontjából is szerepe lehet az informatikának, mivel számos tanuló mutat érdeklődést e terület iránt. Az IKT alkalmazása egyedülálló lehetőséget jelent az autizmussal élő tanulók számára, a kommunikációs akadálymentesítés, a tanulás és későbbi munkalehetőségek tekintetében egyaránt, sokan közülük pedig kifejezetten tehetségesek az IKT alkalmazásában. Az érintett tanulók esetében azonban kiemelten fontos a lehetséges veszélyek megelőzése. Fokozottan veszélyeztetettek azzal kapcsolatban, hogy függővé váljanak a számítógép és az internet használata során. Szociális-kommunikációs sérülésük miatt nehézséget jelenthet számukra az IKT interaktív használattal összefüggő veszélyeinek felismerése, elkerülése, valamint a rendelkezésre álló információk közötti kritikus válogatás.

A matematikai, gondolkodási kompetenciák

A kvantitatív és kvalitatív adatok összegyűjtése, rendszerezése, az információk különböző logikai eljárásokkal történő átalakítása, értelmezése és elemzése az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulók erőssége lehet. Nehézséget jelenthet ugyanakkor az adatok értelmezése, a rugalmas problémamegoldás és az információk alkalmazása a mindennapi életben.

A személyes és társas kapcsolati kompetenciák

A személyes és társas kompetenciák explicit tanítása az autizmusspecifikus fejlesztés kulcsterülete. A sikerélményeket biztosító, a tanuló érdeklődését és motivációját fenntartó oktatási környezet kialakítása kulcsszerepet játszik a reális önértékelés és pozitív énkép kialakításában. Hangsúlyos szerepet kap a saját személyiség, a külső és belső tulajdonságok megismertetése, a saját viselkedés kontrolljának, a kooperációnak, a szociális normáknak a direkt tanítása, mivel azok intuitív

megértésére, spontán elsajátítására korlátozottan számíthatunk. Elsődleges az érzelmi biztonság megteremtése, a pozitív, reális énkép és önértékelés támogatása, a fejlődési zavarral gyakran együtt járó szorongás megelőzése, oldása. A helyes étkezési, alvási, önápolási szokások, a rendszeres mozgás iránti igény kialakítása szintén prioritást kap az egyéni fejlesztési tervben. A saját testtel, szexualitással, nemiséggel és emberi kapcsolatokkal összefüggő ismeretek, viselkedési normák direkt tanítása ugyancsak prioritást kell hogy élvezzen, mivel a szociális megértés sérülése e területet speciálisan nehézzé teszi. Előtérbe kerül az önismeret és a közvetlen szociális környezet megismerése, a társas viselkedés szabályainak direkt tanítása, ismerete, betartása. A történelmi időszemléletet, képzelőerőt, valamint az elvont, szociális jelentést hordozó fogalmak megértését kívánó tartalmak elsajátítása általában nehézséget jelent. A szociális és állampolgári kompetencia körébe tartozó ismeretek, képességek és attitűdök teljes körű elsajátítása mélyebb szociális megértést feltételez. Mivel az autizmus spektrumzavarok lényegi jellemzője a szociális megértés sérülése, az érintett tanulók esetében elsősorban a tények, ismeretek, együttélési szabályok elsajátítása kap prioritást.

A kreativitás, a kreatív alkotás, önkifejezés és kulturális tudatosság kompetenciái

A Nat által meghatározott ismeret, készség és attitűd az egyéni képességektől függően sajátítható el. A művészetek sokoldalúan segíthetik az autizmusspecifikus egyéni fejlesztést. A művészeti tevékenységek a szabadidő tartalmas eltöltésében is jelentős szerepet játszanak. Az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulók között lehetnek kiemelkedő zenei, rajz- vagy egyéb művészi tehetséggel bíró gyermekek.

Munkavállalói, innovációs és vállalkozói kompetenciák

Az autizmusban azonosított kognitív sérülések jellege miatt (végrehajtó működések zavara, naiv tudatelméleti sérülés) e kompetencia fejlesztésekor általában sokféle képesség, készség célzott, egyénre szabott, intenzív fejlesztésére van szükség. A szükséges képességek többsége (pl. tervezés, szervezés, irányítás, hatékony kommunikáció, csapatmunka, kreativitás) az autizmussal élő tanulók esetében sérült, illetve hiányozhat. A Nat által meghatározott ismeretek, képességek, attitűdök az egyéni képességektől függően sajátíthatók el. A képességek terén a típusos nehézségek mellett szintén nagy egyéni különbségek mutatkoznak az autizmus spektrumán. A felnőttkori munkavállalásra való felkészítés, az egyén erősségeihez illeszkedő foglalkozások körének meghatározása prioritást kap.

Az egyes tanulási területekre vonatkozó ajánlások

Magyar nyelv és irodalom

A tanulási területen a kommunikációs kompetencia valamennyi évfolyamon támogatást kap. Egyes alsó tagozatos gyermekek nehezen tanulnak meg olvasni az autizmusban gyakori észlelési, érzékelési, figyelemmel és gondolkodási műveletekkel kapcsolatos problémák miatt. Az értő olvasás kialakulását nehezítheti az olvasottak szó szerinti értelmezése. Sok gyermek számára érthetetlen és értelmetlen az önálló jelentéssel nem bíró betűk és szótagok olvasása és hangoztatása, számukra előnyt jelent a globális előprogramot tartalmazó olvasástanítási módszer alkalmazása. Az olvasás tanulása-tanítása során fontos a mindennapi élettel összefüggő, a tanuló személyes élményeihez kapcsolódó szövegeket alkalmazni. Típusos nehézség a hallott és olvasott szövegek lassabb feldolgozása, a szövegértés gyengesége az adott életkori csoportban elvárthoz képest, különösen abban az esetben, ha a szöveg mások érzelmi és kognitív perspektívájának felvételét, gyors, rugalmas szempontváltást igényel, vagy elvont, szociális megértést tartalmazó fogalmakat tartalmaz. Az írás okozhat technikai értelemben vett nehézséget, e mellett a nyelvi-kommunikációs problémák is tükröződnek az írott nyelv alkalmazásakor. Sok autizmussal élő tanuló ír túlságosan lassan, jellemző lehet a grafomotoros ügyetlenség. A tantárgyak, tananyagok elsajátításával kapcsolatos erősségek és nehézségek egyénenként nagyon eltérők, ezért a módosításokat, illetve az elvárásokat minden esetben egyénre kell szabni. Szükség lehet egyes tananyagrészek értékelése, minősítése alóli felmentésre, illetve a

kézírás helyett számítógép használatának engedélyezésére, folyóírás helyett a nyomtatott nagybetűvel való írás jóváhagyására.

Matematika

A matematika területén az autizmus spektrum változatossága miatt igen nagy egyéni eltérésekre számíthatunk. Egyes autizmussal élő tanulók kiemelkedő tehetséget mutathatnak, míg mások súlyos nehézségekkel küzdenek. Típusos nehézségek a matematikatanulás területén: a tanultak mindennapi élethelyzetekben való rugalmas alkalmazása, a megszerzett ismeretek mozgósítása, kombinálása, kreatív alkalmazása új feladatoknál. A szöveges feladatok megoldása különösen nehéz lehet a jellegzetes szövegértési problémák miatt. Kiemelt jelentőségű a megismerési képességek fejlesztése, az önellenőrzés tanítása, az ismeretek önálló, gyakorlati alkalmazásának segítése, a problémamegoldás menetének tanítása. Különös hangsúlyt kap az oktatás szemléletes és konkrét jellege, a cselekvéses tanulás alkalmazása. Egyéni mérlegelést követően szükség lehet az egyes tananyagrészek értékelése, minősítése alóli felmentésre. A geometria tananyagrészeknél a szerkesztési feladatok a grafomotoros gyengeség miatt extrém nehézséget jelenthetnek, ezért egyénenként megfontolandó e téren az értékelés, minősítés alóli felmentés.

Történelem és állampolgári ismeretek: történelem, állampolgári ismeretek

A történelem és állampolgári ismeretek tanulása során az erősségek közé tartozhat a tények, adatok precíz elsajátítása. Nehézséget okozhat ugyanakkor a társadalmi folyamatok összefüggéseinek, mozgatórugóinak önálló felfedezése, a lényegkiemelés, a történelmi személyiségek indítékainak intuitív megértése, többszempontú elemzése. Az idővel kapcsolatos fogalmak alkalmazása, a történelmi időszemlélet kialakulása szintén nehézséget okozhat. Az időbeliséget és más absztrakt, társas megértést kívánó fogalmak megértését segítő vizuális segédeszközök alkalmazása és a kapcsolódó elvárások egyénre szabott csökkentése szükséges.

Erkölcs és etika

Az erkölcstan tanulása az autizmusban a társas megértés minőségi sérülése miatt kifejezetten nehezített. Számolni kell a társas együttműködés szabályainak merev, rugalmatlan értelmezésével és a különböző nézőpontok megértésének nehézségével. Alapvető cél az énkép és önismeret fejlesztése, saját és mások érzelmeinek, nézőpontjának felismerése, megértése, a saját gondolatok és érzelmek kifejezésének tanítása. Az érintett tanulók esetében a társadalmi együttélés szabályait explicit módon szükséges tanítani.

Természettudomány és földrajz: környezetismeret, természettudomány, biológia, kémia, fizika és földrajz

A természettudományos ismeretek elsajátítása a tanulók erősségei közé tartozhat, ugyanakkor többlettámogatást igényelhet az ismeretek gyakorlati alkalmazása. Az autizmussal élő tanulók sajátos ismeretszerzési és gondolkodási nehézségei miatt általában nem számíthatunk a tanulók előzetes megfigyeléseire, élményeire, ezért a tanulás-tanítás folyamatában és módszertanában a közvetlen, konkrét példákon, élményanyagon keresztüli tapasztalásra kell helyezni a hangsúlyt, valamint törekedni kell arra, hogy a tanuló olyan kontextusokban szerezzen ismereteket és tapasztalatokat, ahol azokat később használni fogja.

Idegen nyelv

Az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulóknál – hasonlóan az anyanyelvi kommunikáció esetében tapasztaltakhoz – hiányozhat az idegen nyelv rugalmas, a kommunikatív partnerhez alkalmazkodó használata, a fogalmak, gondolatok, érzések, tények és vélemények valódi megértése és kifejezése, annak ellenére, hogy a nyelv mechanikus elsajátítása megtörténhet. Így esetükben különösen nagy hangsúlyt kap az idegen nyelv funkcionális használatának fejlesztése. Egyénenként mérlegelni kell, hogy a nyelvtanuláshoz szükséges alapvető készségek adottak-e. A kommunikatív nyelvi kompetencia feltételei közül a lexikális, grammatikai és szövegalkotási ismereteket a jó nyelvi és intellektuális

képességű autizmussal élő tanulók képesek lehetnek elsajátítani. Nehézségek a szociokulturális és interkulturális készségek területén mutatkozhatnak. Amennyiben az anyanyelvi kommunikáció területén markáns nehézségek jelentkeznek, felmerül a tantárgy vagy egyes tananyagrészek értékelése alóli felmentés szükségessége.

Művészetek: ének-zene, vizuális kultúra

Egyes esetekben az autizmus spektrumán érintett tanulók kiemelkedő tehetséget mutatnak a művészetekben. A tehetség többek között megnyilvánulhat kiváló zenei hallásban, a zenei művek interpretálásában, a vizuális alkotás bármely formájában. Ezekben az esetekben nagyon fontos a tehetség kibontakozásának támogatása, illetve az adott területen meglévő érdeklődés és motiváció kiaknázása a társas kommunikáció fejlesztésében. Szintén nagy szerepe lehet a művészeti nevelésnek a szabadidő hasznos eltöltésében és a társas kapcsolódás lehetőségeinek bővítésében, az önkifejezésben. A művészeti nevelés területén ugyanakkor számolnunk kell az autizmussal gyakran együtt járó típusos nehézségekkel is: azon gyermekek, fiatalok számára, akik túlérzékenyek a hallási modalitásban, kifejezetten stresszes lehet az ének-zene órákon való részvétel. A grafomotoros ügyetlenség, a nyitott, kreativitást és önálló döntéseket igénylő feladatok megoldásának nehézsége, valamint az absztrakt szimbólumokkal kapcsolatos nehézségek akadályozhatják a részvételt a vizuális alkotásban. Szintén nehézséget okozhat egyeseknél az idegenkedés bizonyos anyagok, eszközök megérintésétől, az azokkal való manipuláció elutasítása. A művészeti nevelés során is igen fontos az egyéni képességeknek és szükségleteknek megfelelő differenciálás, a részvételre való biztatás, a sikerélmény biztosítása.

Technológia: technika és tervezés, digitális kultúra

A digitális kultúra tantárgy tartalmának elsajátítása a tanulók erőssége lehet. Többletfigyelmet és az elvárások egyénre szabott csökkentését a társakkal való közös feladatmegoldásban, illetve a tanultak rugalmas, mindennapi alkalmazásában igényelnek a tanulók. A digitális kompetenciák elsajátítása és alkalmazása több szempontból is kiemelt szerepet kap az autizmus területén: a tantárgyi tartalmak elsajátítása digitális tananyagok beépítésével támogatandó, kiküszöbölve ezzel a társas helyzetekben rejlő nehézségeket. Az egyénre szabott autizmusspecifikus támogatások IKT-eszközökön lehetnek hozzáférhetők (pl. augmentatív-alternatív kommunikáció, a tevékenységszervezést és az adaptív viselkedést támogató vizuális algoritmusok). A társas és kommunikációs nehézségek leküzdésében szintén hasznosak a digitális technológia nyújtotta lehetőségek. A munkavállalás és az önálló életvitel megalapozása szempontjából szintén kiemelt szerepe van a tantárgy tanulásának. Ugyanakkor az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulók fokozottan veszélyeztetettek lehetnek: tevékenységrepertoárjuk és kapcsolataik beszűkülhetnek a túlzott eszközhasználat következtében. Társas naivitásuk megnehezíti az életkornak megfelelő felelős, biztonságos internethasználat kialakulását. A technika és tervezés a kreativitásra és problémamegoldó gondolkodásra épít, melyek az autizmusban a típusos gyengeségek területei. Ugyanakkor a tantárgy előnye, hogy a komplex gyakorlati problémák megoldását cselekvés általi tanulás útján tapasztalhatják meg a tanulók, ami igen előnyös az autizmus spektrumzavarral küzdők számára. A tantárgy tartalmának elsajátítása és alkalmazása a felnőttkori önállóság szempontjából kiemelten fontos. Valamennyi évfolyamon és kerettantervi típusnál fontos, hogy a tanulók vizuális segítséget kapjanak a feladatok önálló, sikeres kivitelezése érdekében.

Testnevelés és egészségfejlesztés

A testnevelés és egészségfejlesztés kiemelt szerepet játszik az autizmus spektrumzavarral küzdő tanuló fejlődése szempontjából. A rendszeres mozgás segít a stressz csökkentésében, a nagy- és finommozgások, a mozgáskoordináció fejlődésében, a testi tudatosság fejlődésében, az egészségmegőrzésben. A sportban elért teljesítmények, eredmények pozitív hatással vannak a tanuló önértékelésére, önbecsülésére. Az autizmus spektrumzavarral küzdő gyermekek mozgásfejlődése a tipikusan fejlődő kortársakéhoz képest jelentős elmaradást mutathat, ezért a teljesítménnyel kapcsolatos elvárásokat egyénre kell szabni. Jellemző az adott életkorban elvártnál gyengébb

mozgáskoordinációs képesség. A testnevelésórákon való részvételt nehezíthetik a szenzoros ingerekre adott szokatlan válaszok (pl. tornateremben, uszodában a zajok, fények, szagok lehetnek az egyén számára extrém módon túlterhelők). A társas megértéssel kapcsolatos típusos nehézségek nehezíthetik a csapatsportokban való részvételt. A testnevelésórákon való sikeres részvétel biztosításában nagy szerepe van az egyénre szabott vizuális segítségnek (pl. vizuális időmérő, az aktivitások sorrendjét és mennyiségét jelző algoritmusok).

3.13. A pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció

Céljai és feladatai az iskolai nevelés minden szakaszában folyamatosan jelen vannak, és elsősorban egyéni, kisebb részben kiscsoportos formában valósíthatóak meg.
Módszertanilag az autizmus-specifikus módszerek és eszközök alkalmazása mellett kognitív és viselkedésterápia, intenzív gyógypedagógiai fejlesztés, gyógytestnevelés alkalmazása szükséges.
Tartalmilag a hiányzó készségek, a másodlagos fejlődési elmaradás, a másodlagos viselkedésproblémák és tünetek speciális módszerekkel való habilitációs és rehabilitációs célú kezelését soroljuk ide, a következő területeken:

- elemi szociális-kommunikációs készségek,
- viselkedésproblémák (dührohamok, auto- és heteroagresszió, sztereotip viselkedések stb.),
- figyelem, utánzás, gondolkodási készségek, énkép, önismeret stb.,
- érzékszervek és testhasználat, nagy- és finommozgások, testtartás, izomhypotonia korrigálása,
- elmaradt pszichoszomatikus elemi funkciók,
- önkiszolgálás, önellátás,
- saját speciális segédeszközeinek mindennapi helyzetekben való rutinszerű használata,
- lakókörnyezetben való közlekedés, tájékozódás, élethelyzetek begyakorlása,
- szociális tapasztalatszerzés, társas kapcsolatok formáinak kialakítása,
- iskolában, munkahelyen munkavállalóként, illetve hivatalos helyen való viselkedés szabályainak elsajátítása,
- a halmozottan fogyatékos tanulók speciális ellátása.

3.14. Erősségek, tehetséggondozás

Az autizmus területén a tehetséggondozás gyakran ugyanolyan fontos feladat, mint a fogyatékosságból fakadó nehézségek kompenzálása. Az autizmussal élő tanulók egyes esetekben olyan képességeket mutathatnak, melyek valóban kiemelkedők. Gyakrabban azonban csak az általános fejlődési elmaradáshoz képest jobbak a képességek valamely területen. A fejlesztési elvekben foglaltaknak megfelelően nem törekedhetünk a kiemelkedő képességek egyoldalú fejlesztésére, hiszen ezzel önmagában nem segítenénk elő a felnőttkori adaptációt. A pedagógusok általános feladata e téren sokrétű: meg kell próbálniuk a jó/kiemelkedő képességeket a későbbi sikeres adaptáció szolgálatába állítani, a speciális érdeklődést a gyermek, fiatal motiválására használni. Segíteniük kell abban is, hogy a családok megértsék az autizmus következményeként kialakult fejlődésmenet sajátosságait. Így érhető el, hogy a családok reális célokat tűzzenek ki a gyermek jövőjével kapcsolatban. Emellett fontos feladat a kiemelkedő képességek felismerése és gondozása. A tehetséggondozás folyamatában nagyon fontos meglátni a különlegest, a speciális adottságot a tehetséges gyermekben, bármilyen területen nyilvánul is az meg. Az egyénileg szervezett tehetséggondozással a kiemelkedő képességek fejleszthetők, és a felnőttkori munka, valamint az örömteli szabadidős tevékenységek alapjául szolgálhatnak.

3.15. Értékelés, célok, tanulási eredmények

A Nat-ban megjelölt célok elérésében az autizmus változatos spektrumának megfelelően igen nagy egyéni eltérések lehetnek. Az autizmus spektrumzavarral küzdő tanulókra jellemző típusosan egyenetlen, ún. „csipkézett" képességprofil miatt egy tanulási területen belül is előfordulhatnak szélsőségesen eltérő teljesítmények. Az intuitív társas megértést és rugalmas gondolkodást kívánó célok elérése jóval hosszabb időt vehet igénybe a kortársakhoz képest, vagy módosítva érhetők el. A

tanulási eredmény értékelésénél elsősorban a tanuló önmagához mért fejlődését kell figyelembe venni, valamint azt, hogy a megszerzett tudást képes-e önállóan, rugalmasan, élethelyzetekben alkalmazni. A mérés, értékelés és minősítés alapfunkciója az autizmussal élő tanulóknál alapvetően módosul. A mérések elsősorban diagnosztikus jellegűek. Tájékoztatnak a gyermek állapotáról, mérik a fejlesztés, nevelés-oktatás eredményességét, meghatározzák annak további irányát. Az érdemjegyekkel történő visszajelzés mellett javasolt egyénre szabott, szöveges fejlesztő értékelést alkalmazni. A tanulók elért teljesítménye ritkán tudatos törekvés eredménye. A teljesítmény sokszor a természetes érésnek, a jól szervezett környezetnek, a tudatosan és lépésről lépésre megtervezett pedagógiai beavatkozásnak, a jól működő motivációs bázisnak köszönhető. Autizmusspecifikus probléma, hogy az értékelés-minősítés közösségi megegyezésen alapuló, elvont szociális elvárásokat tartalmazó formája a tanulók számára nem feltétlenül motiváló és információértékű. A konkrét, azonnali és folyamatos visszajelzés jól érthető, informatív, ezért az egyéni képességeknek megfelelő szintű értékelési rendszer hatékony az önértékelés, önkontroll kialakításában. A visszajelzés legyen pozitív tartalmú, továbbá fogalmazódjon meg a tanuló számára, hogy miként lehetne sikeresebb! Az értékelésnél és minősítésnél minden esetben az a legfontosabb szempont, hogy a tanuló önállóbbá vált-e, és hogy milyen mértékben képes ismereteit alkalmazni a mindennapi életben. Ennek mérésére az informális pedagógiai felmérések különböző típusai szolgálnak. Mivel az autizmusban éppen azok a készségek, képességek sérülnek, amelyeket a magatartás és szorgalom értékelése és minősítése során figyelembe kell venni, javasolt, hogy autizmus diagnózis esetén a tanulók kapjanak felmentést a minősítés alól.

3.16. Állapotmegismerés – szakértői vélemény

Az autizmus spektrumzavarral küzdő tanuló iskolai ellátásának, habilitációs, rehabilitációs fejlesztésének alapja a szakértői vélemény.

A szakértői vélemény kitér a szakemberszükségletre, a rehabilitációra vonatkozó időkeretre, valamint az egyéni mentesítésekre.

A szakértői vélemény tartalmazza továbbá a rehabilitációs javaslatot, mely általában a fejlesztés fő irányait, területeit jelöli ki hosszabb távra. Ezeket az irányokat a tanulót ellátó szakembereknek a részletes pedagógiai felmérést követően konkrét célokra kell bontaniuk.

Az egyéni fejlesztési tervet megalapozó legfontosabb felmérések autizmus spektrumzavar esetében a következők: intellektuális képességek felmérése, a kommunikáció, a nyelvi és beszédkészségek felmérése, az adaptív funkciók felmérése, az egészségi állapot felmérése.

A szakértői véleményben meghatározott átfogó célokhoz, fejlesztendő területekhez a következő részterületek informális felmérése alapján tűzhetők ki konkrét, mérhető, operacionalizált célok:

- a motiváció lehetőségei,
- a szimbólumértés szintje,
- szenzoros reakciók,
- kommunikációértés és -használat, kommunikációs funkciók,
- szociális készségek,
- kognitív készségek,
- mozgás: finommotoros és nagymotoros készségek,
- szabadidős készségek (önálló és társas),
- önkiszolgálás, önállóság és rugalmasság a mindennapokban.

Az egyes részterületek felmérését a gyermek, tanuló ellátását végző intézményben a gyógypedagógus végzi, a szakvélemény ezekre általában nem tér ki. A szakvélemény szerinti ellátáshoz azonban szükség van a részletes pedagógiai felmérésre.

4. Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésének elvei[5]

4.1. Az enyhe értelmi fogyatékos tanuló

Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók a tanulásban akadályozott gyermekek körébe tartoznak, akik az idegrendszer biológiai és/vagy genetikai okra visszavezethető gyengébb funkcióképessége, illetve a kedvezőtlen környezeti hatások és a neurológiai érés lelassulása folytán tartós, átfogó akadályozottságot, tanulási nehézségeket, tanulási képességzavart mutatnak. Az enyhe fokú értelmi fogyatékosság (enyhe intellektuális képességzavar) diagnosztizálása elsősorban orvosi, gyógypedagógiai és pszichológiai feladat. Pszichodiagnosztikai vizsgálatokkal állapítható meg a kognitív funkciók lassúbb/eltérő fejlődése, valamint más, nem intellektuális (adaptív) területeken jelentkező eltérések.

Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók fejlődése igen eltérő attól függően, hogy milyen egyéb érzékszervi, motorikus, beszédfejlődési, viselkedési stb. rendellenességeket mutatnak, amelyek vagy oksági összefüggésben állnak az értelmi fogyatékossággal, vagy következményesen egyéb hatásokra alakulnak ki.

Tanulási helyzetekben megfigyelhető jellemzőik: a kognitív funkciók, valamint a beszéd lassúbb fejlődése; a diszpraxiás (helytelen vagy kialakulatlan testséma, koordinálatlan mozgás eszközhasználatban) tünetek megjelenése; a figyelem-összpontosítás, a téri tájékozódás és a finommotorika nehézségei; a lassú feladatvégzés; a gyakori hibázás; az érdeklődés hiánya a kultúrtechnikák elsajátításával kapcsolatban és a viselkedési problémákban megmutatkozó szociális tanulás nehézségei. Ezek változó mértékben és mindig egyedi kombinációban jelennek meg, a tanulási képesség különböző mértékű fejlődési zavarát is mutatják és akadályozzák az iskolai tanulás eredményességét. Mindezek következményei a középiskolás fiatal tanulási teljesítményében is megjelennek, ezért a nevelés-oktatás során még ekkor is figyelemmel kell lenni rájuk. Az enyhe értelmi fogyatékos emberek döntő többsége minimális támogatással képessé válik az önálló életvezetésre.

Már iskoláskor előtt tapasztalhatunk egyértelmű, fogalmi területen mutatkozó eltérést. Az iskoláskorú gyerekeknek nehézségeik vannak a kultúrtechnikák (pl. olvasás, írás, számolás, órahasználat, pénzhasználat) elsajátításában. Az absztrakt gondolkodás és a tervezés akadályozott, a gondolkodás inkább konkrét. Ez a konkrét (tárgyhoz kötött vagy képi szintű) gondolkodásmód befolyással van a feladatok megértésére az elsajátítás folyamatában és a visszacsatolás fázisában egyaránt. A szociális dimenzióban azt tapasztaljuk, hogy az enyhe értelmi fogyatékos tanulók kommunikációja, beszéde és az általuk használt nyelv konkrétabb és éretlenebb, mint a hasonló életkorú társaiké. A gyermeknek nehézségei lehetnek a szociális jelzések megértésével, a játékszabályok betartásával, a barátságok kialakításával és fenntartásával. Az érzelem- és viselkedésszabályozás is nehezített. A praktikus dimenzióban, az öngondoskodásban az általános iskoláskorú tanulók életkoruknak megfelelően funkcionálhatnak. Serdülőkorban segítséget igényelnek a komplexebb mindennapos tevékenységekhez, mint pl. bevásárlás, főzés, pénzügyek.

Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók esetében a minél korábban megkezdett, hosszantartó, rendszeres és intenzív gyógypedagógiai fejlesztés és terápia, a tanulási képesség szintjéhez igazodó tanulási módszerek folyamatos alkalmazása, a tanulási motiváció megfelelő fejlesztése, valamint a stigmatizációs hatások (eredménytelenség a tanulásban, kisebbrendűségi érzés kialakulása, csúfolódás stb.) megelőzése/kompenzálása a fő feladat. A tanulási képesség fejlesztéséhez a pedagógiai, gyógypedagógiai eszközök alkalmazása mellett szükséges a környezeti, szociális feltételek javítása is.

Az enyhe értelmi fogyatékos gyermekek/tanulók képességszintje a megközelítően azonos életkorú tanulócsoportokban sem homogén.

---

[5] alapja a 32/2012. (X. 8.) EMMI rendelete a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról

Az enyhe értelmi fogyatékossághoz sok esetben társul más fogyatékossági típus is:
- hallássérülés,
- látássérülés,
- mozgáskorlátozottság,
- autizmus spektrumzavar.

Mindezek befolyásolják az ellátási szükségletet, a taníthatóságot és a gyermek jövőjére vonatkozó előrejelzéseket.

4.2. Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók nevelési, oktatási szempontú jellemzői

Az enyhe értelmi fogyatékos gyermekek oktatását-nevelését-fejlesztését elláthatja gyógypedagógiai intézmény, iskolai osztály és/vagy a többi tanulóval részben vagy egészben együtt, azonos iskolai osztályban együttnevelést biztosító befogadó iskola. A tanulói szükségletek ismeretében szakmai támogatás igényelhető (amennyiben nincs az intézménynek saját státuszban lévő gyógypedagógusa):
- az Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézményekben (EGYMI) működő utazó gyógypedagógusi, utazó konduktori hálózatoktól;
- pedagógiai szakszolgáltatást nyújtó intézményektől; valamint
- pedagógiai-szakmai szolgáltatást nyújtó intézményektől.

Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók nevelési folyamatát meghatározó irányelvek és szempontok:
- tanulásban akadályozottak pedagógiája szakirányon vagy (korábban) oligofrénpedagógia szakon végzett gyógypedagógus vesz részt a nevelési-oktatási és/vagy fejlesztési folyamatban, valamint szükségszerűen más szakirányon végzett gyógypedagógus és/vagy egyéb szakember (pszichológus, orvos, szociálpedagógus stb.);
- a tanórák mellett az enyhe értelmi fogyatékos tanulók kötelezően részt vesznek az egészségügyi és pedagógiai célú habilitációs és rehabilitációs foglalkozáson, amelynek célja a pszichikus funkciók fejlesztése a tanulók egyéni szükségleteinek megfelelően;
- a gyógypedagógus a partnerekkel együtt (tanuló, pedagógus, szülők stb.) egyéni fejlesztési tervet állít össze, amely konkrét, mérhető és rövid idő alatt elérhető célokra bontja le a távlati fejlesztési célokat;
- elengedhetetlen az egészségügyi és pedagógiai célú habilitációs és rehabilitációs foglalkozások dokumentálása, az elért eredmények összehasonlítása a kiinduló állapottal, a pedagógiai diagnosztika eszközeivel pontos és mérhető információk gyűjtése, ezek alapján az egyéni fejlesztési terv módosítása;
- a tanuló általános fejlettségi állapotának, tanulási képességeinek leginkább megfelelő tanulási tempó és absztrakciós szint biztosítása, amely tanulási területenként/tantárgyanként eltérő lehet;
- a fogalmak lassú érlelése, a sokrétű és intenzív tapasztalatszerzés, az elvonatkoztatás lépéseinek szemléltetésén alapuló folyamat a fogalmak fokozatos „bővítését" teszi lehetővé;
- a megtanultak számbavétele, rendezése és kérdések/problémák segítségével a még nem ismert válaszok keresése. A saját élmények, korábbi tapasztalatok/tudás összekapcsolása a megtanulandó fogalmakkal, cselekvésekkel;
- a gondolkodás rigiditása miatt a kérdések egyszerűsítése, a feladatelemek kis lépésekre bontása vagy analógiák alkalmazása hozzájárul a tanulóban már meglévő tudáselemek megerősítéséhez, a továbblépéshez;
- fontos a különböző képességeket fejlesztő eljárások és feladatok összehangolása, a tanuló érdeklődésének és motiváltságának elősegítése (pl. feladatok választhatósága, több megoldási lehetőség keresése, az önálló tanuláshoz szükséges technikák elemeinek fokozatos elsajátítása, a metakognitív folyamatok állandó megerősítése, az egyéni tanulási utak feltárása);
- fontos a tanulásra rendelkezésre álló idő változatos strukturálása, az időtartamok rugalmas változtatása, a legkedvezőbb csoportméret kiválasztása;

- az elsajátítás folyamatában alkalmazott eszköztár (pl. számológép, szótár, IKT-eszköz, gondolattérkép stb.) alkalmazásának tanítása, majd felhasználásának lehetősége a tanuló számára a pedagógiai folyamat minden szakaszában;
- megfelelő tanulási környezet kialakítása (térelrendezés, berendezés, változtathatóság stb.).

A tanuló fejlődését támogató feltételek:
- megfelelő osztálylétszám;
- az aktív tanulás biztosítása;
- a szükségleteknek megfelelő tanulásszervezési mód kiválasztása;
- a személyre szabott tanulás lehetősége;
- differenciálás alkalmazása;
- együttnevelés során a kéttanáros modell alkalmazása és/vagy a pedagógus-gyógypedagógus szoros együttműködése, rendszeres konzultációja;
- fejlesztő értékelés (tanulást támogató értékelés) alkalmazása.

Összességében véve a cél az enyhe értelmi fogyatékos tanulók kompetenciafejlesztése a következő területeken: kommunikációs képességek, kognitív képességek, orientációs képességek, kreatív képességek, motoros képességek és szociális képességek.

4.3. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai

4.3.1. Alapfokú nevelés – oktatás szakasza

Alsó tagozat: 1–4. évfolyam

Az enyhe értelmi fogyatékos gyermekek számára az óvoda–iskola átmenet megkönnyítésének lehetséges útja például az egyéni előrehaladású nevelés és oktatás vagy az egyes évfolyamok követelményeinek teljesítéséhez egy tanítási évnél hosszabb idő megjelölésének lehetősége.

Ezen a tagozaton a tanuláshoz nélkülözhetetlen pszichés funkciók fejlesztésére helyeződik a hangsúly. A tanulók között meglévő eltérések differenciált eljárások, tartalmak és oktatásszervezési megoldások alkalmazását teszik szükségessé. A képességfejlesztésben hangsúlyos szerepük van a közvetlen érzéki tapasztalatoknak, a tárgyi cselekvéses megismerésnek, a céltudatosan kiválasztott tevékenységnek. A tanuló fejlesztésének hosszú folyamatában az aktuális igényeknek megfelelően kell módosulnia a pedagógiai folyamat korrekciós, kompenzáló jellegének. Az alsó tagozat első évfolyamán javasolt – a Nemzeti alaptanterv által biztosított lehetőséggel élve –egy évfolyam tananyagának elsajátítására egy tanévnél hosszabb időtartamot tervezni. A hosszabb időkeret nagyobb esélyt nyújt az alapvető kultúrtechnikák eszközszintű elsajátítására, amennyiben megfelelő motiváltság mellett, ismétlődő tanulási folyamatban, állandó aktivitásban egyre önállóbb tanulási tevékenységre készteti a tanulókat. A gyógypedagógiai nevelésnek az egész személyiség fejlesztésére kell törekednie.

Felső tagozat: 5–8. évfolyam

Kiemelt feladat az alsó tagozat módszertanának további alkalmazása, hogy lehetővé váljon az alkalmazható tudás megszerzése. Fontos, hogy a tanulás iránti motiváció az enyhe értelmi fogyatékos tanulók esetében – megfelelő tanulási környezetben – hosszabb ideig megmarad, mint a tipikusan fejlődő tanulóknál, így erre még felső tagozatban is lehet építeni. A felső tagozaton a tanulók fejlesztése elsődlegesen a megismerési módszerek további fejlesztésére, a szemléletes képi gondolkodás nyomán kialakuló képzetekre, ismeretekre, az elsajátított tanulási szokásokra épül. Hangsúlyosabbá válik az önálló tanulási tevékenység. A tanítás-tanulás folyamatában előtérbe kerül a verbális szint, de a tanulók fejlettségének megfelelően, differenciált módon jelen van a manipulációs és a képi szint is. Ezek a gondolkodásbeli szintkülönbségek egyéni fejlettségtől függően az értékelési területek és szintek (kognitív, affektív, pszichomotoros) megválasztását is befolyásolhatják.

Integrált keretek között nevelt enyhe értelmi fogyatékos tanulók fejlesztése

Az integrált keretek között nevelt enyhe értelmi fogyatékos tanulók nevelésében az Irányelvben leírtakat kell alkalmazni, figyelembe véve a befogadó intézmény pedagógiai programját, sajátos nevelési igényű tanulókra irányuló helyi tantervét.
Fontos meghatározni és biztosítani azokat a segítő eljárásokat, amelyek az eredményes integráció feltételei lehetnek. A fejlesztéshez, habilitációs és rehabilitációs célú foglalkozások vezetéséhez, az egyéni fejlesztő programok kimunkálásához, a tantárgyak fejlesztési feladatainak megvalósításához a szakirányú képesítéssel rendelkező gyógypedagógiai tanár gyógypedagógus együttműködése szükséges. Amennyiben a tanuló állapota megkívánja, úgy más szakembert (pl. terapeuta, logopédus, pszichológus, orvos, konduktor) is be kell vonni a fejlesztő munkába.

4.4. Nat alkalmazása

4.4.1. Fejlesztési területek – nevelési célok

Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók nevelése során a fejlesztési területek megegyeznek a Nat-ban leírtakkal, de azok mélysége, kialakíthatóságuk időigénye, módja az egyéni sajátosságokhoz igazodóan módosul.

Nemzeti azonosságtudat, hazafias nevelés

Az emberiség és hazánk múltjának és jelenének megjelenítésén, megértetésén keresztül képessé kell tenni a tanulókat a társadalom megismerésére, a társadalomban elfoglalható helyük reális felismerésére, a társadalmi színtereken való eligazodásra. Ki kell, hogy alakuljon a tanuló attitűdje, viszonya önmagához, szűkebb és tágabb környezetéhez, a történelmi múlthoz. Fontos felkészíteni a felnőtt lét és a tágabb környezet közügyeinek megismerésére, az állampolgári jogok és kötelezettségek érvényesítésére. Az iskolai színtéren belül ajánlott lehetőséget adni a demokratikus jogok gyakorlására (diákönkormányzat).

A testi és lelki egészségre nevelés

Az egészséges és tudatos életmód kialakítása, a káros szenvedélyek megelőzése kiemelt feladat. Az erőnlétnek és a fizikai állóképességnek, mint a munkavégzés alapvető feltételének kiemelt szerepe van a tanulók társadalmi beilleszkedésében. Ennek érdekében nagy hangsúlyt kell helyezni a szabad mozgás, a sport és a rekreáció lehetőségeire. Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók számára érdemes támogatást nyújtani a kortárskapcsolatok kialakításában. A konfliktusok megoldásához a pedagógus modellálása és a konfliktuskezelési technikák tanítása/begyakoroltatása is szükséges. A célok elérése érdekében fontos a tanulók családjával keresni az együttműködési lehetőségeket.

Önismeret és a társas kultúra fejlesztése

A megfelelő önértékelés, a tanuló saját személyiségének megismerése nagy jelentőséggel bír, mivel a társas kapcsolatok alakításában, a társadalmi beilleszkedésben elengedhetetlenül szükséges a reális énkép, a megfelelő önismeret. Ehhez a mindennapokban fontos a folyamatos visszajelzés, a belső kontroll erősítése, az önbizalom fejlesztése.

Felelősségvállalás másokért, önkéntesség, erkölcsi nevelés, családi életre nevelés

A kooperatív csoportmunka segíti megtapasztalni az alkalmazott szabályokat, később pedig hozzájárul a munkavállalás során szükséges együttműködési készségek fejlődéséhez. Az enyhe értelmi fogyatékos tanuló a szükséges támogatással fokozatosan képessé válik a felelősségteljes döntések meghozatalára.

Fenntarthatóság, környezettudatosság

Elengedhetetlenül szükséges a személyes megtapasztalás, környezeti ártalmak és az emberi élet szükségleteinek összefüggéseire való rávilágítás, a helyes szokásrend kialakítása. Ehhez fontos a

környezet adott szempontok alapján történő megfigyelése, a következtetések közös levonása. A szorosan vett természeti környezet ápolása, gondozása mindennapi feladatként kell, hogy jelentkezzen.

A tanulás tanítása, pályaorientáció

Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók nevelését ellátó intézmények biztosítják azokat az információkat és tapasztalatokat, amelyek a tanulók egyéni sajátosságainak megfelelően támogatják az életpálya-tervezést és a pályaorientációt. Fontos az egyénre szabott motiválás, az egyéni tanulási módok biztosítása, az élményt adó tanulási szokások kialakítása. Az életkori sajátosságokhoz illeszkedve törekedni kell a tanulók saját tudásáról való reális ismeretek kialakítására, valamint a növekvő felelősségvállalásra a saját tanulásukért. Az egész életen át tartó tanulásra való felkészítés fontos a társadalmi integráció és a munkaerőpiacra történő sikeres belépés szempontjából.

Médiatudatosságra nevelés

A tanulók az egyéni sajátosságaiknak megfelelően legyenek képesek a társadalmi érintkezést szolgáló információk megtalálására, értelmezésére, közvetítésére és alkotására. Ismerjék fel a hiteles, megbízható és fontos információkat. A pedagógus választékos kommunikációval segíti ezt a folyamatot, valamint fejleszti digitális kompetenciáit, és rendszeresen használ digitális eszközöket a nevelés-oktatás folyamatában, amelyeket a tanulók pszichológiai jellemzőinek megfelelően válogat és gyűjt össze.

4.4.2. Kulcskompetenciák

Az Európai Unió országaiban megfogalmazott, a Nat-ban alapvető célként meghatározott kulcskompetenciák fejlesztése az enyhe értelmi fogyatékos tanulók integrált (inkluzív) és a gyógypedagógiai intézményekben megvalósuló nevelési formáiban egyaránt fontos nevelési-oktatási elvárásként jelenik meg. Ennek biztosítása elengedhetetlen a társadalmi integráció szempontjából, s különös hangsúlyt kap az önálló életvezetés, a munka világába való beilleszkedés érdekében.

Alapkompetenciák

Az alapkompetenciák teszik lehetővé a többi kompetenciaterület fejlesztését. Ezáltal a tanulók használható tudáshoz jutnak, ami kiemelten fontos az enyhe értelmi fogyatékos tanulók esetében is. Az írás, olvasás, számolás, a térben és időben való tájékozódás, valamint az IKT-eszközök alapszintű használata lehetővé teszi, hogy az enyhe értelmi fogyatékos tanuló képes legyen önálló ismeretszerzésre. Fontos a tanuló pozitív viszonyulásának kialakítása a feladatokhoz és az élethelyzetekhez. Ezen feltételek megteremtése az egész nevelési folyamaton végighúzódik.

A tanulás kompetenciái

A hatékony, önálló tanuláshoz alapvető készségekkel, képességekkel kell rendelkezni, amit az alapkompetenciák biztosítanak. A tanulót támogatni kell abban, hogy megtalálja saját érdeklődési körét, hogy minél több tanulási technikát megismerjen, és ezek alapján képessé váljon majd saját tanulási stratégia kialakítására. Segíteni kell a tanulót abban, hogy lehetősége legyen a metakogníció (gondolkodásról való gondolkodás) gyakorlására, tudatos alkalmazására, a tanuláshoz való pozitív viszony kialakítására.

A kommunikációs kompetenciák (anyanyelvi és idegen nyelvi)

Az anyanyelv elsajátításának folyamatában az enyhe értelmi fogyatékos tanulók esetében a közlés és befogadás szóbeli ágát javasolt a középpontba állítani. Az anyanyelv elsajátíttatása során – a tanulók egyéni sajátosságaihoz való igazodás mellett – alapelv, hogy esetükben a nyelvelsajátítás lényegi módja nem az elszigetelt nyelvi jelenségek oktatása, hanem az a folyamat, amelyben az ember nyelvileg fogalmazza meg a valóságra vonatkozó ítéleteit. Az anyanyelv tanításában csak az a fejlesztő tevékenység hozhatja meg a kívánt eredményt, amely (az egyén képességének és beszédállapotának

figyelembevétele mellett) a beszédnek mint összetett folyamatnak a fejlesztésére irányul, s a „nyelvet" funkcióinak (kifejező, informáló, felhívó) megfelelően, elemi formáiban (közlés, megbeszélés, rábeszélés) és alaptípusaiban (élőbeszéd, írott beszéd) gyakoroltatja és alkalmaztatja.
Az idegen nyelvi kommunikáció mint kiemelt kompetenciaterület az enyhe értelmi fogyatékos tanulók nevelésében egyénileg differenciált tananyagstruktúrát igényel. A hallási észlelés, a figyelem, az emlékezet fokozott fejlesztése mellett a célokat a tanulók szükségletei határozzák meg. A sikeres kommunikáció érdekében szükség van a nagyobb időkeretre, a folyamatos gyakorlásra, a játékos helyzetekben történő megvalósításra, a helyzetgyakorlatokra.

A digitális kompetenciák

A digitális kompetenciák elsajátítása, felhasználói szintű alkalmazása az esélyegyenlőség megteremtése és a minél önállóbb életvitel támogatása szempontjából is kiemelkedő jelentőségű. Az online zaklatás gyakori megjelenése miatt a tanulóknak ismerniük kell a biztonságos eszközhasználatot, valamint a digitális tartalmak létrehozásával kapcsolatos etikai szabályokat is. A munka, a szabadidő és a tanulás egész életen át ívelő folyamatai során a digitális eszközök használata, az így megszerzett információk feldolgozása és alkalmazása is a digitális kompetenciákat igényli. A tanulók számára fontos a megbízható információk, az online biztonság, a digitális eszközök társadalmilag elfogadott formáinak alkalmazása a kommunikáció során, illetve azok alapvető szabályainak ismerete a társadalomban való részvétel érdekében.

A matematikai, gondolkodási kompetenciák

A matematikai kompetencia fejlesztése során lehetőség nyílik a problémamegoldó gondolkodás, valamint a kognitív képességek fejlesztésére. A matematikai kompetencia fejlesztésével az enyhe értelmi fogyatékos tanuló képessé válik a környező világ mennyiségi és térbeli viszonyainak felfedezésére, valamint a tapasztalatok útján megszerzett tudás praktikus felhasználására a mindennapi élet különböző területein. Ez úgy érhető el, hogy a tanulás-tanítás folyamatában döntően a mindennapok során létrejött helyzetekben ismertetjük meg a matematikai tartalmakat. Kiemelten fontos a konkrét cselekvéssel összekapcsolt, a konkrét élethelyzetekhez kötött tapasztalatszerzés és matematikai tevékenység, a szabálytudat és a stratégiahasználat kialakítása, valamint a mindennapokban használható tudás biztosítása.
A természettudományos kompetencia az enyhe értelmi fogyatékos tanulóknál a gyakorlati jellegű természettudományi műveltség kialakítása, a mindennapi életben előforduló természettudományos jelenségek körében a felhasználói tájékozottság elérése, az egységes természettudományos világkép kialakítása.
Fontos a mindennapi életet érintő, konkrét tényeken, tapasztalatokon alapuló egyszerű következtetések levonásának és az erre alapozott döntéshozatalnak a tanítása.

A személyes és társas kapcsolati kompetenciák

A tanulókat támogatni kell a társas kapcsolatok kialakításában és fenntartásában, ehhez elengedhetetlen a pozitív énkép és az emberi kapcsolatokban való eligazodás képessége. Az eltérő képességeknek megfelelően fel kell készíteni a tanulókat a változó társadalmi-gazdasági helyzet adta kihívásokra (változó egyéni szerepkör, érdekérvényesítés, tulajdonviszonyok). A tanulóknak ismereteket kell szerezniük a célszerű gazdálkodás, a pénzhasználat és a fogyasztás, valamint – az egyéni képességeket figyelembe véve – a rövidebb és hosszabb távú élethelyzetek tervezése kapcsán.
Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók felkészülnek a közügyekben való aktív részvételre. A társadalmi részvétel és felelősségvállalás kompetenciái fejlesztése során – a tanulók gyógypedagógiai-pszichológiai jellemzőit figyelembe véve – a tartalmakat sajátélményű tevékenységek formájában gyakoroltatva kell biztosítani. Az önismeret, a kapcsolatteremtés, kapcsolattartás képességének fejlesztése elősegíti a harmonikus közösségi beilleszkedést, a felelős társadalmi részvételt.

A kreativitás, a kreatív alkotás, önkifejezés és kulturális tudatosság kompetenciái

Az eredetiség és ötletgazdagság, a divergens gondolkodás, a kíváncsiság és az alkotókedv nem csak az intellektuális tényezők függvénye, ezen a területen nagy szerepe van a motivációnak és az érzelmeknek is. Fontos a sok érzékszervi, megfigyelési, manipulatív tevékenységre épülő tapasztalatszerzés, a nyitottság, az értékítélet kialakítása.

Munkavállalói, innovációs és vállalkozói kompetenciák

A munkavállalói és innovációs kompetenciákhoz szükséges ismeretek, képességek és attitűdök alakítása, formálása a tanulók egyéni sajátosságait figyelembe véve lehetséges. A tanulási-tanítási folyamatban az enyhe értelmi fogyatékos tanuló minden esetben saját cselekedeteinek tükrében ismerje fel lehetőségeit, próbálja elérni céljait. A munkavégzésre való szocializálás, a munkavállalói magatartás kialakítása, a tanulók élettervezésének elősegítése, az önálló életvezetés megalapozása a társadalmi beilleszkedés fontos eleme.

4.4.3. Tanulási területek

4.4.3.1. Magyar nyelv és irodalom

Az anyanyelvi kompetencia fejlődése a tanulás célja és egyben minden ismeretszerzés eszköze is. Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók nevelésében kitüntetett helye van. Célja és feladata a szókincsfejlesztés és – gazdagítás, a növekvő igényű helyes nyelvhasználat erősítése, a nyelvi hátrányok csökkentése. Feladata az eredményes olvasás-, írástanulás feltételeinek megteremtése, e speciális készségek kialakítása, megerősítése. Kiemelkedő szerepe van a nyelv rendszerére, a helyesírásra vonatkozó alapvető tudás elsajátításában. Az irodalmi ismeretek célja, hogy műveken keresztül gazdag tapasztalatokhoz juttassa a tanulókat a világról, az emberi természetről, az emberi létről, érzelmekről, a valósághoz való sokrétű viszonyulásról. A magyar nyelv és irodalom tanulási területnek meghatározó szerepe van az önálló tanulás kialakításában, az önműveléshez szükséges képességek fejlesztésében.

A tanulási terület kiemelt habilitációs/rehabilitációs feladatai

- A beszédfeldolgozó folyamatok erősítése.
- Figyelem, a gondolkodás, az emlékezet, az analizáló és szintetizáló képesség fejlesztése.
- A téri és síkbeli tájékozódás fejlesztése, a relációs szókincs bővítése.
- A grafomotoros készségek fejlesztése.
- Az olvasás elsajátításához szükséges hármas asszociáció megerősítése: – vizuális észlelés – jelfelismerés, – akusztikus észlelés – hangok differenciálása, – a beszédmotoros észlelés fejlesztése.
- akusztikus észlelés – hangok differenciálása,
- a beszédmotoros észlelés fejlesztése.
- Az olvasott szavak és a köztük lévő grammatikai viszonyok felismertetése.
- A rutinszerű olvasási képesség fejlesztése.
- A szövegösszefüggések megláttatása, a szövegértés fejlesztése.
- Az írás műveleteinek gyakorlása: másolás, tollbamondás, emlékezetből írás fokozatai, törekvés az eszközszintű használatra.
- Szövegalkotás szóban, majd írásban.
- A helyesírási szokások megerősítése.

Tanulási eredmények

A fejlesztés eredményeként az enyhe értelmi fogyatékos tanuló képes a kommunikációs helyzetnek megfelelő kulturált nyelvi magatartásra és viselkedésre, alkalmazza a tanult nyelvi fordulatokat tanulási helyzetben és a spontán beszédben egyaránt. Képes véleménynyilvánításra és mások véleményének meghallgatására. Fokozódó önállósággal alkalmazza a szövegtartalmat és a beszélő

szándékát tükröző kommunikációs eszközöket, szókincse bővül. Egyéni sajátosságaihoz mérten törekszik a rendezett és olvasható írásképre, helyesírási problémahelyzeteket felismer, képes hibakeresésre és hibajavításra. Érdeklődésének megfelelően, hagyományos és digitális szövegek által bővíti ismereteit.

4.4.3.2. Matematika

A gyakorlás folyamán, a kognitív képességeket szem előtt tartva növelhetjük a tanulók intellektuális kapacitását.

A tanulási terület kiemelt habilitációs/rehabilitációs feladatai

- A tanulás eszközeinek célszerű használata.
- A kíváncsiság ébrentartása, az önbizalom folyamatos erősítése.
- A finommotorika, a térlátás, a téri és idői tájékozódás, valamint a szem-kéz koordináció fejlesztése.
- Az ismeretek mozgósítása bemutatott analóg helyzetekben, alkalmazás a próbálgatások szintjén.
- Cselekvésben jelentkező problémák segítséggel, majd segítség nélkül való felismerése, megbeszélése, megoldása próbálkozással. Az eredmény ellenőrzése.
- Tárgyak, személyek, alakzatok, jelenségek, mennyiségek megfigyelése, a látottak értelmezése és a tapasztalatok összefoglalása.
- A mennyiségállandóság, a mennyiségek közötti tájékozódás és a becslés képességének kialakítása.
- A matematika tanulásához szükséges fogalmak fokozatos megismerése.
- A közös cselekvéshez, munkához szükséges tulajdonságok, képességek felépítése, szokások kialakítása.
- A tantárgy iránti tanulási kedv folyamatos szinten tartása. Az önfejlesztés igényének támogatása, értékelése. Az önismeret, az önszabályozás képességének fejlesztése.
- Mindennapos probléma megoldásának elképzelése, sejtés megfogalmazása. A képzelt és a tényleges megoldás összevetése.

Tanulási eredmények

A fejlesztés eredményeként az enyhe értelmi fogyatékos tanuló képes tájékozódni a térben és időben, valamint a saját tapasztalatai és a megszerzett tudása felhasználásával világ mennyiségi viszonyaiban eligazodik. Ismeri a matematikai fogalmakat, a mennyiségi viszonyokat, valamint a mennyiségállandóság fogalmát a kiválogatás, összehasonlítás, csoportosítás gondolkodási műveleteinek segítségével; változatos feladatokban használja számolási készségét. Képes kezdetben próbálkozás útján, később, problémamegoldó képességét felhasználva egyszerűbb matematikai problémák megoldására, azokkal kapcsolatban kérdéseket megfogalmazni, állításokat bizonyítani, valamint véleményt alkotni. A tanult elvont fogalmakat, szabályokat, összefüggéseket stb. a különböző szituációkban felismeri, alkalmazza. Emlékszik a szóbeli számoláson túl az alkalmazott műveleti sémákra (analógiákra), így képes műveleteket írásban elvégezni. A feladatmegoldás során képes megtervezni a cselekvési sorrendet; megoldási tervet készíteni és a tanult algoritmusok segítségével a feladatot megoldani. A sémák alkalmazásának nehézsége esetén felismeri a lehetséges műveletet, és eszközhasználattal (pl. számológép) váltja ki. Képes összehasonlítani a feltételezést és a valóságot: megnevezi a gyakorlatban megfigyelt tulajdonságokat, kiemeli a lényeges jegyeket, elemzi és összehasonlítja a látottakat, felfedezi a különbségeket. Képes hétköznapi élethelyzetek matematikai problémainak azonosítására, megfogalmazására. Tanult ismereteit digitális eszközön is alkalmazza, képes segítséget kérni és elfogadni, valamint együttműködni.

4.4.3.3. Történelem és állampolgári ismeretek: történelem, állampolgári ismeretek

A tartalmak elsajátításakor figyelembe kell venni a tanulók gyógypedagógiai-pszichológiai jellemzőit, ezért előnyben kell részesíteni a sajátélményű tevékenységeket. A személyes élmény segíti annak a

belátását is, hogy a jelen eseményei nagymértékben a múlt eseményeinek eredményei, és mai életünk hatást fog gyakorolni a jövő nemzedékek sorsára is, azaz a történelemnek, a társadalom eseményeinek mi magunk is részesei vagyunk. A fejlesztés kiemelt területként kezeli a személyiség és az emberi jogok tiszteletére nevelést, a szociális érzékenységet, az értékvédő magatartás kialakítását, a környezetért érzett felelősséget.

A tanulási terület kiemelt habilitációs/rehabilitációs feladatai

- Az időészlelés fejlesztése saját élményen keresztül, majd az évtizedek, évszázadok, évezredek, az emberöltő megértése.
- Az idő múlása és a korok emberének, társadalmának, környezetének változása, összefüggések felfedeztetése. Az egyén és a társadalom kapcsolata, egyén, család, közösség, a világ nemzetei.
- Emberi magatartásformák és élethelyzetek megfigyelésének, az információgyűjtés technikájának fejlesztése. Az információ forrásainak megkülönböztetése: bizonyosan hiteles, nem bizonyosan hiteles, hiteltelen.
- A tér és idő kapcsolatainak bemutatása, ezek felfedeztetése.
- A kommunikációs képességek fejlesztése.
- A képzelet, a kreativitás alakítása, fejlesztése.
- Tapasztalatszerzés a valós, a lehetséges és a lehetetlen megítéléséhez, a valóság és a fikció közötti különbség érzékeltetése, szemléletes bemutatása.
- A megtartó emlékezet, az akaratlagos figyelem fejlesztése.
- Az önálló tanulás képességének fejlesztése. Kritikai gondolkodás fejlesztése.
- Az együttműködésen alapuló tanulás fejlesztése kooperatív technikák alkalmazásával.
- Az érdeklődés felkeltése és fenntartása a világ, a társadalom eseményei iránt.

Tanulási eredmények

Az enyhe értelmi fogyatékos tanuló érzékeli a különbséget a múlt és a jelen között, képes saját élményeiből származó események időbeli azonosítására. Fokozatosan növekvő önállósággal elemzi a történelmi események okait és következményeit. Ismeri a közös európai civilizációs és magyar nemzeti kulturális kódrendszer (szimbólumok, történelmi személyek, történetek, fogalmak, alkotások) legalapvetőbb elemeit. Felismeri a saját szerepét, a saját feladatát, valamint a saját felelősségét történelmi, társadalmi folyamatokban. Felismeri a szabadság, a felelősség és az emberi helytállás jelentőségét. Tájékozódik a munkalehetőségek és a munkavállalás terén. Az információk szerzéséhez és rendszerezéséhez infokommunikációs eszközöket használ.

4.4.3.4. Erkölcs és etika

Az enyhe értelmi fogyatékos tanulóknál különös jelentőséggel bír az önelfogadás, a másság elfogadása, a fogyatékos emberek iránti együttérző, segítő magatartás kialakítása. Fontos a szociális érzékenység, a problémamegoldás, az önkéntes feladatvállalás és -megoldás képességének kialakítása.

A tanulási terület kiemelt habilitációs/rehabilitációs feladatai

- A kommunikációs képességek fejlesztése.
- Az önálló tanulás képességének fejlesztése. Kritikai gondolkodás fejlesztése.
- Az együttműködésen alapuló tanulás fejlesztése kooperatív technikák alkalmazásával.

Tanulási eredmények

A fejlesztés eredményeként az enyhe értelmi fogyatékos tanuló elfogadó attitűdöt tanúsít a hátrányos helyzetű és a különleges bánásmódot igénylő tanulók iránt. Ismeri a különböző közösségekben való létezés formáit és lehetőségeit, az erkölcs, a vallás helyét és szerepét az egyén és a társadalom életében. Rendelkezik alapvető pénzügyi ismeretekkel, ismeri a családi költségvetés

tervezésének legfontosabb szempontjait, ismeri az államháztartás legfontosabb elemeit (adó, járulék, juttatás stb.)

4.4.3.5. Természettudomány és földrajz: környezetismeret, természettudomány, biológia, kémia, fizika és földrajz

A természettudomány és földrajz tanulási terület célja a természeti-környezeti világ elemi megismerése. A tanítási területen belül nagyobb hangsúlyt kap a szemléletformálás, a természethez való pozitív viszonyulás megteremtése, az egyén és a társadalom számára fontos konstruktív – a természet védelmében, valamint a saját és mások egészségének megőrzésében tudatos – magatartás- és viselkedésformák elsajátítása. A tanulók a mindennapokban is jól használható gyakorlati példákon és tapasztalatokon keresztül sajátíthatják el a földrajzi térben történő eligazodás alapvető eszközeit, módszereit. Az egyszerű, elemi földrajzi ismeretek átadása, az általános és a speciális képességek fejlesztésének figyelembevételével történik.

A tanulási terület kiemelt habilitációs/rehabilitációs feladatai

- A kíváncsiság és az érdeklődés felkeltése.
- Kérdésfeltevés, kérdések megfogalmazásának tanítása.
- A kommunikációs képességek és készségek fejlesztése, a tantárgyspecifikus fogalmak használata.
- A saját testkép, testséma kialakítása, majd pedig a térérzet alakítása, megerősítése, a viszonyszavak pontos használata.
- A rész-egész viszony a valóságban, a térképi ábrázolásban. A valóság és a térkép összefüggéseinek felismerése.
- Biztos tájékozódás megteremtése a közvetlen térben. Tájékozódás biztonsága a síkban, a jelek, a szimbólumok világában.
- Tájékozódási feladatok, téri viszonyok felismerése, megértése; valamely tárgy, objektum tényleges és viszonylagos helye, helyzete.
- Az idő múlásának érzékelése, felfogása, az idő és tér változásának észlelése, értelmezése. Az idő észlelésének fejlesztése. Időrend, periódus a természetben, a folyamatokban.
- A gondolkodási funkciók, műveletek fejlesztése. Analizáló, szintetizáló képesség fejlesztése. Ok-okozati összefüggések, problémák felismerése, megoldások keresése.
- A rövid és a hosszú távú figyelem és emlékezet fejlesztése.
- A tanulási technikák (megfigyelés, vizsgálódás, lejegyzés, feladatmegoldás, értelmezés, irányított ismeretszerzés) kialakítása, megerősítése.
- Tanulási technikák megerősítése: térképek, információhordozók használata, önálló ismeretszerzés egyszerű szövegből, a tankönyv, a feladatlap, a munkalap használata.
- Kísérletek, saját tapasztalatok, a természettudományos ismeretek és a hétköznapi élet tapasztalatai közti összefüggések felismerése, erősítése.

Tanulási eredmények

Az enyhe értelmi fogyatékos tanuló megkülönböztet anyagokat és halmazállapotokat a hétköznapi élet példáinak segítségével, megállapítja, majd összehasonlítja az élőlények érzékelhető jegyeit. Megfigyeli a természet egyes ciklusait, összegyűjti az ezzel kapcsolatos tapasztalatait és ismereteit. Irányítással, egyszerű példákon keresztül felfedezi az állandóságot és a változást. Jól tájékozódik a közvetlen környezetében, a szűkebb lakóterében, lakóhelyén, földrajzi térben és időben. Fokozatosan növekvő önállósággal igazodik el a földrajzi-környezeti kérdésekben, folyamatokban. Ismeri a hétköznapi életben felhasználható földrajzi-környezeti tudás elemeit. Tájékozott a regionális és globális földrajzi-környezeti kérdésekben. Jól tájékozódik a térben térkép, illetve digitális alkalmazások segítségével. Felismeri a használati tárgyak anyagait, az anyag fogalmát érti, biztosan használja. Ismeri saját szervezete működését, felépítését – megfigyelések, vizsgálódások, konkrét tapasztalatok segítségével. Ismeretekkel rendelkezik a gyakoribb betegségek megelőzéséről, a környezet és az egészség közötti kapcsolat felismeréséről, az emberi szervezetet veszélyeztető

anyagok hatásairól. Jól használja a háztartás, a környezet ismert és használt egyszerű gépeit, a működtetés során fizikai ismereteit alkalmazza. Felismeri a kémiai ismeretekhez kapcsolódó környezeti problémákat. Ismeri a háztartási szerek használatával, tárolásával kapcsolatos elővigyázatossági szabályokat. Segítséggel alkalmazza megszerzett természettudományos tudását a mindennapi élet környezettudatos döntéseinek meghozatalában, felelősséget érez döntései következményeiért.

4.4.3.6. Idegen nyelvek

Az élő idegen nyelv tanításának, tanulásának céljait a tanulók szükségletei határozzák meg. A szülők igényei, a tanulók fejlettsége szerint az iskola hozhat döntést a hetedik évfolyam előtt megkezdett idegennyelv-tanulás ügyében. Az idegen nyelv tanításának alapvető célja a kellő motiváció és késztetés a nyelv tanulása iránt, sikerélményekhez juttatni a tanulót a későbbi nyelvtanulás érdekében. A nyelvtanulás a természetes nyelvelsajátításra épül. Az idegen nyelv elsajátítása során a tanulók olyan nyelvi tevékenységekben vesznek részt, amelyek értelmi szintjüknek, fejlettségüknek megfelelnek. A nyelvtanulási stratégiák között fontos szerep jut a játékos tevékenységeknek, az egyszerű élethelyzetek modellezésének, ismert helyzetek, tartalmak idegen nyelven történő értelmezésének. Természetes része a tanuló tanórai beszédének a magyar nyelvű kérdés és válasz, amelyet párhuzamosan használnak az idegen nyelvvel együtt. A nyelvtanulás középpontjában a motiváció fenntartása, a hallott szöveg (kérdés, utasítás, cselekvés stb.) megértése, fejlesztése áll. Az idegen nyelv olvasásának, írásának tanítása csak a tanulóban erősödő igény alapján kívánatos. Az idegen nyelv tanulása nem önmagáért történik, hanem az idegen nyelvi környezetben az elemi kommunikáció és kapcsolattartás érdekében, az egyszerű információk felfogása, megértése céljából. A sikeres nyelvtanulás érdekében szükség van a hosszabb időkeretre, a folyamatos gyakorlásra.

Fejlesztési feladatok – Beszédszándék

Az idegen nyelven történő megszólaltatás gátlásainak oldása. Szükségletek, motívumok felébresztése az idegen nyelv tanulása iránt. Idegen nyelvű információhordozók iránti kíváncsiság felkeltése. Az Európában való eligazodás, kommunikálás igényének felkeltése. – Beszédértés Az idegen nyelvi témákban feldolgozott, begyakorolt szavak megértése, értelmezése. Egyszerű – a témához kapcsolódó – kérdések felfogása, megválaszolása. Kapcsolatfelvétel a tanult témakörökben. Kérdések, igények egyszerű kifejezése. – Beszédkészség – Képesség – a tanult témákban – egyszerű kérdések megfogalmazására és azok megválaszolására.

Tanulási eredmények

Az enyhe értelmi fogyatékos tanuló megismerkedik a nyelvtanulással, nyelvtudással, és pozitív viszonyulása alakul ki ezekhez. Bekapcsolódik a szóbeliséget, interakciót igénylő alapvető, korának megfelelő játékos, élményalapú nyelvi tevékenységekbe. Érdeklődik az idegen nyelvi információhordozók, a számítógép nyelve iránt. Felismeri és használja a legegyszerűbb kérés kifejezésére használt mindennapi nyelvi funkciókat életkorának és nyelvi szintjének megfelelő, egyszerű helyzetekben. A tanórán begyakorolt, nagyon egyszerű, egyértelmű kommunikációs helyzetekben a megtanult, állandósult beszédfordulatok alkalmazásával kérdez vagy reagál, mondanivalóját segítséggel vagy nonverbális eszközökkel kifejezi. Megérti és értelmezi az adott témakörökben feldolgozott, begyakorolt szavakat.

4.4.3.7. Művészetek: ének-zene, vizuális kultúra, dráma és színház

Az iskolai nevelés, oktatás rehabilitációs célú feladatainak megvalósításában kiemelt szerepe van a gyakorlati tevékenységeknek, mert általuk az ismeretek élményszerűvé válnak, segítik a mélyebb megismerést, fejlesztik a kreativitást. A tevékenységek, az alkotások széleskörű kínálata lehetőséget teremt az egyéni adottságok kibontakoztatására, a differenciális megvalósítására, a sikerélmény biztosítására, a pozitív személyiségfejlesztésre, valamint a szabadidő hasznos eltöltésére és az érzelmi feszültség csökkentésére is.

A tanulási terület kiemelt habilitációs/rehabilitációs feladatai

- Önismeret, önértékelés, társas kapcsolatok, a pozitív alkalmazkodóképesség, kapcsolatteremtő és együttműködési képesség fejlesztése.
- Képzelet, kifejezőkészség, kreativitás, fejlesztése.
- Harmonikus mozgás kialakítása, fejlesztése.
- A figyelemkoncentráció, a tartós figyelem és az emlékezet fejlesztése.
- Az esztétikai érzékenység készségeinek alapozása, fejlesztése.
- A térlátás fejlesztése, pontos képzetek kialakítása a valós térről, időről, az anyag, forma, funkció, szerkezet, szín, fény és mozgás viszonyairól.
- A kommunikációs képességek fejlesztése szóban, ábrázolásban, befogadásban.
- A finommotorika, a kreativitás, az eszközhasználati készség fejlesztése.
- Az ismeretszerzési, a tanulási képességek fejlesztése.
- Az érzékszervi tapasztalatszerzés fejlesztése, az érzelmi nevelés, érzékszervi kultúra gazdagítása.
- Az önkifejezés elősegítése, a szorongás oldása.

Tanulási eredmények

A fejlesztés eredményeként az enyhe értelmi fogyatékos tanuló képes téri helyzetek szóbeli leírására, szabadkézi rajzzal történő megjelenítésére, egyszerű közlő ábrák értelmezésére. Képes a kezdeményező, alkotó magatartásra. Változatos technikákat alkalmaz az önkifejezésben és az alkotásban. Képes az egyéni ízlését, stílusát érvényesíteni egy-egy saját tárgy készítése során. Értelmezi a művészi alkotásokban megismert konfliktusokat, és ez segíti a toleráns, másokkal szemben empatikus személyiség kialakítását. Egyszerű dalokat énekel emlékezetből, énekhangját árnyaltan használja. Ismeri a tempó, hangerő, hangszín, hangmagasság és ritmus fogalmát, zeneértő és zeneérző képessége, zenei koncentrációja és érzékenysége fejlődik. alapszinten Alkalmaz digitális zenei eszközöket, hangfelvétel készítéséhez, szerkesztéséhez és tárolásához.

4.4.3.8. Technológia: technika és tervezés, digitális kultúra

A tanulási terület középpontjába a munkához, az életvitelhez kapcsolódó praktikus ismeretszerzés és képességfejlesztés áll. A tanulók megismerik a környezet szervezett átalakítását, megtanulják használni a korszerű eszközöket, megértik a kapcsolódó erkölcsi és etikai kérdéseket. A digitális kompetenciák elsajátítása az esélyegyenlőség megteremtése és az önálló életvitel kialakítása céljából is kiemelkedő jelentőségű. A tanulóknak képessé kell válniuk a digitális kompetenciák alkalmazására tudásuk aktív bővítésében, az ismeretszerzésben és a hatékony kommunikációban. A tanulási terület tanulása-tanítása során kialakított kompetenciák messze túlmutatnak e tanulási terület keretein, mivel beágyazódnak más tantárgyak tanulásába is.

A tanulási terület kiemelt habilitációs/rehabilitációs feladatai

- Érzékszervi megismerések.
- Térbeli, időbeli tájékozódó képesség fejlesztése.
- Összehasonlítás, azonosítás, megkülönböztetés műveleteinek gyakorlása.
- Szabályfelismerés, tervező, rendszerező, döntési képesség fejlesztése.
- Csoportosítások, következtetések.
- Algoritmikus és problémamegoldó gondolkodás fejlesztése.
- A gyors, pontos, koordinált mozgásos reagálóképesség fejlesztése.
- A figyelem, az emlékezet, az akarat, az alkotó képzelet fejlesztése.
- Felismerő, rendszerező képesség, szerialitás fejlesztése.
- Analízis, szintézis.
- A gondolkodási funkciók, műveletek fejlesztése: azonosságok, különbségek, csoportosítások, szabálykeresések, analógiák felismerése, összefüggések megoldása, ok-okozat felfedezése.
- A problémafelismerő, tervező, alakító, konstruáló képesség fejlesztése, a kíváncsiság, motiváltság ébrentartása.

- A cselekvőképesség fejlesztése, az önellátás, a környezetellátás technikáinak elsajátítása, alkalmazása.
- Motorikus képességek fejlesztése, szabályozott akarati mozgások, mozdulatok továbbfejlesztése. A kar-kéz sebességének és ütemének alakítása.
- A munkához való helyes viszonyulás, az érzelem, akarat, kitartás céltudatos fejlesztése.
- A reális énkép, önismeret kialakítása, távlati lehetőségek felismerése, az önfejlesztő magatartás elfogadtatása.
- Szociális képességek fejlesztése.

Tanulási eredmények

A fejlesztés eredményeként az enyhe értelmi fogyatékos tanuló fokozatos önállósággal használja fel az infokommunikációs eszközöket tudásbővítésre, internetes információgyűjtésre, szociális kapcsolatépítésre, problémahelyzetek megoldásához. Képes megkülönböztetni a számára releváns információt a lényegtelen, illetve hamis információktól, tisztában van a személyes adat fogalmával, törekszik annak megőrzésére. Képes egy adott feladathelyzethez kapcsolódóan szöveges vagy multimédiás dokumentum létrehozására. Képes önállóan használni az informatikai eszközök operációs rendszereinek felhasználói felületét, az operációs rendszer mappáit, fájljait és a felhőszolgáltatásokat. Digitális eszközökkel önállóan rögzít és tárol képet, hangot és videót. Környezettudatos magatartást tanúsít, a hulladékokat szelektíven gyűjti, környezetét rendben tartja. Ismeri a gyalogos és kerékpáros közlekedés szabályait. Munkavégzéskor szabálykövető, kooperatív magatartást követ, munkája során odafigyel a takarékos anyag-, idő- és energiafelhasználásra. Elvégzi a rábízott családi és iskolai feladatokat. Odafigyel az egészséges étkezés szempontjaira, egyszerűbb ételeket, italokat önállóan elkészít. Továbbtanulási lehetőségeit ismeri, pályaválasztását illetően megfelelő önismeret birtokában segítséggel hoz döntést.

4.4.3.9. Testnevelés

A tanulási területhez kapcsolódó nevelés, fejlesztés célrendszere az enyhe értelmi fogyatékos gyermekek körében igen sokrétű. Általános célként a testi fejlődés segítése, a praktikus mozgások fejlesztése jelölhető meg. A tanulóknál atipikus mozgásfejlődési folyamat tapasztalható, ezért a fejlesztés célja az ebből származó nehézségek kialakulásának megelőzése, csökkentése is. Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók későbbi társadalmi beválása, a munka világába való beilleszkedése szempontjából különösen fontos a megfelelő fizikai állapot; a mozgások elsajátításának előkészítése a munkatevékenységek megtanulásában is szerepet játszhat.

A tanulási terület kiemelt habilitációs/rehabilitációs feladatai

- Erősítse a mozgásigényt, a kezdeményezőkészséget, bátorítson mozgásos feladatok, gyakorlatok elvégzésére.
- Tanítson mozgásos játékokban való együttműködésre, szabálytartásra, a játék örömére.
- Fejlessze a mozgásos alaptechnikák elsajátításának képességét, a kitartást, az állóképességet.
- Kiemelt feladat az általános kondicionálás, a test hajlékonyságának, a végtagok ügyességének fejlesztése, a gyorsaság, az ugró, dobó, egyensúlyozó képesség alakítása, a tanuló biológiai állapotának, terhelhetőségének függvényében.
- A saját testen való biztonságos tájékozódás kialakítása (függőleges és vízszintes zónák), a téri viszonylatok pontos felismerése, viszonyszavak megértése, használata, a téri biztonság erősítése.
- A szép testtartás, a harmonikus mozgás fejlesztése.
- A tartós figyelem, a fegyelmezett feladat-végrehajtás fejlesztése, a felelős magatartás beláttatása.
- Önismereti képesség fejlesztése, önállóság, a versenyszellem erősítése.

Tanulási eredmények

Az enyhe értelmi fogyatékos tanuló képes önállóan elvégezni azokat koordinációs gyakorlatokat, amelyek a kinesztetikus differenciáló képességet, a térbeli tájékozódó és az egyensúlyozó képességet fejlesztik. Képes erőt, állóképességet és gyorsaságot fejlesztő megfelelő kondicionálást biztosító gyakorlatokat önállóan elvégezni. Képes helyesen kivitelezni a tartásjavító és korrekciós gyakorlatokat, prevenciós és rehabilitációs feladatokat sporteszközök alkalmazásával is önállóan végrehajt. A testmozgás, a testnevelés és a sport eszközei által megfelelő önismeretre tesz szert, fejlődnek az érzelmi-akarati készségei és képességei. Megosztott figyelme automatizálódik, helyzetfelismerő képessége fejlődik. Toleráns a fogyatékos személyek iránt, tiszteletben tartja a szexuális kultúra alapelveit, elfogadja az egészségügyi szűrések és a környezetvédelem fontosságát.

4.4.4. Differenciálás – egyéni tanulási utak – erősségek – fejlesztendő területek

Az iskolában együtt tanított tanulók különböznek egymástól, ugyanakkor mindenkinek joga van a képességeihez mért legmagasabb szintű, minőségi oktatáshoz. Ehhez elengedhetetlen a tanulók egyéni szükségleteihez igazodó fejlesztés, az egyéni tanulási utak biztosítása. A differenciálás célja annak biztosítása, hogy a tanulók abban a tempóban fejlődhessenek, amely számukra a legoptimálisabb, illetve önmagukhoz képest érjék el a lehető legnagyobb fejlődést, teljesítve a tőlük elvárható követelmények megfelelő szintjét. A tudatos differenciált tanulásszervezés használata pozitívan hat az önértékelésre, valamint a tanulók társakkal való viszonyára is.

A hatékony differenciálás megtervezéséhez szükséges a tanulók alábbi szempontokból történő megismerése:

- a továbbhaladáshoz szükséges előzetes, megalapozó tudás;
- az aktivizálhatóság;
- az önálló, egyéni munkavégzés terén való fejlettség;
- az együttműködési képesség;
- a társas helyzet jellemzői.

4.4.5. Értékelés (tanulási eredmény)

A szakértői bizottság a komplex diagnosztikát követően megállapítja a sajátos nevelési igényt, ezen belül az enyhe értelmi fogyatékosságot. Ezzel egyidőben – szükség esetén – javaslatot tesz egyes tantárgyakból, tantárgyrészekből az értékelés és a minősítés alóli mentesítésre, ez alapján az intézményvezető mentesítheti a tanulót az érdemjegyekkel és osztályzatokkal történő értékelés és minősítés alól.

Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók iskolai teljesítményeit döntően szöveges fejlesztő, tanulást támogató értékeléssel végezzük, amely a Nat által kijelölt célok elérését is támogatja. A fejlesztő értékelés pedagógiai célja, hogy a gyermek folyamatos támogatást kapjon. Éppen ezért a gyermek számára is jól érthető megfogalmazásnak nagy szerepe van. A szöveges értékelés lehetőséget ad az egyéni képességek és eredmények szerinti differenciálásra, illetve javaslatokat tartalmaz, hogy a gyermek mire fordítson nagyobb figyelmet a tanulási folyamatban. A leíró, szöveges értékelés feltételei a következők:

- az értékelés a konkrét teljesítményre vagy viselkedésre vonatkozik, sohasem címkéz;
- tartalmában komplex, mind pozitív, mind negatív elemek megjelennek;
- a fejlődés előző fokához kell kapcsolódnia, és a perspektíva következő fokát jelöli meg;
- emellett a továbblépésre vonatkozóan konkrét javaslatokat fogalmaz meg a szülők és a tanulók számára differenciáltan és érthető módon.

Nagyobb időközönként sor kerül minősítő, szummatív értékelésre is, amelynek célja annak megállapítása, hogy a tanulók tudásának, ezen belül a stabil ismeretek kialakításának és a készségek elsajátításának szintje eléri-e a tanulási eredményekben foglalt kritériumokat. Az értékelés ez esetben tudáspróbák alapján történik, és százalékosan vagy ötfokú skálán lehet kifejezni. Kiemelten fontos az enyhe értelmi fogyatékos tanulóknál, hogy a szummatív értékelés formatív, fejlesztő elemeket is magában foglaljon, lehetőséget biztosítva a tanulók számára egy következő tanulási

periódusban a javításra és a további fejlődésre. Az ötfokú érdemjegy (osztályzat) skála alkalmazása – a gyermekek egyéni fejlődése szempontjából – nehézségeket vet fel. Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók fejlődési tempója ugyanis nagy egyéni eltéréseket mutat. A tapasztalatok azt támasztják alá, hogy az egy-egy tanév végéhez kapcsolódó követelményszintek alapján történő minősítő értékelés döntően az ismeretjellegű tudás megállapításakor lehetséges. A bonyolult pszichikus struktúrájú képességek kialakulása kevésbé időzíthető a tanévek egyes szakaszaihoz (pl. félév vége, tanév vége); egy-egy képesség fejlődésében a változás megállapítása (esetleges mérése) esetenként csak több év elteltével lehetséges.

A tanulók teljesítményét a számukra előírt követelményekhez kell viszonyítani. Az árnyalt, reális értékelés érdekében nem csupán a tanulás-tanítás folyamatában, hanem az értékelés során is szükséges a változatos, differenciált körülmények megteremtése. Fontos, hogy a tanuló a mérési-értékelési helyzetben élhessen a jogaival (pl. eszközhasználat, több idő stb.), továbbá arányosan jelenjenek meg a követelményekben a kompetenciák, az ismeretek, a készségek és az attitűdök is. Törekedni kell a tanulói tevékenységek és produktumok változatosságára.

Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók fejlődésének, tanulási eredményeinek, viselkedésének dokumentálására az egyes iskolák különböző megoldásokat alkalmaznak. Ezek segítségével nyomon lehet követni a tantárgyi teljesítmények mellett a gyermek általános fejlődésének folyamatát.

4.4.6. Állapotmegismerés, szakértői vélemény

A szakértői bizottság komplex pszichológiai, pedagógiai-gyógypedagógiai, orvosi vizsgálat alapján szakértői véleményt készít. A szakértői vizsgálat a szülő kérelmére, illetve ha az eljárást nem a szülő kezdeményezi, a szülő egyetértésével indul. Amennyiben a megyei illetékességű szakértői bizottság a vizsgálat alapján sajátos nevelési igényt, ezen belül enyhe értelmi fogyatékosságot állapít meg, javaslatot tesz a tanuló különleges bánásmód keretében történő ellátására, az ellátás módjára, formájára és helyére, a szükséges szakemberre és annak feladataira.

A szakértői véleménynek tartalmaznia kell:

- az ellátás intézményes módjára vonatkozó javaslatot: külön- vagy együttnevelés, együttnevelés esetében részleges vagy teljes integráció;
- a kijelölt nevelési-oktatási intézmény megjelölését;
- a gyermek, tanuló nevelésével, oktatásával kapcsolatos sajátos követelményeket, fejlesztési feladatokat;
- a fejlesztési feladatok ellátásának javasolt időkeretét;
- a kötelező felülvizsgálat idejét;
- a szükséges szakemberre vonatkozó javaslatot; valamint
- tartalmazhatja a javaslatot az egyes tantárgyakból, tantárgyrészekből az értékelés és minősítés alóli mentesítésre.

4.4.7. A pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció

A gyógypedagógiai nevelés egészét átható habilitációs, rehabilitációs nevelés célja az enyhe értelmi fogyatékos fiatalok szocializációja, eredményes társadalmi integrációja. A fogyatékosságból eredő hátrányok csökkentését segítő programok az iskola sajátos nevelési igényű tanulókra irányuló helyi tantervének részeként működnek. Megjelenhetnek tréning formájában, tantárgyi témaként, egy-egy terület önálló fejlesztési programjaként, beépülhetnek a tanítási órán kívüli (vagy diákotthoni, kollégiumi) programokba. A fejlesztés a tanítás-tanulás folyamatában megmutatkozó fejletlen vagy sérült funkciók korrigálására, kompenzálására, az eszköztudás fejlesztésére, a felzárkóztatásra, a tanulási technikák elsajátítására, a szociális képességek fejlesztésére, az önálló életvezetésre irányul.

Az egészségügyi és pedagógiai célú habilitációs és rehabilitációs foglalkozás a probléma jellegéhez igazodó legadekvátabb eljárások, módszerek és technikák használatával segíti elő a gyermek képességeinek fejlődését, egyidejűleg biztosítva az ahhoz szükséges feltételeket. Az egészségügyi és pedagógiai célú habilitációs és rehabilitációs foglalkozás segít a tananyag és a fejlesztési követelmények differenciálásában, a képességeket fejlesztő eljárások és feladatok

összehangolásában, az egyéni tanulási technika kialakításában, a haladási tempó és a motiváció egyéni biztosításában, a fejlődés és a fejlődést tükröző értékelés megállapításában.
A foglalkozás eredményességét növeli, ha minél rendszeresebben – terápia során akár naponta – egyénre szabottan valósul meg, a fejlődés üteméhez illeszkedik, illetve a habilitáció teljes ideje alatt folyamatos a szakember támogatása. A gyógypedagógus, a terapeuta – esetenként más szakember véleményének figyelembevételével – készíti el a fejlesztő programot, amely a tanuló sajátos nevelési igényeire, és egyedi tulajdonságainak fokozatos kibontakozását szolgálja. Az egészségügyi és pedagógiai célú habilitációs és rehabilitációs foglalkozások dokumentálása az egyéni fejlesztési terv (EFT) alapján történik, amelyet a gyógypedagógus készít el, együttműködve a partnerekkel. Az EFT a szakértői véleményre, illetve a gyógypedagógus által készített pedagógiai diagnózisra alapulva készül. Az egyéni fejlesztési terv tartalmazza a reálisan megfogalmazott rövid és középtávú célokat, ezek elérésének lépéseit, a tervezett eszközöket, valamint a fejlesztés lehetséges helyszíneit. Funkciója a segítségnyújtás tervezése, koordinálása és ellenőrzése. A fejlesztendő területek mellett figyelni kell a tanuló erősségeire is, és ezeket a kiemelkedő képességeket is be kell építeni a tervbe, illetve a foglalkozásokba. Az EFT segít, hogy az enyhe értelmi fogyatékos tanuló életét támogató különböző szakemberek összehangolják tevékenységüket, tudásukat; tapasztalatuk mindenki számára hozzáférhetővé és hasznosíthatóvá váljon.
A habilitációs, rehabilitációs tevékenység során a fejlesztő programok készítésekor és elemzésekor elsődlegesen azt kell figyelembe venni, hogy a gyógypedagógiai nevelés, a terápiás eljárás és eszközrendszer miként tud vagy tudott hozzájárulni a pszichikai, a fiziológiai funkciók zavarának korrigálásához, kompenzálásához, a funkcionális képességek csökkenéséből, a funkciók fejletlenségéből eredő zavarok kezeléséhez, a szociális szféra akadályozottságából származó hátrányok csökkentéséhez.

4.4.8. A halmozottan sérült enyhe értelmi fogyatékos tanulók oktatása

Az enyhe értelmi fogyatékossághoz sok esetben társul más fogyatékossági típus is. A halmozottan sérült enyhe értelmi fogyatékosok oktatásában, nevelésében elsődleges szempont a társuló fogyatékosságokra vonatkozó irányelvek figyelembe vételével készített egyéni fejlesztési terv összeállítása más szakirányú gyógypedagógus, terapeuta, gyógypedagógiai tanár javaslatának kikérésével. Kiemelt cél a szükséges gyógyászati segédeszközök, speciális fejlesztőeszközök és oktatástechnikai felszerelések balesetmentes és célszerű használatának, megóvásának megtanítása.

5. A beszédfogyatékos tanulók iskolai fejlesztésének elvei

5.1. A beszédfogyatékos tanuló

A törvényi szabályozás dokumentumaiban szereplő beszédfogyatékosság sajátos nevelési igény (a továbbiakban: SNI) kategória elnevezés az érintett populációba tartozó gyermekek körének csak egy részét nevezi meg explicit módon. A jelenlegi elnevezés a beszédzavart hangsúlyozza, miközben a szintén e kategóriába tartozó nyelvi zavarok a társadalmi részvétel szempontjából általában nagyobb hátrányt jelentenek. A magyar és nemzetközi szakirodalmi konszenzus alapján: **Beszédfogyatékosok csoportjába tartozik minden olyan tanuló, aki a beszéd és/vagy nyelv receptív folyamatainak (beszédfeldolgozás, beszédértés, nyelvi megértés) vagy expresszív folyamatainak (beszéd és nyelvi kifejezés, produkció) szerveződésében súlyos fejlődési eredetű vagy szerzett zavart mutat**. Ez a zavar különböző klinikai képekben jelenik meg, és életkor szerint is eltérő jelleget mutathat. A verbális kommunikáció súlyos zavara, valamint a verbális tanulási folyamatok atipikus alakulása, jelentős eltérése miatt az ilyen tanuló a társadalmi beilleszkedés szempontjából akadályozott. A fenti ernyődefiníció jogi és szakmai szempontból is kiegyenlített, a részvétel elvét érvényesíti. A verbális tanulási zavarok nem a beszédfogyatékos, hanem az egyéb pszichés fejlődési zavar gyűjtőkategóriájába tartoznak.

A beszéd és nyelvi zavarok diagnosztikus kategóriái:

5.1.1. Beszédzavarok:

- Hangképzési zavarok
- Rezonanciazavarok (hipernazalitás, hiponazalitás)
- Beszédfolyamatossági zavarok (dadogás, hadarás)
- Artikulációs zavarok (beszédhanghibák)
- Beszédmozgászavarok (verbális diszpraxia)

A súlyos beszédzavart mutató óvodások/tanulók kapnak lehetőséget SNI-ellátásra. Ez biztosítható különnevelést vagy inkluzív nevelést megvalósító intézményben is.

5.1.2. Auditív feldolgozási zavarok

- Az érintett tanulók a hallható jelek feldolgozásában mutatnak súlyos zavarokat, ez jellemzően a beszédfeldolgozásban, így a beszédértésben is komoly gondot okoz. Felderítésükre nem minden esetben kerül sor iskoláskorig, mivel az auditív információfeldolgozás zavara nem feltétlenül társul a kifejező beszéd zavarával, így a környezet számára kevésbé feltűnő az atipikus fejlődés. Jelentős számban csak a már kialakult tanulási zavar következtében, sokszor csak 2-3. osztályban kerülnek felismerésre

5.1.3. Nyelvi zavarok

- A nyelvfejlődési zavart mutató tanulók mindannyian küzdenek a nyelvi kifejezőkészség különböző nyelvi szinteken megjelenő zavarával (expresszív nyelvi zavarok: expresszív fonológiai, morfológiai, szintaktikai, szemantikai, pragmatikai zavar). Ez a beszéd- és nyelvi kifejezészavar érintheti a nyelv hangrendszerét, a beszédhangejtést, az aktívan használt szókincset, annak jelentését, a nyelvtani összefüggések kifejezését, a mondatalkotást, valamint a nyelvhasználatot (pragmatika). A nyelvi kifejezés zavara mellé társulhat a nyelvi feldolgozás, nyelvi megértés különböző nyelvi szinteken és különböző súlyosságban megmutatkozó zavara (receptív nyelvi zavarok: receptív fonológiai, morfológiai, szintaktikai, szemantikai, pragmatikai zavar) is.

Beszédfogyatékos SNI-besorolást csak azok a gyermekek/tanulók kaphatnak, akik elsődleges nyelvi zavarral küzdenek, vagyis expresszív és/vagy receptív nyelvfejlődési elmaradásuk hátterében sem intellektuális képességzavar, sem hallásfogyatékosság, sem autizmus spektrumzavar, sem mozgáskorlátozottság nem áll.

5.2. A beszédfogyatékos tanulók iskolai fejlesztése

A beszédfogyatékos tanulók nevelési, oktatási szempontú jellemzőit az SNI Irányelvek részletesen tartalmazza.

A beszédzavarral küzdő tanulók jellemzői:

- Az érintett tanulók szinte minden esetben jobb teljesítményt nyújtanak az írott nyelvhez kötődő feladatokban (pl. olvasás, szövegértés- szövegalkotás).
- Az írásbeli szövegalkotás és szövegértés kompetencia esetükben akár teljesen tipikus fejlődést is mutathat.
- Esetükben ritkán társul az alapproblémához specifikus tanulási zavar
- Hangképzési zavarok, rezonanciazavarok, beszédfolyamatosság zavarai (dadogás), beszédmozgászavarok

A nyelvi zavarral rendelkező tanulók jellemzői:

- Az érintett tanulók a nyelvi megértés és/vagy kifejezés zavara miatt a szóbeli és az írásbeli nyelvi teljesítmények terén egyaránt akadályokkal küzdenek.
- A nyelvi zavarok másodlagos következménye iskoláskorban a szinte minden esetben különböző súlyosságú specifikus tanulási zavar, más néven verbális tanulási zavar.
- A tanulási zavarok elsősorban az olvasás-írás tanulása során jelentkeznek, ezen belül a dekódolás (olvasástechnika) és a szövegértés is jelentősen eltérő fejlődést mutathat.

A beszéd- és a nyelvi zavaroknál egyaránt tapasztalhatók:

- következményes viselkedési zavarok
- az írásbeli és a szóbeli kommunikáció nehezítettsége
- társuló fejlődési zavarok: figyelem- és aktivitászavarok, szenzoros integrációs zavarok, hallássérülés

5.3. A beszédfogyatékos (beszéd- és nyelvi fejlődési vagy szerzett zavarral küzdő) tanulók nevelésének-oktatásának alapelvei

5.3.1. Intézményi, szervezeti formák

A beszéd és a nyelv fejlődési vagy szerzett zavarával küzdő tanulók nevelését-oktatását elláthatja:

- Gyógypedagógiai intézmény: beszéd-/nyelvi fejlesztő, illetve diszlexiás osztályok működtetésével,
- Befogadó iskola: sérülésspecifikus alapozást biztosít, integrációra épül, inkluzív szemlélet jellemzi.
- Különnevelést biztosító intézmények: tantárgyanként sérülésspecifikus nevelést-oktatást, habilitációs – rehabilitációs órákat, valamint kiegészítő terápiákat is tudnak biztosítani.

A beszédfogyatékos SNI besorolással rendelkező tanulók döntő hányada részben vagy egészben integrált iskolai oktatásban vesz részt.

Intézménykijelölés: Mérlegelni kell, hogy az iskola tárgyi, személyi és közösségi feltételei és a gyermek biológiai és képzettségi kora, képességei, személyiségjegyei, fejlesztési szükségletei, valamint a szülők együttműködési, adaptációs képességei, nevelési céljai milyen mértékben illeszkednek egymáshoz.

A beszédfogyatékos tanulók neveléséhez-oktatásához szakmai támogatás igényelhető:

- EGYMI
- pedagógiai szakszolgáltatást nyújtó intézményektől,
- pedagógiai-szakmai szolgáltatást nyújtó intézményektől,
- utazó gyógypedagógusi, konduktori hálózat működtetésére kijelölt intézményektől,
- sorstársközösségeket, szülői közösségeket építő, szakmai támogatást nyújtó mentori hálózatot fenntartó civilszervezetektől.

5.3.2. Befogadó attitűd, együttműködési feltételek

- Egyéni szükségleteik felismerése, megértése, ezek tanulási-tanítási folyamatokban való figyelembevétele
- Az iskolaközösség (szülők, pedagógusok, kortársak) érzékenyítése
- Befogadó-elfogadó légkörű nevelési, tanítási környezet létrehozása
- A szülői ház és az iskola hangolja össze a beszédfogyatékos gyermek számára legmegfelelőbb nevelési-tanítási környezet kialakítását
- Szülők és pedagógusok rendszeres együttműködése szükséges, mely megállapodás alapját az egyéni fejlesztési terv képezi. Ennek megvalósulására érdemes legalább évente visszatekinteni.

5.3.3. A logopédus és a befogadó pedagógusok szerepe

- A tanulók kompenzációs szükségleteiket logopédia szakon/logopédia szakirányon végzett gyógypedagógus ismeri leginkább, ezért a habilitációs-rehabilitációs munkában kulcsfontosságú szerepe van.
- A tanulási zavar kezelésében az oki háttér, tehát a nyelv- vagy beszédfejlődési zavar a mérvadó, ezért szükséges a logopédiai fejlesztés
- A kezelési folyamatba más szakos gyógypedagógus, pszichológus vagy mentálhigiénés szakember bevonása is szükségessé válhat. Ez azonban nem váltja ki, csak kiegészíti a szakszerű logopédiai ellátást.
- A logopédus feladata: Segítse a befogadó pedagógusokat a verbális tanulnivaló mennyiségének, összetettségének sérülésspecifikus szempontok mentén való meghatározásában, a beszéd- és nyelvi szempontú akadálymentesítésében, a tanuló képességstruktúrájának, terhelhetőségének leginkább megfelelő feldolgozási és számonkérési mód kialakításában, valamint a feladatokra fordítható idő kijelölésében.

5.3.4. A nevelési-oktatási folyamat:

- A tehetségek és erősségek kibontakoztatásához szükséges feltételek biztosítása
- Előremutató, motiváló értékelés
- Széles alapú készség- és képességfejlesztés
- Elnyújtott olvasás-, és írástanítás
- Önismeret fejlesztése, megküzdési és tananyag-feldolgozási stratégiák kialakítása
- A nem nyelvi megoldási módok előnyben részesítése a tananyag-feldolgozásban és számonkérésben
- A habilitáció-rehabilitáció során a nyelvi képességek fejlesztése, tanulási technikák kialakítása

5.3.5. Kommunikációs-nyelvi akadálymentesítés:

- A gondolatok kifejtésére biztosított többletidő segíti a beszédfélelem csökkentését
- Jó szokások együttműködési szabályok kialakítása a közösségben
- A tananyag digitális formában történő rendelkezésre bocsájtása
- A szóbeli és írásbeli utasítások egyszerűsítése
- Meg kell győződni arról, hogy a tanuló helyesen értette-e a feladatot
- A szóbeli számonkérés minimalizálása
- Laptop, digitális eszközök használata a tanuló számára
- Célszerű a tízujjas gépelés megtanítása
- Tanulópárok alkotása

5.4. Nevelési-oktatási szakaszok és kiemelt pedagógiai feladatok

A beszéd- /nyelv fejlődési vagy szerzett zavarával küzdő tanulók a gyermeki fejlődés területeit tekintve döntően a kommunikációs, a beszélt és írott nyelv elsajátításában térnek el tipikusan fejlődő

társaiktól. A szülők és pedagógusok hatékony együttműködése nélkülözhetetlen a beszéd-/nyelvi fejlődés zavarával küzdő tanuló társadalmi beilleszkedése esélyeinek növeléséhez.

5.4.1. Az alapfokú képzés első szakaszának (1-4.osztály) feladatai:

- A tanulási folyamat sikeressége a tanító és a gyermek szeretetteljes elfogadáson alapuló bizalmi kapcsolatán múlik.
- A hibázás a tanulási folyamat része.
- Prevenció: készségfejlesztő előkészítés és a beszédkészség folyamatos fejlesztése (szókincsbővítés, grammatikai fejlesztés, nyelvhasználat)
- Felkészítő évfolyam vagy két évre elnyújtott olvasástanítás
- Aktív, cselekvéses tanulási helyzetek alkalmazása
- Rövidebb gyakorlatok, több feladatváltás
- Differenciálás a feladatadásban, a módszerválasztásban, a számonkérésben és értékelésben.

5.4.2. Az alapfokú képzés második szakaszának (5-8. osztály) feladatai:

- Épüljön a tanulás a kognitív, affektív és pszichomotoros elemek kiegyensúlyozott alkalmazására!
- A tanuló az aktív tanulás útján kap segítséget a tapasztalatok, megfigyelések nyelvi feldolgozásához.
- Törekedjünk a problémamegoldó gondolkodás és a nyelvi funkciók közös fejlesztésére!
- Együttműködés a gyógypedagógussal
- Alternatív számonkérési módok kidolgozása fontos
- Az egyéni tanulási és kompenzációs stratégiák felépítése
- Digitális segédeszközök alkalmazása

5.4.3. A középfokú képzés szakaszának (9-12. osztály) feladatai:

- Szövegértés-szövegalkotás kompetencia fejlesztése továbbra is hangsúlyos!
- A tananyaghoz való digitális hozzáférés fontos!
- Az önálló életvezetéshez szükséges nyelvi kompetenciák fejlesztése
- A társadalmi integrációra való felkészítés: gondolkodási funkciók, ítéletalkotás, önkifejezés, a szituációnak megfelelő nyelvhasználat fejlesztése

5.5. A Nat alkalmazása a beszéd-/nyelvi zavarral küzdő tanulók nevelése-oktatása során

A beszéd-/ nyelvi zavarral küzdő tanulók estében a Nat céljai, tanítási-fejlesztési feladatai adaptált formában teljesülnek. A helyi tanterv rögzíti az egyes tantárgyi tartalmakban és a képességfejlesztésben meghatározott eltéréseket. Ennek megvalósítását az egyéni fejlesztési terv tartalmazza az adott tanuló beszédbeli/nyelvi akadályozottságának mértékéhez igazodva. Nagyon fontos az akadálymentesített tanulási környezet kialakítása, a rugalmas tanulásszervezés, a differenciált cél- és feladatkijelölés. A sikeres megvalósítás érdekében nélkülözhetetlen a tanulók fejlesztésében résztvevő szakemberek rendszeres együttműködése, team munkája, valamint a társintézmények közötti folyamatos információáramlás.

5.5.1. Tanulási és nevelési célok:

A beszéd-/nyelvi zavarral küzdő tanulók nevelési-oktatási céljai megegyeznek a Nat-ban meghatározottakkal, azonban azok elérése időben, az alkalmazott módszerekben eltéréseket mutathat.

Testi és lelki egészségre nevelés:

- A fizikai és szellemi állóképesség kialakítása kiemelt feladat
- Fontos a szabad játék és a kikapcsolódás megfelelő időtartama
- A házi feladatok minőségét és mennyiségét optimalizálni kell

- Fontos a hanghigiéné kialakítása (megfelelő hangszín, hangerő, hangdiéta rekedtség esetén)
- A hidratáció fontossága
- A káros szenvedélyek kialakulásának megelőzése
- Harmonikus légzés kialakítása
- Helyes táplálkozás
- Sport és hobbitevékenységek, relaxációs technikák alkalmazása

Önismeret és a társas kultúra fejlesztése:
- Önreflektív és egymást segítő megnyilvánulások ösztönzése
- A reális önértékelő képesség kialakítása felső tagozatra
- A társadalmi integráció megalapozása egymás iránti érzékenységgel, nyitottsággal, elfogadással, megfelelő ítéletalkotással
- Kompenzációs lehetőségek kihasználása (elsősorban a középiskolában): autogén tréning, táncterápiák, sorstársakkal és mentálhigiénés szakemberekkel való beszélgetések

Médiatudatosságra nevelés:
- A kommunikáció minden csatornájának fejlesztése fontos
- A beszédtechnika fejlesztése hangsúlyos
- A tanórák fontos feladata is a szóbeli és írásbeli nyelvi megértés és nyelvi kifejezőképesség fejlesztése
- A digitális eszközök és a média használatára nevelés kiemelt feladat
- Fontos a képi információk használatának helyes aránya
- Ki kell alakítani az információk szűrésének megfelelő technikáit!

A tanulás tanítása, pályaorientáció:
- Bátorítani kell a tanulókat pluszinformációk gyűjtésére, vizuális elemekkel támogatott beszámolók készítésére
- Felső tagozaton kívánatos mini kooperációt igénylő projekttémák feldolgozása
- Középiskolában érdeklődési körüknek megfelelő fakultáció választása
- Önismeretre alapozott szakma-, pályaválasztás segítése

Nemzeti öntudat, hazafias nevelés:
- A szűkebb lakókörnyezet nyelvi és zenei hagyományainak, helyi szokásainak megismerése
- Felső tagozaton a hazai tájakkal való megismerkedés
- Európa és a világ földrajzának megismerése
- A középfokú oktatásban állampolgári ismeretek és a demokráciára nevelés tanítása

A fenntarthatóság, környezettudatosság:
- Személyes tapasztalatokon keresztül juthat el a tanuló a természet fenntarthatósága iránti érzékenységig.
- Az összefüggések megértetése, az etikus cselekvésért való felelősségvállalás kialakítása
- Az SNI tanulók egyszerű kulcsszavakkal, audiovizuális médiahasználattal, művészeti alkotásokkal eljuttathatók a célig.

5.6. A Nat alkalmazása a beszéd-/nyelvi zavarral küzdő tanulók nevelése-oktatása során

5.6.1. Kiemelt kompetenciaterületek

Az SNI tanulók esetében a kompetenciafejlesztés megelőző, preventív és kiegyenlítő, kompenzációs jelleggel egyaránt bír, ezért a szokásosnál is nagyobb hangsúlyt kap minden életkorban.

0. **Alapkompetenciák:**
- Az alapkompetenciák minősége egész életre meghatározó
- A tudásvágy, a tanulási motiváció megtartása érdekében apró lépések, sok gyakorlás, ismétlés
- Kommunikációs és nyelvi készségek folyamatos fejlesztése
- Olvasás- és írástanulás
- Erre épül felső tagozaton a szaktárgyak speciális szókincse

1. **A tanulás kompetenciái:**
- Kisiskoláskorban az utánzásra épülő kompetenciából indulunk ki.
- Az önálló tanulás fokozatos kialakítása
- Az önreflexióra képes önálló tanulási potenciál az élethosszig tartó tanulás alapja

2. **A kommunikációs kompetenciák (anyanyelvi, és idegen nyelvi)**
- Fontos, hogy a tanuló megtanulja szabályozni hanglejtését, beszédtempóját, hangerejét..., ezáltal kifejezőbbé válik beszéde.
- Fontos feladat a beszédértés, a szókincs a grammatika, a kifejező beszéd fejlesztése.
- A nyelvfejlődési zavarokkal élő tanulók számára egy életen át tartó program a verbális kommunikáció fejlesztése.

3. **A digitális kompetenciák:**
- Az egyre korábban rutinszerűvé váló eszközhasználat a kommunikációs akadálymentesítést szolgálja.
- Fontos, hogy a tanuló az információhalmazból képes legyen a számára lényeges, szükséges, hiteles, érzelmi és értelmi fejlődése aktuális szintjének megfelelő információk kiszűrésére, rendszerezésére.

4. **A matematikai, gondolkodási kompetenciák:**
- Ez a terület az érintett tanulók erőssége is lehet – a tehetséggondozás része
- Fontosak az ábrákhoz, képekhez kapcsolódó információfeldolgozási folyamatok
- Képi gondolkodásuk fejlettebb, mint a nyelvi kifejezőkészségük
- Ösztönözni, fejleszteni kell önálló gondolataik minél teljesebb formában történő kifejezését!

5. **A személyes és társas kapcsolati kompetenciák:**
- A testtudat és a téri tájékozódás fejlesztése fontos feladat!
- A sok mozgásos játék elősegíti a cselekvés kontrollját is!
- Kamaszkorban kell megtanulniuk kordában tartani érzelmeiket, indulataikat.
- A mintaadás hatékonysága e kompetenciák fejlesztése során
- Meghatározó a nyitottság, a befogadás, a kölcsönös figyelem, a tolerancia, a bizalommal teli, nyílt kommunikációs légkör a családi és iskolai közösségekben!

6. **A kreativitás, a kreatív alkotás, önkifejezés és kulturális tudatosság kompetenciái:**
- Az alkotás személyiségfejlesztő hatása mellett akadálymentes kifejezési csatornát jelent e tanulók számára.
- A másodlagos pszichés vagy magatartási zavarok oldásában is jelentős szerepet játszik a művészi alkotó folyamat vagy művészeti alkotások szemlélése.

7. **Munkavállalói, innovációs és vállalkozói kompetenciák:**
- A társadalmilag hasznos munkavállaló: kreatív, adaptív, képes az élethosszig tartó tanulásra, gördülékenyen kommunikál, képes használni a digitális rendszereket, jó problémafelismerő és – megoldó képességgel rendelkezik.
- Ha a beszéd- és nyelvi zavarral élő tanulók kompetenciáit kiegyenlítetten fejlesztjük, növekszik társadalmi integrációjuk esélye.

5.6.2. Az egyes tanulási területekre vonatkozó ajánlások

A nyelvi zavar specifikuma átszövi a teljes tanulási-tanítási folyamatot, ezért magában hordozza a verbális tanulási zavarok kockázatát függetlenül a tanulási terület jellegétől, ezért minden tanulási terület tartalmait szükséges preventív készségfejlesztéssel kiegészíteni.

Magyar nyelv és irodalom: magyar nyelv és irodalom

- Az olvasástanulást készség, képességfejlesztés előzi meg: nagyon fontos, hogy a tanuló tudjon szótagolni és legalább a szavak első hangját képes legyen leválasztani!
- Hangoztató-elemző, összetevő olvasástanítás
- Késleltetett írástanítás
- A szövegértés fejlesztése haladjon párhuzamosan az olvasástechnika fejlesztésével!
- A nyelvtani jelenségek feldolgozása kérdőszó alapján való azonosítással, csoportosítással, sok tapasztalatszerzéssel történjen!
- Az általános iskolai szakasz végére a szóelemzés elvét alkalmazó helyesírás várható el nyelvi zavar esetén!
- Az irodalmi alkotások megismeréséhez hangoskönyveket, vizuális és dramatikus feldolgozási módszereket alkalmazzunk!

Matematika:

- Néhány nyelvi zavarral küzdő tanuló a matematikai gondolkodás terén kiemelkedően teljesít.
- Vannak átlagos képességű gyermekek
- A definíciók, fogalmak megtanulásában, felidézésében jelentős hátrányban vannak.
- A szöveges feladatok nyelvi egyszerűsítése minden esetben szükséges!
- A nyelvi zavarok mellé a diszkakulia és a figyelem-, illetve aktivitási zavarok társulhatnak.

Történelem és állampolgári ismeretek: történelem, állampolgári ismeretek:

- Aktív tanulás, szituációkon, dramatikus feldolgozáson, közvetlen tapasztalatszerzésen alapuló ismeretszerzés előnyben részesítése
- A nyelvi megfogalmazás segítése egyszerű, célzott kérdésekkel
- Idővonal, gondolattérkép alkalmazása
- Multiszenzoros információfeldolgozás digitális eszközök bevonásával

Erkölcs és etika:

- A pedagógusok személye, példaadása a legfontosabb!
- Szituációs, dramatikus játékok alkalmazása
- Filmrészletek, interaktív színházi előadások megbeszélése

Természettudomány és földrajz: környezetismeret, természettudomány, biológia, kémia, fizika és földrajz:

- Gyakorlati példák, kísérletek elsőbbsége a nyelvfejlődési zavarral küzdők esetében
- Rajzok, folyamatábrák, táblázatok, grafikonok, rövidfilmek alkalmazása
- Definíciók, törvények pontos reprodukálásához többletidő adása, mnemotechnikák (a memorizálást megkönnyítő technikák) alkalmazása

Művészetek: ének-zene, vizuális kultúra, dráma és színház:

- A nyelvfejlődési zavarral küzdők tehetségesek lehetnek a vizuális művészetek, kézműves tevékenységek terén.
- Az éneklés hasznos a dadogóknak főként. (Éneklés közben nem dadognak.)
- A befogadó légkörű művészeti óra megnyugvást jelenthet a nyelvfejlődési zavarral küzdő gyermeke számára, ahol mindenki teljesítményét önmagához mérik!

Technológia: technika és tervezés, digitális kultúra:
- A különböző technológiák segítségével kommunikációs-nyelvi akadálymentesítést érhetünk el. (Gépírás, felolvasó programok, jegyzetelő programok...)
- A tantárgy feladata a biztonságos internethasználat tanítása is!

Testnevelés és egészségfejlesztés: testnevelés:
- A nagyobb fizikai és szellemi megterhelés miatt fontos a jó erőnlét, a megfelelő állóképesség kialakítása!
- A mozgásfejlesztésre nagy gondot kell fordítani az alsó szakaszban a mozgáskoordináció, a testtudat, a téri orientáció, és az egyensúly nehézségével küzdő tanulóknál!
- A rendszeres mozgás oldja a stresszt, sikerélményhez juttathatja a tanulót, javítja az önbizalmat!

5.7. Differenciálás - egyéni utak - erősségek -fejlesztési területek

- Minden tanuló önálló individuum
- A differenciálás lényege: mindenki a szükségleteinek megfelelően részesüljön fejlesztő hatású nevelésben-oktatásban!
- A differenciálás célja: mindenki saját tempójában a legeredményesebb fejlődést tudja elérni teljesítve a személyre szabott követelményeket, fejlesztési célokat!
- A differenciálás alapfeltétele: a tanuló állapotának részletes megismerése a szakértői vélemény diagnózisa és a pedagógusok megfigyelése, valamint a tanulók önismerete alapján. (A tanuló előzetes tudása, temperamentuma, általános aktivitása, önállósága, együttműködési készsége, kommunikációs jellemzői.)

Hogyan jelenik meg a differenciálás a tanulás szervezése során?
- Különböző módon segíthetünk az eltérő nyelvi képességekkel rendelkező tanulóknak (instrukció felolvasása, értelmezése, kulcsszóra rámutatás...)
- Képességeknek megfelelő feladatok adása ugyanabban a témában
- Ugyanazt a feladatot különböző tevékenységekkel kell megoldani
- Különböző szociális formák alkalmazása (páros, csoportos, egyéni munka)
- Különböző információs csatornák bevonásával (látási, hallási, tapintásos)
- Különböző célok kitűzése (adatgyűjtés, összefüggések keresése, a szerző szándéka...)
- Érdeklődés szerinti olvasmány adása
- Különböző értékelési formák választása
- A tananyagfeldolgozás az egyik tanulónál a készségek a másiknál az ismeretek megszerzésére fókuszál
- Időbeli differenciálás

5.8. Értékelés (tanulási eredmény)

- Differenciált tanulási eredmények kitűzése szükséges!
- Az ötfokú értékelés alól a szakértői bizottság véleménye alapján mentesítést is kaphatnak a tanulók, de a pedagógiai megállapodásban tisztázni kell, hogy a tantárgy tanulása alól nem!
- A gyógypedagógus feladata az évenkénti kontrollmérés elvégzése, ennek ismeretében a fejlesztési terv elkészítése, az új tanulási célok differenciált kijelölése a befogadó pedagógussal kooperálva.
- A szöveges fejlesztő értékelés célja: az egyéni képességeknek és egyéni előrehaladásnak megfelelő differenciált értékelés, javaslattétel a további haladásra, fejlesztésre!

A szöveges értékelés jellemzői:
- Nem minősít, konkrét területeken elért eredményre vonatkozik
- Az elért eredményeket és hiányosságokat tárgyilagos formában írja le
- Viszonyít a kiindulóponthoz, az előző teljesítményhez mérten értékeli a fejlődést

- Mindig megjelöli a következő fejlődési zónát, a gyermek számára is érthető formában konkrét javaslatokat tesz és biztat a továbblépésre

A beszéd-/nyelvi zavart mutató tanuló a minősítő, szummatív értékelés mellé is kapjon legalább szóban fejlesztő szöveges értékelést, mely biztat a fejlődésre!

5.9. Állapotmegismerés, szakértői vélemény

A szakértői vélemény az SNI ellátás alapdokumentuma, melynek konklúziója a sajátos nevelési igény diagnózisa.

Tartalmazza:

- Az intézményes elhelyezésre vonatkozó javaslatot (együttnevelés, különnevelés)
- Az ellátást biztosító nevelési-oktatási intézmény pontos kijelölését
- A sajátos nevelési-oktatási követelményeket
- A fejlesztés területeit
- A fejlesztés időigényét, óraszámát
- Az ellátó szakember képzettségét
- Az igényelhető többletjogokat, felmentéseket
- A kötelező felülvizsgálat idejét

5.10. Az egészségügyi és pedagógiai célú habilitáció, rehabilitáció

- A foglalkozások tartalmát az egyéni fejlesztési terv határozza meg, mely a szakértői véleményre és a diagnosztikus vizsgálatokra épül.
- A habilitáció-rehabilitáció megvalósulhat osztálytermen belül és kívül egyéni vagy kiscsoportos formában.
- Legalább negyedévente értékelik az együttműködő felek az egyéni fejlesztési tervek megvalósulását, szükség szerint módosítják azt a tanórával le nem kötött órák terhére!
- Az egyéni fejlesztési terv tartalmazza a tanuló erősségeit, nehézségeit, a vizsgálati eredményekre támaszkodva kijelöli a közép-és rövid távú célokat, feladatokat, fejlesztőeszközöket és a fejlesztés helyszínét.
- Kiemelt feladat a beszéd-/ nyelvi képességek és a kognitív funkciók fejlesztése!
- Továbbá fontos a pszichomotoros, grafomotoros, vizuális és auditív készség-képességfejlesztés!

6. Pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulók iskolai fejlesztésének elvei

6.1. A pszichés fejlődési zavarral küzdő tanuló

A pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulók csoportjába azok a tanulók tartoznak, akik az iskolai teljesítmények és a viselkedésszabályozás területén a kognitív, emocionális-szociális képességek eltérő fejlődése, a kialakult képességzavarok halmozott előfordulása miatt egyéni sajátosságaik figyelembevételével fokozott pedagógiai, pszichológiai megsegítést, gyógypedagógiai segítséget igényelnek.

A kategória többféle diagnózist tartalmaz, részben idegrendszeri fejlődési zavarokat, részben a magatartásszabályozás más zavarait. Az idegrendszeri fejlődési zavarok nagy csoportjába tartoznak a specifikus tanulási zavarok, mint a diszlexia, diszortográfia, diszgráfia, diszkalkulia, a fentiek együttjárása esetén a kevert specifikus tanulási zavarok, valamint a figyelemhiányos/hiperaktivitás zavar (ADHD). A magatartásszabályozási zavarok, az érzelmi kontroll, ön vagy mások felé irányuló agresszió, a szorongás, az én-szabályozás gyengeségét mutató magatartásjellemzők, az alkalmazkodóképesség, a célirányos viselkedés, az önszervezés, valamint a metakogníció eltérő fejlődésében mutatkozik meg. A normalitás övezetébe tartozó értelmi összteljesítményük mellett megjelenő teljesítmény és viselkedészavaraik a pszichikus képességek egyenetlen fejlődésének következtében alakulnak ki, és gyakran mutatnak az idegrendszeri folyamatok diszharmonikus szerveződéséből eredő együttjárást. Minthogy gyakran élnek át kudarchelyzetet, az iskolai teljesítményelvárások iránti közömbösség, elutasítás, illetve önértékelési zavarok, különböző jellegű beilleszkedési problémák alakulhatnak ki. Ezek a sajátosságok az életkor előrehaladtával, a társadalmi beilleszkedés szempontjából fokozott veszélyeztetettséget idézhetnek elő. Az idegrendszer csökkent terhelhetőségének jelei a pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulók esetében abban is megmutatkozik, hogy a tanulók általában fáradékonyabbak, a meteorológiai változásokra érzékenyebbek az átlagnál, nehezebben tűrhetnek zajokat, viselik el a várakozás, kivárás okozta feszültséget. Aktivációs szintjük erősebben ingadozik, nyugtalanabbak, gyakrabban van szükségük pihenésre, szünetre, esetleg egyedüllétre, támasznyújtásra. Fokozottabban igénylik a tevékenységet meghatározó állandó kereteket, az érthető és követhető szabályokat, valamint a pozitív visszajelzést, a sikeres teljesítmények megerősítését, és a dicséretet.

6.2. Pszichés fejlődési – súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási – zavarral küzdő tanulók iskolai fejlesztése

6.2.1. A fejlesztés alapelvei

A pszichés fejlődési zavar miatt sajátos nevelési igényű tanulók fejlesztése a szakértői bizottság szakértői véleményére épülő egyéni fejlesztési terv alapján, egyéni sajátosságaik, szükségleteik figyelembevételével, a szülővel és a tanulóval történő megbeszélést követően történik. Az egyéni fejlesztőmunka tervezése, a rehabilitációs terv kidolgozása logopédus, pszichopedagógus, tanulásban akadályozottak pedagógiája szakon/szakirányon szakképzettséget szerzett gyógypedagógus, gyógypedagógus-terapeuta, pszichológus és egyéb szakemberek (pl. szomatopedagógus, gyermekpszichiáter) bevonásával történik és a rehabilitációs célú órakeretben zajlik. Az egyéni fejlesztési terv tartalmáról, célkitűzéseiről, ütemezéséről (mikro, ill. makrotervezés) tájékoztatni kell az osztálymunkában résztvevő pedagógusokat, szaktanárokat, különös tekintettel a gyermek osztályfőnökére.

Az egyéni fejlesztési terv célkitűzéseinek megvalósulását időszakosan, az ütemezési fázis befejezését követően ellenőrizni szükséges a további célkitűzések megtervezését megelőzően, melyről a pedagógusnak szintén tájékoztatást kell kapnia.

Az iskolai oktatásban érvényesíteni kell a tanuló fejlődését, előrehaladását segítő számonkérési, értékelési formákat; indokolt esetben, a szakértői bizottság javaslata alapján – az egyes tantárgyakból, tantárgyrészekből – az értékelés és minősítés alól mentesítés adható, továbbá többlet felkészülési idő és segédeszközhasználat biztosítható a számára.

A tanítás-tanulás folyamatában kiemelt figyelmet, a tanulásszervezési módok, a tanulási és értékelési eljárások megválasztása terén sajátos feladatot jelent a bármely területen tehetségesnek bizonyuló tanulók felismerése, tehetségük gondozása, mely támogatja a pályaorientáció folyamatát is.
A pszichés fejlődési zavar miatt sajátos nevelési igényű tanulók oktatása intenzív terápiás és oktatási céllal szervezett időszakos különnevelés keretében (pl. logopédiai osztályban, tagozaton vagy gyógypedagógiai intézményben), valamint a többi tanulóval együtt, integrált nevelés, oktatás keretében valósulhat meg.

Az iskolai nevelés, oktatás során kiemelt feladat
- a tantervi előírásoknak megfelelő sikeres továbbhaladás biztosítása,
- a pozitív énkép és önértékelés kialakítása,
- a tanulás iránti motiváció és a kudarctűrő képesség növelése,
- a kortársakra és a felnőtt közösségre irányuló rendezett társaskapcsolatok kialakítása,
- a társadalmi együttélés szabályainak követése és az önállóságra nevelés.

A pedagógusoknak olyan tanulási tapasztalatokra, tanítási módszerekre és támogató stratégiákra szükséges támaszkodniuk, amelyek figyelembe veszik
- a tanulók azonosított tanulási szükségleteit,
- érdeklődését,
- tehetségét,
- célkitűzéseit,
- kulturális hátterét.

6.2.2. A fejlesztés kiemelt céljai, feladatai specifikus tanulási, figyelem- és magatartásszabályozási zavar esetén

A pszichés fejlődési zavar körébe tartozó jelenségeket, így az iskolai tanulási és viselkedési problémák kialakulását különböző tényezők idézhetik elő. Ezért a specifikus tanulási zavar, valamint a figyelem- és magatartásszabályozás zavarának megállapítása sokrétű, differenciáldiagnosztikai irányultságú állapotfeltárást igényel a szakértői bizottságok részéről.
A specifikus tanulási zavarok esetében a tanulók alapproblémája, hogy átlagos vagy akár átlag feletti értelmi képességeik ellenére az olvasással (diszlexia), a helyesírással (diszortográfia), az írásmozgással (diszgráfia) és a számolással (diszkalkulia) kapcsolatban az iskolai oktatás során feltűnő nehézségek jelentkeznek. Az általános értelmi képességeik és a tanulási teljesítményeik között alulteljesítés formájában lényeges különbség áll fenn. Ennek az eltérésnek a hátterében a nyelvi rendszer eltérő fejlődése, a munkaemlékezet gyengesége, valamint az információfeldolgozás sajátos szerveződése áll, amelyek az olvasás, az írás, a helyesírás vagy a számolás területén önálló, (körülírt) vagy kevert típusú zavar (együttjárás) formájában jelenhetnek meg.

Diszlexia

Az olvasási képesség zavara, a specifikus tanulási zavarok leggyakoribb formája, amely önmagában és más jelenségekkel kombinálódva fordulhat erő.

Jellemzői:
- a hang-betű kapcsolat kialakulásának nehézsége
- hiányos fonológiai tudatosság: nehezített a beszédhangok megkülönböztetése, hangok, szótagok sorrendjének, rímek felismerésének nehézsége
- értelmes és értelmetlen szavak helyes/hibás olvasásának különbözősége
- gyenge rövid távú emlékezet, a hallott szöveg pontatlan és részleges feldolgozása
- rendhagyó szavak szabályosítása olvasásnál
- írott szavak felbontása a szavakat alkotó hangelemekre
- vizuális felismerési zavarok, vizuálisan hasonló betűalakok esetén

A fejlesztés célja:
A fejlesztőmunka specifikus olvasászavar esetén alakítsa ki a tanuló mindenkori osztályfokának megfelelő értő olvasás készségét, segítse az olvasás eszközzé válását az ismeretek megszerzésében.

A fejlesztés feladatai:
- fonológiai, nyelvi, metanyelvi tudatosság fejlesztése,
- verbális emlékezet, munkaemlékezet fejlesztése,
- különböző észlelési funkciók fejlesztése,
- az olvasás, írás tanítása (szükség esetén újratanítása) lassított tempójú, nyújtott ütemű, hangoztató-elemző, szótagoló, a magyar nyelv ortográfiai sajátosságait figyelembe vevő analizáló-szintetizáló módszerrel,
- stabil betűismeret, betű-hang megfeleltetés kialakítása,
- biztos szóolvasás kialakítása mind valódi, mind álszavak esetében,
- olvasás fluenciájának/gördülékenységének elősegítése,
- az olvasási készség folyamatos gondozása a tanuló egész iskolai pályafutása alatt,
- szövegértési stratégiák kialakítása,
- a kompenzáló technikák alkalmazása valamennyi tantárgy tanulása során,
- az élő idegen nyelv oktatása speciális módszerekkel, auditív megközelítéssel,
- a tanulás segítése a szövegek auditív tolmácsolásával, a tanulás támogatása pl. képekkel, gondolattérképpel, nyomtatott óravázlatokkal, bemutatók rendelkezésre bocsátásával, a szövegek auditív felkínálásával, gépírással, szövegszerkesztő használatának megtanításával és alkalmazásával,
- speciális olvasástanítási program alkalmazása,
- a diszlexia reedukáció (olvasás újratanítása) speciális terápiás programjainak felhasználása,
- az olvasási kedv felébresztése, a motiváció erősítése.

Diszortográfia
A helyesírási képesség zavara, nagy gyakorisággal társul diszgráfiával, de az együttjárástól függetlenül egyik önálló megjelenési formája a specifikus tanulási zavaroknak.

Jellemzői:
- a centrális auditív feldolgozás, a fonémafeldolgozás zavara,
- beszédhangok nehezített megkülönböztetése a fonetikai, fonológiai jellemzők (pl. időtartam, zöngésség mentén),
- helyesírási hibák halmozódása,
- a tollbamondás utáni írás hibái.

A fejlesztés célja:
A fejlesztőmunka specifikus helyesírászavar esetén alakítsa ki a tanuló mindenkori osztályfokának megfelelő helyesírási készségét, segítse elő az anyanyelvi kompetencia kialakulását, az írott nyelv használatának korosztályi szintű alkalmazását, valamint segítse az önellenőrzés különböző módjainak (pl. infokommunikációs technológia, helyesírás-ellenőrző és –javító szoftver) készségszintű elsajátítását.

A fejlesztés feladatai:
- a fonológiai, nyelvi, metanyelvi tudatosság fejlesztése,
- beszédpercepció fejlesztése,
- verbális emlékezet, munkaemlékezet fejlesztése,
- hang-betű megfeleltetés fejlesztése,
- a spontán és tollbamondás utáni írás színvonalának javítása,

- a figyelem és az önértékelési képesség fejlesztése.

Diszgráfia

Az írás grafomotoros jellemzőinek zavara.

Jellemzői:

- csúnya, torz, nehezen olvasható íráskép,
- szaggatott betűalakítás és betűkötések,
- rossz csukló, -kéz, -ujjtartás, az íróeszköz helytelen fogása, görcsösség,
- egyenetlen ritmusú, strukturálatlan íráskép, formai és aránybeli hibák,
- kialakulatlan kézdominancia,
- lassú tempójú írás, központozás, hiánya, nagybetűk használata és betoldása a kisbetűk közé,
- továbbá: fonológiai-nyelvi jellemzők zavara (nyelvtan, mondatszerkezet, helyesírás).

A fejlesztés célja:

A specifikus írászavar javításának feladata iskolás korban, hogy a tanuló a mindenkori osztályfokának megfelelő íráskészséggel rendelkezzen. Képes legyen használni az írott nyelvet a kommunikáció, ismeretszerzés, tudásgyarapítás és társas kapcsolatok létesítésének céljára.

A fejlesztés feladatai:

- a mozgáskoordináció fejlesztése
- a célirányos mozgások fejlesztése különös tekintettel a manipulációs mozgásokra,
- eszköz (ceruza, ceruzafogó) helyes használata,
- megfelelő testtartás kialakítása az írás során,
- a testséma biztonságának kialakítása, a szenzomotoros integráció fejlesztése,
- a vizuomotoros koordináció/szem-kézmozgás összerendezettségének fejlesztése,
- az írásmozgás alapformáinak gyakorlása, különböző technikák alkalmazása (ráírás, másolás, önálló írás kivitelezés),
- a ritmus, a nyomás, és a sebesség optimális egyensúlyának megteremtése,
- sikertudat kialakítása.

Diszkalkulia

A specifikus számolási zavar a különböző számtani műveletek, matematikai jelek, kifejezések, szabályok megértésének, a számjegy, számkép felismerésének, egyeztetésének, grafikus ábrázolásának, a számok sorrendiségének, a számneveket szimbolizáló vizuális alakzatok azonosításának nehézsége.

Jellemzői:

- a szimbólumok felismerésének és tartalmi azonosításának nehézségei,
- a mennyiségfogalmak kialakulásának hiányosságai,
- a mennyiségfogalmakkal végzett gondolkodási műveletek, a számsor- és szabályalkotás zavara,
- a téri és síkbeli viszonyok érzékelésének hiányosságai,
- helyiérték megértésének, műveleti jelek értelmezésének, halmazok, mennyiségek összehasonlításának nehézségei,
- szerialitási zavar, számlálási és becslési képesség hiánya,
- számértékek szimbólikus funkciójának értelmezési nehézségei,
- mennyiség és arab szám megfeleltetés és a számértékek összehasonlításának nehézsége,
- számjegyekre vonatkozó lexikai hibák,
- komplex aritmetikai műveletek értelmezésének problémái,
- gyenge verbális emlékezet, a számmemória és az általános memóriateljesítmény különbsége,
- figyelemzavar.

A számolás elkülönülten szerveződő képességrendszer, amelynek számos kapcsolata van a beszéd, az olvasás és az írás rendszereivel, ezért a számolási zavarok a specifikus tanulási zavarok és nyelvi zavarok különböző megjelenési formáival együtt járhatnak. A diszkalkuliás tanulóknál általában hiányzik a matematikai érdeklődés, elmaradásaik vannak a matematikai nyelv használatában, a matematikai relációk verbális kifejezésében.

A fejlesztés célja:
A specifikus számolási zavar esetén a fejlesztő munka feladata iskolás korban, hogy a tanuló a mindenkori osztályfokának megfelelő matematikai készséggel rendelkezzen. Képes legyen a matematikai kompetencia megszerzésére, a számolási-matematikai műveletek használatára, az ismeretszerzés, a tudásgyarapítás és a hétköznapi gyakorlat színterein.

A fejlesztés feladatai:
- a számosság és a számok iránti érdeklődés felkeltése, megerősítése,
- matematikai törvények és szabályok készségszintű ismerete és alkalmazása,
- szám-és mennyiségfogalom kialakítása, magasabb szintű matematikai fogalmak kialakítása, alkalmazása,
- a figyelem, az emlékezet, a gondolkodás és a nyelvhasználat összehangolt fejlesztése,
- a vizuális-téri képességrendszer fejlesztése,
- a matematikai relációk nyelvi megalapozása, a matematika-nyelv tudatosítása,
- a sorozatalkotási képesség, a szeriális észlelés fejlesztése,
- segítő, kompenzáló eszközök használatának lehetővé tétele,
- a fogalmak, így a szám- és műveletfogalom kialakításakor a manipuláció előtérbe helyezése, a megfigyelés és a megértés érdekében a matematikai eszközök használata, a képi, vizuális megerősítés,
- a fokozott mennyiségű gyakorlás során az egyéni sajátosságokhoz igazított, megjegyzést segítő technikák, eljárások alkalmazása,
- a matematikai gondolkodás és érvelés fejlesztése,
- a diszkalkulia reedukáció speciális terápiás programjainak felhasználása,
- a mindennapi élethelyzetek problémamegoldásának segítése, fejlesztése,
- az önértékelés fejlesztése, sikerélmény biztosítása.

Figyelemhiányos/hiperaktivitás zavar (ADHD)

A pszichés fejlődés zavarainak egyik alcsoportját alkotják azok a sajátos nevelési igényű tanulók, akik nagyfokú impulzivitásukkal, a célirányos, tartós figyelem zavarával küzdenek. A figyelemhiányos/hiperaktivitás zavar megállapítása többlépcsős diagnosztikus folyamat eredménye. Szülői és tanári kérdőívek kitöltését, közvetlen megfigyelést, speciális differenciáldiagnosztikai vizsgálatok elvégzését követően állapítható meg.

Jellemzői:
- szóródó, terelhető figyelem, hosszabb ideig nem képes összpontosítani,
- komplex feladatokra nem képesek szervezett választ adni, az elterelő ingereket gátolni,
- az impulzivitás következtében kialakuló meggondolatlan viselkedés, eseteként düh, haragreakciók,
- motoros nyugtalanság (babrálás, széken hintázás, ülőhely elhagyása, stb.),
- megkezdett tevékenység befejezetlensége,
- ingersorozatok hibás kivitelezése,
- tantárgyi alulteljesítés (főként, nyelvi, számolási feladatokkal kapcsolatban),
- én-bizonytalanság, alulműködő vagy hiányzó önkontroll, másodlagos pszichés tünetek.

A fejlesztés célja:
A figyelemszabályozás és a viselkedés egyensúlyának megteremtése. Cél, hogy a tanuló figyelmi, aktivitási és impulzivitási nehézségei ellenére képes legyen elsajátítani az osztályfokának megfelelő ismereteket és kompetenciákat minden tantárgy esetében. Az ismeretszerzés és-alkalmazás, képességfejlődés osztálytermi és hétköznapi színtereken is megvalósuljon.

A fejlesztés feladatai:
- a figyelem-és viselkedésszabályozás egyensúlyának megteremtése személyre szabott támogatással,
- teammunka keretében gyógypedagógiai, pszichológiai, szakorvosi együttműködés,
- a figyelem tartósságát biztosító környezeti feltételek megteremtése,
- koncentráció fejlesztése,
- speciális figyelemtréning, különösen a tartós figyelemre vonatkozóan,
- fokozott egyéni bánásmód,
- az önszervezési képesség, az önkontroll fejlesztése,
- a türelem, késleltetés és gátlás képességének fejlesztése,
- utasításkövetés gyakorlása, fejlesztése,
- önbecsülés és pozitív énkép kialakítása,
- szociális készségek fejlesztése, beilleszkedés elősegítése,
- társas szabályok kialakítása, betartatása,
- feladatkivitelezés idői és téri struktúrájának megtervezése és kivitelezése,
- dicséret, jutalom, motiválás, sikerélmény biztosítása.

Magatartásszabályozási zavar
Szocio-adaptív folyamatok zavarai, az érzelmi kontroll zavarai, ön-, vagy mások felé irányuló agresszió, szorongás, az én-szabályozás gyengeségét mutató magatartásjellemzők, az alkalmazkodóképesség, a célirányos viselkedés, az önszervezés, valamint a metakogníció eltérő fejlődésével együtt járó pszichés zavarok.

A fejlesztés célja:
A közösségi szabályokhoz alkalmazkodó, szervezett viselkedés kialakítása, a szélsőséges megnyilvánulások leépítése, az önkontroll, az érzelmi egyensúly megteremtése.

A fejlesztés feladata:
- az önszabályozás fejlődésének, az adaptív viselkedés, szabálykövetés, szabálytartás kialakulásának támogatása
- társas készségek, kapcsolatok fejlesztése
- düh-és agresszió kezelés fejlesztése,
- érzelemfelismerés és érzelemkifejezés fejlesztése,
- kommunikáció fejlesztése,
- konfliktuskezelési képesség, problémamegoldás fejlesztése,
- megküzdési képesség fejlesztése,
- figyelem fejlesztése.

Eszközei lehetnek:
- kognitív viselkedésterápiás eljárások alkalmazása,
- pszichoterápia,
- a figyelem és egyéb kognitív képességek fejlesztése,
- a mindennapi tevékenységek végzéséhez, iskolai elvárások teljesítéséhez igazított idői keretek rendszeres alkalmazása (napirend),

- tevékenységek végzésének, iskolai feladatok teljesítésének lépésekre bontása (folyamatábra/forgatókönyvek),
- önértékelési képesség fejlesztése,
- sikerélmény biztosítása, pozitív megerősítés, jutalmazási technikák bevonása,
- együttműködés a családdal és más szakemberekkel,

6.3. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai

A tanulók iskolai fejlesztésének pedagógiai szakaszai nem térnek el a Nat-ban rögzítettektől. A helyi tantervben indokolt lehet az első évfolyam két tanévi időtartamra történő széthúzása. Ebben az esetben az első tanév az intenzív prevenció, a szakszerű funkciófejlesztés, a pszichés gondozás, a megfelelő motiváció és a feladattudat kialakításának az időszaka a gyógypedagógiai korrekciós-kompenzáló-terápiás módszerek alkalmazásával.

6.3.1. A Nat alkalmazása

A pszichés fejlődés zavarral diagnosztizált tanulók nevelése-oktatása során a Nat-ban meghatározott fejlesztési feladatok és tartalmak megvalósítása általában lehetséges, a Nat-ban leírt fejlesztési feladatok az irányadóak, de az egyes műveltségi területekhez rendelt tudástartalmak és fejlesztendő kulcskompetenciák (azok fejlődési útjai, módjai és kialakulásuk időtartama) módosulhat.

6.3.2. A Nat alkalmazása a helyi tanterv készítésénél

A helyi tanterv készítésénél a Nat-ban foglaltak az irányadóak, de az egyes műveltségi területekhez rendelt tartalmak, és fejlesztendő kulcskompetenciák (azok fejlődési útjai, módjai és kialakulásuk időtartama) mindenkor a tanulók egyéni fejlődésének függvénye.
A helyi tantervben az egyes tantárgyak témaköreire, azok tartalmára és követelményeire vonatkozó kerettantervi ajánlások a tanulók egyéni adottságainak figyelembevételével érvényesíthetők, a tanítási-tanulási folyamat azonban zömében speciális pedagógiai módszerrel és eszközzel irányított. Megvalósításukat a tanulóval foglalkozó pedagógus és gyógypedagógus közösen támogatja az egyéni fejlesztési tervben rögzítettek alapján, és ennek megvalósulását rendszeren felülvizsgálják.
A helyi tanterv kiemelten kezelje az önismeretet, a reális önértékelés kialakítását, a kommunikáció fejlesztését. E feladatok minden műveltségterületen meg kell, hogy jelenjenek. Célzottan szerepet kaphat az **Erkölcs és etika**, a **Művészetek** és ezen belül a Dráma és tánc fejlesztési feladatai között. A beszédészlelés és beszédmegértés, a verbális figyelem és emlékezet intenzív fejlesztése, az olvasásértés, íráskészség fejlesztése a **Magyar nyelv és irodalom** műveltségi terület fejlesztési feladatai között kap kiemelt szerepet. Az **Idegen nyelvek** tanításánál a nyelvoktatás auditív módszereinek előtérbe helyezése javasolt. A **Történelem és állampolgári ismeretek**, valamint a **Természettudomány és földrajz** területén belül fontos szerepet játszik a gondolkodási funkciók fejlesztése. A **Művészetek** műveltségi területen belül a komplex művészeti terápia, a drámapedagógia, az akusztikus és vizuális észlelés, a kreativitás fejlesztésének kiemelt szerepe van. A **Technológia** műveltségi területen a digitális kompetenciák elsajátítása és alkalmazása több szempontból is kiemelt szereppel bír, hiszen kiváló lehetőséget kínál a tanulók hatékony információszerzésére, és a kompenzációs utak megtalálására. Fokozott jelentőséggel bír az életpálya-építés, pályaorientáció szempontjából is. A **Testnevelés és sport** műveltségi terület fejlesztési feladatainak megvalósítása során szenzoros integrációs programok és terápiák beállítása és/vagy gyógyúszás, valamint logopédiai ritmika alkalmazása is javasolt. A **Matematika** területén kiemelt figyelmet szükséges fordítani az időbeli tájékozódás, a gondolkodási funkciók, a szerialitás fejlesztésére.
Azoknál a tanulóknál, akiknél a sajátos nevelési igény oka a hiperaktivitás, figyelemzavar, indokolt a korszerű, rugalmas szervezeti keretek és módszerek előtérbe helyezése a helyi tanterv készítésénél.

6.4. Egészségügyi és pedagógiai célú habilitáció, rehabilitáció

Az egészségügyi célú rehabilitáció elsősorban a pszichés fejlődési zavar jellegének, tüneteinek kivizsgálásakor megállapított diagnózisnak megfelelő szakorvosi ellátást, annak folyamatosságát, kontrollját, valamint a pedagógiai rehabilitációt segítő egészségügyi terápiákat foglalja magába. Ennek érdekében a diagnózis felállítás fontos része a gyermekpszichiátriai vizsgálat (ADHD és magatartásszabályozási zavar esetén), szükség esetén gyermekneurológiai, a fül-orr-gégészeti, valamint a szemészeti vizsgálat, továbbá az ezekhez kapcsolódó beavatkozások és kontroll vizsgálatok. A gyógypedagógiai tanár, terapeuta által vezetett pedagógiai rehabilitáció a funkcionális képességfejlesztő programok külön alkalmazásával, a fejlesztések során tanultak elmélyítésével szolgálja az eredményes iskolai előmenetelt. A tehetséges tanulók számára a tehetségük kibontakozásához szükséges feltételek, eszközök, módszerek biztosítása a pedagógiai rehabilitációnak is kiemelt feladata.